

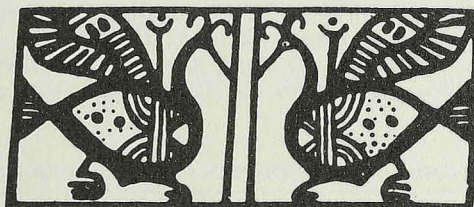
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΑΤΣΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ, Π. ΣΟΦΑΣ, ΓΕΡ. ΡΗΓΑΤΟΣ, ΕΙΡ. ΒΟΓΙΑΤΖΗ -
ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ, ΝΤΙΝΑ ΚΑΤΣΟΥΡΗ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΖΗΝΩΝ ΖΑΝΝΕ-
ΤΟΣ, Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΔΗΜ. ΔΗΜΟΥ, Γ. ΠΕΤΟΥΣΗΣ, Κ.Ν. ΤΡΙΑΝΤΑ-
ΦΥΛΛΟΥ, ΦΩΤΗΣ ΤΡΙΑΡΧΗΣ, ΛΟΥΛΛΑ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ, ΜΙΧ. ΜΑΡΑ-
ΘΕΥΤΗΣ, Ν. ΚΑΛΛΗΣ, ΡΟΥΛΑ ΜΑΤΣΗ, ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ.

376

ISSN 0554 - 3363

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος εκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Ανδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 465900
Ταχ. Θυρ. 7355, Λευκωσία

Για τους Συνδρομητές Ελλάδας:
Παρακαλώ να πληρώνεται ή συνδρομή στην ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
Πίστωση Λογαριασμού 080/51260530
στο όνομα: Παναγιώτης Κ. Χρυσάνθης
αίτιολογία: Συνδρομή περιοδικού «Πνευματική Κύπρος» έτος...
και να μας στέλλεται ή απόδειξη για τα βιβλία μας.

Έτησια συνδρομή	Κ€4.00
Έτησια συνδρομή δια βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	Κ€5.00
Έτησια συνδρομή Ελλάδος	\$20 (δολάρια)
Έτησια συνδρομή εξωτερικού	\$20 (δολάρια)
Τιμή τεύχους	Κ€2.00

Τα χειρόγραφα δεν επιστρέφονται. Κλισέ και φωτογραφίες επιστρέφονται.
Ανάτυπα πληρώνονται στον τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νίκος Κρασιδιώτης: Τέσσερα ποιήματα	119
Πέτρος Σόφας: Το κταπόδι (διήγημα)	122
Γεράσιμος Ρηγάτος: Η Λευκή Σημαία του Άνεστη Ευαγγέλου (μελέτη)	125
Ειρήνη Βογιατζή-Χαραλάμπη: Μεσόγειος-Ελλάς (ποίημα)	130
Ντίνα Κατσούρη: Ο Σαλβατόρ (διήγημα)	131
Κύπρος Χρυσάνθης: Απολλώνειο Ίδιωτικό Νοσοκομείο (επίγραμμα)	133
Ζήνων Ζαννέτος: Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου: Η Άτραπος του όνειρου και ή ποιητική του έγγραφη (μελέτη)	134
Άγνωστου ποιητού: Θρήνος της Κύπρου	142

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ - Λ. Κ. Χρυσάνθη: «Αφιέρωμα στην Αμμόχωστο», Γ. Χατζηκωστή:
«Μιχ. Πογιατζής: Η ποίηση του Κ. Χρυσάνθη και ο Κυπριακός Απελευθερωτικός Αγώνας», Δημ.
Δήμου «Κύπρου Χρυσάνθη, Άροδαφνούσα», Γ. Πετούση: «Καίτης» Μανωλοπούλου:
«Αναμνήσεις και μαρτυρίες πενήντα χρόνων ή άχρονες - Δίστομο 1944-1994» - ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ - Κ.
Χρυσάνθη: «Κ. Άσημακόπουλος: Οί ψυχές της Σαμοθράκης», «Γιάννη Πετριάκη: Ραψωδίες» -
ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ - Γερ. Ρηγάτου: «Κ. Χρυσάνθης: Άθλητικός Λόγος», Κ.Ν.
Τριανταφύλλου: «Κ. Προυσής: Μελετήματα για τον Κ. Χρυσάνθη», «Κ. Χρυσάνθης: Άθλητικός
Λόγος», Φώτη Τριάρχη: «Κ. Μπισάκης: Ο ποιητής Κ. Χρυσάνθης» - ΠΕΝΘΗ - Δημ. Δήμου:
«Μνήμη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα» - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ: Κυριάκος Μάτσης.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΙΜΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΛΔ'

ΝΟΕΜΒΡΗΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1994

ΑΡ. 376

ΤΕΣΣΕΡΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Η ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

*Ζήσαμε την ευδαιμονία της σιωπής
την ώρα που ύφαινε η νύχτα τον ιστό της,
και τ' ασυλλλόγιστα όνειρα
γέμιζαν τὸ κενό της φαντασίας.*

*Η μνήμη είχε σβηστεί στο έρεβος
κι είχανε απομακρυνθεί για πάντα
οι δρόμοι που περπατήσαμε μαζί,
οι άδειες αίθουσες της ηδονής,
τ' αυλάκι του Ευβοϊκού, οι ψεύτικοι όρκοι.*

*Το χέρι του όλεθρου άπλωσε την κακία του,
ένα πλήθος εραστών πέταξαν σαν πουλιά
που τα αιφνιδίασε ομάδα κυνηγών,
κι έμεινες μόνη.*

*Μη λυπηθείς όμως,
γιατί κάποτε οι μνήμες θα γυρίσουν
να φέρουν σ' ένα κάνιστρο με λούλουδα
τα υπόλοιπα του μεγάλου έρωτα.*

ΨΕΥΤΙΚΕΣ ΕΛΠΙΔΕΣ

Μια ζωή ψεύτικες ελπίδες, και
το δάκρυ ανελέητων ημερών
γεμίζουνε αρχαίους ραγισμένους πίθους.

Η πράσινη σκουριά του χρόνου
σκεπάζει λίγο-λίγο τ' όραμα της νειότητας.
Κόμπος μεσ' στο λαρύγγι η αναμονή!
Τραχιά αδιόρατα τα χρόνια
επικαλύπτουνε γοργά το ένα τ' άλλο.

Και μάταιη ελπίδα παραμένει
η αναμονή της λύτρωσης μονάχα,
το τέλος, που διαλύει τα μάταια ψεύδη.

ΑΝΟΙΧΤΗ ΠΛΗΓΗ

Ίσως περάσεις κάποτε από την οδό Τσοίτσα αρ. 28
ή τις οδούς Πραξιτέλους, Δημοκρίτου και Βουκουρεστίου,
εκεί που το γυμνό κορμί σου μούδινε αέναη ηδονή,
κι ύστερα η λάμψη των ματιών σου
άναβε ένα-ένα τους πυρσούς της ποίησης.

Ίσως ποτίσεις με το δάκρυ σου
το δέντρο που φυτέψαμε μαζί
και νιώσεις ευτυχία γι' αυτά που ζήσαμε
πέρα από τα αδιέξοδα της σχέσης μας.

Τώρα το νέο φεγγάρι
βλέπει ατάραχο
εσένα να κοιμάσαι
σε κρύες από ρουτίνα ανάξιες αγκαλιές
και την αληθινή αγάπη
να χάνεται στα χάσματα του χρόνου.

ΟΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Η μόνη μαρτυρία ότι ζήσαμε μαζί
είναι αυτές οι γυμνές φωτογραφίες.

Κατά τα άλλα:
Άδεια μνήμη φορτωμένη με ομίχλη
και κενά, που πλανώνται
πάνω απ' αγνώστους ωκεανούς,
που ποτέ δεν περάσαμε μαζί.

Νεκρές φύσεις ζωγράφων
κρεμασμένες στο διπλανό σπίτι
που πεθαίνουν έρημες
χωρίς ίχνος αγάπης.

Ίσως εσύ να θυμάσαι ακόμη
κάτι από το τέλος του Φθινόπωρου,
από το τέλος της ψευδαίσθησης,
που συνήθως ενώνει δύο ερωτευμένους,
ίσως να φοράς τα δαχτυλίδια της αγάπης
και το κολλιέ που έδινε μαργαριταρένιο
φως στο γυμνό σου σώμα.
Ίσως να περνάς από γνώριμους δρόμους
και ν' αναγνωρίζεις τις σκιές που σε ακολουθούν
σαν φοβέρα της νύχτας.

Κλωστή της μνήμης που κόπηκε
μέσα στ' αγκάθια του πάθους,
μέσα στην περιπλάνηση στα ερημικά εξωκλήσια.

Η μόνη μαρτυρία ότι ζήσαμε μαζί
μένουν για μένα τώρα
αυτές οι γυμνές φωτογραφίες μας.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΚΤΑΠΟΔΙ

Διήγημα

Μόλις είχε βγει από τη θάλασσα. Τα μάτια του σχεδόν μισόκλειστα από τ' αλμυρό νερό που έτρεχε κατ' ευθείαν από το κεφάλι του χωρίς κανένα εμπόδιο, τα λίγα μαλλιά του τραβιούνταν μισά αριστερά μισά δεξιά κι άφηναν στη μέση μια διώρυγα στο κρανίο, αλλά πιο πολύ γιατί δεν φορούσε τα μυωπικά γυαλιά του όταν σούρωνε τα μάτια προκαλούσε κάποια συστολή του ελαττωματικού φακού κι έβλεπε κάπως καλύτερα, δηλαδή με λιγότερες κάθετες γραμμές μπροστά στ' αντικείμενο, κάτι σαν εικόνα τηλεόρασης με κακή λήψη. Βυζακωμένο στο χέρι του ένα μικρό κταπόδι, στο άλλο κρατούσε τη μάσκα του. Την άφησε στα χαλίκια και ξεκόλλησε το κταπόδι από το χέρι του. Έβγαλε τα πέδιλα του, σκουπίστηκε, φόρεσε τα γυαλιά του, κτενίστηκε – δεν μπορούσε να υποφέρει την εμφάνιση του μ' αυτά τα μαλλιά – κι άρχισε τη διαδικασία της ετοίμασias του κταποδιού. Το κτύπησε δεκαπέντε φορές, ανάλογα με το μέγεθος του, και κάθισε να το τρίψει. Το έλουσε πρώτα με νερό και το έτριβε κυκλικά έτσι που τα πόδια του κταποδιού στριφογύριζαν σαν να προσπαθούσαν να πιάσουν το ένα το άλλο σχηματίζοντας ένα κύκλο με σχισμές σαν πλαστικός παιδικός ανεμόμυλος. Ένας άσπρος αφρός έτρεχε από την πέτρα που το έτριβε με μια έντονη χαρακτηριστική μυρωδιά, κι αν ύστερα από μια βδομάδα τύχει να περάσεις από την πέτρα με τον αποξηραμένο αφρό θα σου μυρίσει.

– Is it a squid?

– No its an octopus

Σήκωσε λίγο το κεφάλι κι είδε ένα ηλιοκαμένο πρόσωπο σκυφτό από πάνω του να κοιτάζει με απορία ανάμεικτη με λίγο φόβο και λίγη αηδία, τα ξανθά μαλλιά που το περιέλουζαν να του αγγίζουν πότε πότε τους ώμους ανάλογα με το κέφι του ελαφρού αέρα. Τα βαθιά γαλάζια μάτια της φάνονταν παράσιτα πάνω σ' εκείνο το κοκκινοκαφέ χρώμα που χαρίζει στους τουρίστες ο ήλιος της Κύπρου. Όσο πιο πολύ σκούρο πάρουν μαζί τους τόσο καλύτερη αξιοποίηση των διακοπών τους έχουν κάνει, κι ο ήλιος μας τους φέρεται πολύ γενναιοδωρα. Κάθισε δίπλα του, ενώ συνέχισε τη δουλειά του. Με μια φευγαλέα ματιά πρόσεξε πως το μισό στήθος της που βρισκόταν στο *deux riéce* μαγιά της σπαρταρούσε να βγει κι αυτό στον ήλιο όπως το άλλο μισό. Έσκυψε τρίβοντας το κταπόδι πιο γρήγορα. Τον ρώτησε πώς το έπιασε και της απάντησε “με τα χέρια”. – Oh, dear! Στα μάτια της φάνηκε κάτι σαν τρόμος όμως στο βάθος διέκρινε ίχνη θαυμασμού. Άρχισε τότε να της λέγει πως όταν είναι μεγάλο χρησιμοποιεί καμάκι διαφορετικά το κταπόδι αυτοαμνύόμενο τυλίγει τα πλοκάμια του όπου προλάβει στα χέρια, στο λαιμό, στο κεφάλι. Μια φορά που δεν είχε καμάκι μαζί του κι έπιασε ένα μεγάλο τον δάγκωσε στον καρπό, να φαίνεται το σημάδι – και της έδειξε κάτι σαν ξεθώριασμα του δέρματος. – Aha I see, έκανε με ύφος παιδιού που δεν πολυκατάλαβε. Χωρίς να τον ρωτά πια άρχισε να της εξιστορεί πού κρύβονται – μόνο αν είσαι εξασκημένος τα βλέπεις – ποια εποχή έχει περισσότερα, της εξήγησε πως με το τρίψιμο μαλακώνουν και μαγειρεύονται εύκολα, διαφορετικά δεν τρώγονται. Κοίταζε με μάτια όλο φως, το γαλάζιο τους έπαιρνε αποχρώσεις ανάλογα με τα αισθήματα της στιγμής. Ξεσπούσε σε επιφωνήματα θαυμασμού ή έκπληξης, πρώτη φορά έβλεπε οκταπόδι ζωντανό κι άκουε τόσα γι' αυτό. Τα δόντια της σπινθηροβόλουν όταν

τ' άφηναν ακάλυπτα τα ωραία χείλη της. Ήταν από ένα χωριό της Αγγλίας που δεν το ξανάκουσε. Πρώτη φορά ερχόταν στην Κύπρο, ήξερε όμως το όνομα από μια φίλη της που έλαχε να ξανάρθει. Είχαν πάει στην Κκαα.. Κκαρήνα... δεν θυμόταν. – Όχι Κερύνεια, συμπλήρωσε. – Yes, yes Kyrenia. Γνώριζε άραγε την κατάσταση; Της είπαν ότι πήγαν στην Βόρεια Κύπρο (έτσι έλεγε το διαφημιστικό φυλλάδιο) με τα ωραία αξιοθέατα και την πιο όμορφη πόλη του νησιού, ότι οι κάτοικοι ήσαν Τούρκοι και μιλούσαν πολύ άσχημα αγγλικά. Να της εξηγήσει; κι αν της εξηγήσει θα δώσει σημασία; Τι την ενδιαφέρει στο κάτω κάτω. Τελικά δεν άντεξε στον πειρασμό. Στο τέλος εισπράξε ένα “Όι, ποοο.. και τίναξε τα μακριά μαλλιά της. Σηκώθηκε. Στάθηκε απέναντι της. Κοίταζε τα χείλη της που ανοιγόκλειναν καθώς σχημάτιζαν τις λέξεις για να τον ευχαριστήσει για τις χρήσιμες πληροφορίες που της έδωσε για τα οκταπόδια και για την Κύπρο. Κάπου κάπου πρόβαλλε η άκρη της γλώσσας της να χοροπηδά ή πεταγόταν έξω από το στόμα της για να βρέξει τα στεγνά χείλη της. Τη ρώτησε πού μένει. Του απάντησε μ' ένα αινιγματικό χαμόγελο. – See you. Σήκωσε το χέρι χωρίς να μιλήσει κοιτάζοντας τα πόδια της που βούλιαζαν στην άμμο καθώς απομακρινόταν, προχώρησε πιο πάνω στις γάμπες ψημένες στον ήλιο με κρέμα μαυρίσματος να του στέλλουν αντανακλάσεις ηδονής, πιο πέρα το μαγικό της στην αρχή των γοφών άφηνε δυο λεπτές γραμμές μαργαριτάρια να προδίδουν το χρέμα που έφερε από την πατρίδα της. Η μέση να τονίζει την στρογγυλότητα των γοφών της. Εκείνο το see you τι το ήθελε; Αν ήταν ποτέ δυνατό; Ίσως αύριο μεθαύριο θα έφευγε. Όμως είπε πως θάμενε μια βδομάδα. Ε! και τι μ' αυτό; Μήπως θα κοίταζε τούτο το... Ας το διάολο. Πάντα είχε αμφιβολίες για τον εαυτό του. Είναι γι' αυτό που ποτέ του δεν τολμούσε να κάνει την πρώτη κίνηση κι όταν ακόμη το μήλο φαινόταν έτοιμο να πέσει. Τώρα πού βρέθηκε το ώριμο μήλο; Με δυο κουβέντες άντε μπαμ και κάτω; Κι όταν του έλεγε τον αριθμό του διαμερισμάτος της γιατί μειδιούσε; Αλλά του τον είπε δεν του τον είπε; Μπορούσε και να μην απαντήσει αν δεν ήθελε. Τι κάθεται τώρα και μονολογεί αφού δεν πρόκειται να την ξαναδεί. Έτσι ονειροφαντασμένος ήτανε. Με το ελάχιστο δημιουργούσε ολόκληρες ιστορίες. Μάζεψε τα πράγματά του κι έφυγε.

Την άλλη μέρα πήγε στο ίδιο μέρος. Άλλωστε ότι και να συνέβαινε πάλι εκεί θα κατάληγε. Χρόνια εκείνο το δεντράκι που μόλις κατάφερε να τον προστατεύει από τον ήλιο ήταν το καλοκαιρινό του θέρετρο. Εκεί περνούσε τα πρωινά των διακοπών του. Έκανε το μπάνιο του σχεδόν πάντα χαζεύοντας το βυθό με τη μάσκα του. Πολλές φορές ξεχνιόταν πως βρισκόταν στη θάλασσα. Οι κινήσεις γίνονταν μηχανικά. Όταν ξεμάκρυνε αρκετά από το δέντρο του έβγαινε στη στεριά και γύριζε με τα πόδια.

Αφού έκανε το γύρο του σκουπίστηκε πήρε το βιβλίο του κι άρχισε να διαβάζει. Τι να διαβάσει δηλαδή; Το είχε ξαναδιαβάσει. Το πήρε ξεπίτηδες γιατί είχε μια προαίσθηση πως θα ξαναρχόταν η ξανθιά τουρίστριά του κι έτσι θα ήταν πιο εύκολο να πιάσουν κουβέντα. Κι η πλάστιγγα θα βάραινε με το μέρος του μια και θα την τσάκωνε στα νερά του.

Allom Sillitoe “The loneliness of the long-distance runner”. Το μετροφυλλούσε. Σταμάτησε και διάβασε. “Κάποτε είδα ένα τύπο που προσπαθούσε ν' αυτοκτονήσει. Ποτέ δε θα ξεχάσω εκείνη την ημέρα, γιατί ήμουν σπίτι Σάββατο απόγευμα μελαγχολικός κι αηδιασμένος που όλη η οικογένεια πήγε στον κινηματογράφο εκτός από μένα. Βέβαια δεν ήξερα τότε πως σύντομα θα έβλεπα κάτι που ποτέ δεν μπορείς να δεις με τον ίδιο τρόπο στον κινηματογράφο...

– No octopus today? Γύρισε απότομα κι είδε δυο σειρές άσπρα δόντια μέσα σ' ένα τριανταφυλλί ημικύκλιο κι ύστερα δυο γαλάζια μάτια να χαμογελούν. Πετάχτηκε πάνω. – Do sit down. Όχι έπρεπε να πάει γιατί η παρέα της περίμενε πιο κάτω. Τον είδε κι ήρθε να του πει Αλλόου. Μα ας καθόταν λίγο να πουν καμιά κουβέντα. Έκλεισε το βιβλίο και προσπαθούσε να την κάνει να το προσέξει. – Δεν θα παν μακριά. Εξάλλου όταν πας σε μια ξένη χώρα μαθαίνεις πολλά περισσότερα αν συναναστρέφεται με ντόπιους παρά με τους δικούς σου. Ο.Κ. μόνο για λίγα λεπτά. Επιτέλους κοίταξε το βιβλίο. Είναι αγγλικό; Ναι μου αρέσει πολύ αυτός ο συγγραφέας.

Νομίζω πως είδα κάποια ταινία του στο σινεμά. Δεν τη θυμάμαι όμως. Ήταν βασισμένη στο βιβλίο του “Σάββατο βράδυ Κυριακή πρωί”. – May be.

Κατάλαβε πως δεν την ενδιέφερε αυτή η συνομιλία πάνω στην οποία είχε επενδύσει. Την έβλεπε να νιώθει ενοχλημένη. Δεν περίμενε να ήσαν όλοι λογοτεχνίζοντες. Έπρεπε να αλλάξει θέμα.

– Ποιους τόπους επισκέφτηκες εκτός από τη Λεμεσό;

– Πήγαμε στο Τρόδος... Ω είναι υπέροχο. Σιωπή. Τι να της πει τώρα; Να της πει πως θέλει να την ξαναδεί δεν είναι γελοίο; Ξαφνικά του ήρθε μια φωτεινή ιδέα. Έτσι τουλάχιστο τη θεώρησε. – Στη Λευκωσία πήγες; – Όχι. – Αύριο θα πάω για κάποια δουλειά, θα ήθελες... – Όου θα το ήθελα πολύ. Δεν μπορούσε να το πιστέψει. – Λου ου ου.

Ήταν κάποιος της παρέας, ένας γενειοφόρος με μακριά μαλλιά. Από αυτούς που όταν τους έβλεπε ήθελε να τους αδειάσει στο κεφάλι ένα μπουκάλι σιαμπού. Στεκόταν μερικά μέτρα πιο πέρα και της έκανε νόημα να πάει. – Γεια σου, το είπε στα ελληνικά. – See you tomorrow. At eight, φώναξε δυνατά καθώς εκείνη απομακρυνόταν. Τι χαζός, παρολίγο να ξεχάσει την ώρα. Έκανε σαν έφηβος που έκλεινε το πρώτο ραντεβού του. Εντάξει θα την έπαιρνε μαζί του. Πώς όμως θα... Μήπως από κει και πέρα θ' ακολουθούσαν όλα την πορεία τους; Έπρεπε να καταστρώσει ένα σχέδιο σ' όλες του τις λεπτομέρειες. Θα την έπαιρνε να δουν διάφορα αξιοθέατα – τον κατάλογο θα τον ετοίμαζε απόψε-. Μετά θα πήγαιναν σ' ένα εστιατόριο, θα τις υποβάλλε να πιουν κρασί για να κάνει κέφι. Απ' εκεί και πέρα θα ενεργούσε ανάλογα με το κέφι που θα της δημιουργούσε, κι αν και πάλι δεν ενέδιδε; Τι θέλει τώρα ο Καβάφης κι ανακατεύεται στα σχέδια του; Δεν φτάνουν οι αναστολές του. «Μεσήλικας αποπειράθηκε να βιάσει τουρίστρια...». Αϊ τσακίσου. Με ποιου το μέρος είσαι τέλος πάντων; Πώς θ' αντίκριζε τη γυναίκα του, τα παιδιά του, τους φίλους του. Έφτασε σπίτι μ' αντίρροπες σκέψεις να σφηνώνονται στο κεφάλι του. Σαν να είχε ημικρανία κι από τις δυο μεριές.

Την άλλη μέρα ξυριστήκε, έβαλε άρωμα αντί κολώνια, έκανε ένα σπρέι αποσμητικού, έκλεισε το μπάνιο να μην πάρει χαμπάρι η γυναίκα του, και ξεκίνησε. Στις οκτώ ακριβώς ήταν έξω από το διαμέρισμα της. Μόλις σταμάτησε την είδε στην πόρτα να κυματίζει το χέρι της. Κατέβηκε αμέσως, άνοιξε την πόρτα του συνοδηγού και στάθηκε δίπλα. Την είδε να έρχεται με μια βαλίτσα στο χέρι ακολουθούμενη από το γενειοφόρο κι ακόμη ένα σχεδόν αντίγραφο του σε παλαιότερη κόπια. – Εγώ κι οι φίλοι μου σκεφτήκαμε πως μια και θα πάμε στη Λευκωσία θα ήταν καλή ευκαιρία να περάσουμε τις υπόλοιπες μέρες μας εκεί.

– Λαμπρή ιδέα.

Η ΛΕΥΚΗ ΣΗΜΑΙΑ ΤΟΥ ΑΝΕΣΤΗ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

Τους πήρε μαζί του το '94. Τώρα κι αυτό κι εκείνου ανήκουν πια στην ιστορία. Κι εμείς με το μικρόψυχο πήχyu μας, έμποροι κακοί, αρχίζουμε να μετρούμε τη ζωή και το έργο τους. Τελικά, δηλαδή, να υπολογίζουμε πόσο γίναμε φτωχότεροι.

Θ' ασχοληθώ με την περίπτωση του Ανέστη Ευαγγέλου, ενός ποιητή της δεύτερης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς και ανθολόγου της. Σεμνός όσο και ουσιαστικός ο Ευαγγέλου άφησε πίσω του σημαντικό σε ποσότητα κι αξιοσημείωτο σε ποιότητα έργο. Ως ποιητής συνδυάζει την υπαρξιακή προσωπική του αγωνία με την ανένταχτη και αστράτευτη κοινωνική διαμαρτυρία. Και όλα με λόγο καθαρό, με λέξεις καθημερινές, χωρίς εκζήτηση.

Ανέστης Παπαδόπουλος ήταν το αληθινό όνομα του ποιητή. Ευαγγέλου το φιλολογικό του ψευδώνυμο. Γεννημένος το 1937, διέκοψε τις πανεπιστημιακές του σπουδές για να ασκήσει το βιοποριστικό επάγγελμα του εκτελωνιστή – ένας ακόμα εκτελωνιστής των ελληνικών γραμμμάτων μετά τον μπάριμπα Γιάννη της Χαλκίδας.

Η πρώτη του παρουσία στη λογοτεχνία μας γίνεται το 1960, με τη συλλογή «Περιγραφή εξώσεως». Ακολούθησαν η «Μέθοδος αναπνοής» (1966), η «Αφαίμαξη '66-'70» (1971), «Το διάλειμμα» (1976), τα «Χάι κιάι» (1978), η «Απογύμνωση» (1979), η «Επίσκεψη και άλλα ποιήματα» (1987). Το έργο του εκδόθηκε και συγκεντρωτικά δύο φορές: «Τα ποιήματα (1956-1970)» που βγήκαν το 1974 και «Τα ποιήματα (1956-1986)» που βγήκαν το 1988. Ο Ευαγγέλου έγραψε ακόμα πεζά και κείμενα κριτικής. Το πεζό του «Το ξενοδοχείο και το σπίτι» εκδόθηκε το 1966 και σε δεύτερη έκδοση εμπλουτισμένη («Το ξενοδοχείο και το σπίτι και άλλα διηγήματα») το 1985. Τα κριτικά του περιλαμβάνουν το βιβλίο «Ανάγνωση και Γραφή» (1981) και τις «Εννέα εκδόχες για την ποίηση και την ποιητική» (1990).

Το 1994 ήταν «η χρονιά του». Τούτη τη χρονιά εκδόθηκε η ανθολογία του «*Η Δεύτερη Μεταπολεμική γενιά 1950-1970*» έτοιμη κι όλας από το 1992, «με το ένα πόδι εδώ και το άλλο Απέναντι». Τούτη τη χρονιά θα εκδοθεί και το ποιητικό του βιβλίο «*Το χιόνι και η ερήμωση*». Νομίζω πως δεν πρόλαβε να τα χαρεί τυπωμένα. Πριν αυτά δουν το φως του ήλιου, αυτός είχε περάσει απέναντι. Από το νεόπλασμα που αργά και σίγουρα του κατέτρωγε σώμα και ψυχή και τον ετοιμάζε για το ταξίδι του οριστικού ξενιτεμού. Για «*τα μαγαζάκια τ' ουρανού*».

Το βιβλίο «*Το χιόνι και η ερήμωση*» (Εκδ. Χειρόγραφα, Θεσσαλονίκη 1994), αποτελείται από δύο μέρη. «*Το χιόνι*» περιλαμβάνει εννέα ποιήματα γραμμένα μεταξύ των ετών 1987-1990. «*Η ερήμωση*» περιλαμβάνει ένδεκα ποιήματα γραμμένα μεταξύ 1989 και 1993. Στα ποιήματα τούτα λιτά και συμπτυκνωμένα δίνεται όλη εκείνη η διαδικασία που απολήγει στον καρκίνο και το θάνατο. Όλα εκείνα τα τραυματικά γεγονότα της ζωής που αφήνουν ουλές, όλες οι ματαιώσεις που οδηγούν σε αδιέξοδα. Με την κατάρρευση κόσμων και ιδεών, χωρίς «*συμμετοχή στο ιστορικό γίγνεσθαι*». Το είπε κι άλλοτε, το είπε κι αλλού:

Ανέστη
μας πουλήσανε – κατάλαβες;
Τόσο αίμα
νεανικό, ζεστό, σπαταλημένο – γιατί;
Για ποιαν ιδέα; Για ποιαν επανάσταση;
Για ποιο όνειρο ακριβό της νιότης μας, οι αλήτες;¹

Μοίρα προσωπική και μοίρα της γενιάς του – και της δικής μας. «Γενιά ουσιαστικά στο περιθώριο της ιστορίας κι ας πλήρωσε το λογαριασμό, από τη θέση των αθών θυμάτων [] δεν έχει τελικά να επιδείξει παρά μόνο τα βιβλία της και τις πληγές της» γράφει.²

Χαρακτηριστικό του κλίματος της εποχής είναι και το ποίημα «Καθίζηση», όπου το καθημερινό γεγονός – αποτέλεσμα πλήθους παραγόντων – γίνεται σύμβολο και τέχνη:

Αυτός ο δρόμος έπαθε καθίζηση
Σαν τη ζωή μου³

Αλλά δεν είναι μόνο η ζωή, είναι και η ψυχή που κομματιάζεται από τις διαψεύσεις και τις ματαιώσεις αυτές. Και κομματιάζεται με τον πιο βάρβαρο τρόπο:

Αργά
μεθοδικά
με άψογο στυλ
μου πήρες ένα μεγάλο κομμάτι
απ' την ψυχή μου
με σκουριασμένο πριόνι
με πετσόκοψες⁴

Το άδικο, απ' όπου κι αν προέρχεται, προκαλεί αγανάκτηση. Ίσως και εξέγερση. Ένα ψυχολογικό στάδιο από όπου περνούν οι πάσχοντες από χρόνια νοσήματα και χαρακτηριστικά οι άνθρωποι με καρκίνο.

με πετσόκοψες.
Βασιλιά Παντοκράτορα
Ύψιστε νομοθέτη
έκανες καλά τη δουλειά σου⁵

Και αλλού:

γιατί το σώμα τυραννάς
βρε Αθλιε,⁶

Χαρακτηριστικό είναι και το ποίημα «Κακόηθες νεόπλασμα», όπου η σκληρότητα της μοίρας (φύσης-Θεού) έρχεται σε αντίθεση με τη ζωή, τα αισθήματα, την κοινωνική στάση και συμπεριφορά του πάσχοντος και ορθώνει αμείλικτα γιατί:

Προσηλωμένος πάντα
στους δρόμους όπου μ' έταξε
η θέλησή Σου,
κοιτώντας χαμηλά

μην τύχει και πατήσω
 από τα ταπεινά Σου πλάσματα ούτε ένα,
 γυμνόν, ανυπεράσπιστο κοχλία,
 μυρμήγκι, σκουληκάκι, κάμπια
 πάντα μ' αγαθές προθέσεις, με καλό ήθος –
 γιατί με κακοήθεια με ανταμείβεις;⁷

Κακόηθες νεόπλασμα, κακοήθεια, νεοπλασία, καρκίνος: λέξεις συνώνυμες. Στην αντίληψη πολλών συνώνυμες με το θάνατο. Κι όταν είναι αδύνατο να ξεφύγεις, ζητάς λίγη παράταση ζωής: κάποια χρόνια, ένα χρόνο, λίγους μήνες, ένα μήνα, λίγες μέρες, μια μέρα, λίγες ώρες, μια ώρα, ένα λεπτό. Θυμηθείτε τον Καζαντζάκη. Του ερχόταν, λέει, να κατέβει στο δρόμο και να ζητά από τον κάθε περαστικό συνάνθρωπο ένα λεπτό, να παρατείνει τη ζωή του, ν' αδειάσει απ' αυτά που είχε δώσει.⁸ Αυτός ο αμυντικός μηχανισμός λέγεται στη γλώσσα της ψυχολογίας «παζάρεμα». Θυμηθείτε τον Χάκκα.⁹ Το ίδιο βλέπουμε και στον Ευαγγέλου, ιδιαίτερα στο ποίημα «Οι μικρές εκκρεμότητες του βίου»:

Να μην ξαναγυρίσεις γρήγορα.
 Γιατί έχω μερικά ποιήματα
 να φτιάξω ακόμα
 να τροχίσω εδώ μια λέξη
 να σtilβώσω εκεί μια φράση

– αυτές οι μικρές εκκρεμότητές μας που λατρεύεις
 και για τη διαιώνισή τους άοκνα φροντίζεις –

να ψάλλω κι άλλους ύμνους, άλλα εγκώμια
 όλα για σένα, Άρχοντά μου και Δεσπότη μου
 όλα για τη δόξα, το μεγαλείο και τη δύναμή σου.¹⁰

Όμως η πραγματικότητα δεν αφήνει περιθώρια για ψευδαισθήσεις. Το σώμα υφίσταται όσα η θεραπεία απαιτεί – αλλά και όσα συνεπάγεται. Και η ψυχή κατακομματιάζεται, συντρίβεται το εγώ:

Το σώμα μου το κόψαν και το ράψαν
 το φαρμακώσανε πολλές φορές
 το έκαψαν
 το τρύπησαν με μεγάλες βελόνες.

Άγγελος του θανάτου με κεραύνωσε
 σύντριψε την αλαζονεία μου
 πήρε κομμάτια από σώμα και ψυχή..¹¹

Παζάρεμα γίνεται όχι μόνο για τη ζωή, αλλά και για το θάνατο. Για τον τρόπο που θα έρθει κι όποτε θέλει ας έρθει. Έτσι εκφράζεται στο ολιγόστιχο αλλά πολύ φορτισμένο συναισθηματικά ποίημα «Αν πρέπει να τελειώνει, να τελειώνει, Κύριε»:

Αν πρέπει να τελειώνει, να τελειώνει, Κύριε –
 δεν διαφωνώ επί της ουσίας πια
 δεν διαμαρτύρομαι

Όμως αλλού
 υπέροχα, με μαν ανακοπή, συνοπτική
 πού τέτοια τύχη για μας τους παρακατιανούς,
 για τη φτωχολογιά Σου – ¹²

Μα όσο η κατάσταση δυσκολεύει, όσο πιο κοντά πηγαίνουμε προς το τέλος όλο και οι απαιτήσεις λιγοστεύουν, το παζάρι περιορίζεται στα ελάχιστα. Σε λίγες ώρες χωρίς τη δραματική ανημπόρια, χωρίς τους φρικτούς πόνους του σώματος:

αφού την ψυχή ζητάς
 γιατί δεν στέλνεις
 τουλάχιστον τον αδελφό σου
 – τι πιο απλό –
 έστω στη χάση και στη φέξη
 έστω, δυο τρεις ωρίτσες
 κομμάτι να ξεκουραστεί
 να μην πονεί να μην σπαράζει
 □
 γιατί το σώμα τυραννάς
 βρε Άθλιε;¹³

Ανθρώπινο είναι το να προσπαθείς να αποτρέψεις τη μοίρα. Ακόμα και θεανθρώπινο. Όλοι θυμόμαστε την προσευχή στον Κήπο των Ελαιών. «Απελθέτω απ' εμού το ποτήριον τούτο». Το ξεπερνούν μόνο οι πιο γενναίοι. Εκείνοι είναι που μετατρέπουν το «απελθέτω» σε «γεννηθήτω». «Γένοιτο». «Ας γίνει». Είναι η ήρεμη ώρα της αποδοχής του πεπρωμένου, του αναπόδραστου, της μοίρας. Από τους λίγους που αποδέχονται το θάνατο με πλήρη συνείδηση, με ωριμότητα, χωρίς ψευδαισθήσεις, χωρίς εξάρσεις – οπωσδήποτε όμως με την πικρή του γεύση να διαποτίζει το είναι.

Μωρέ όχι μόνο αποθανείν
 όχι μόνο θέλω
 αλλά και πάραυτα
 και εκλιπαρώ αποθανείν
 □ γιατί
 το σώμα είναι φτωχό και δεν αντέχει
 και η ψυχή – α, η ψυχή – κι αυτή ανθρώπινη είναι
 και κάποτε λυγίζει
 κι έχει με τα λιανά χεράκια της
 υψώσει ήδη
 λευκή σημαία¹⁴

Για να ξεπεραστεί κάποτε και τούτο – από ελάχιστους. «Παρατένωσέ με, Κύριε, κι ας σπάσω», λέει στο Δημιουργό του ο Καζαντζάκης, δοξάρι στα χέρια του. Ανάλογο κινείται κι ο Ανέστης Ευαγγέλου.

Αυτά στο προηγούμενο ποίημα.¹⁵
 Ευθύς αμέσως όμως, συντριμμένος
 ήμαρτον, Χριστέ μου, απολογούμαι,
 Εσύ μονάχα ξέρεις για τα βάσανα
 του κόσμου και για τις συμφορές που πέφτουν
 στο κεφάλι μας

[]

Φώτισέ με.
 Δώσ' μου τη δύναμη ν' αντέχω
 να τα δέχομαι όλα.

Αγόγγυστα
 γαλήνια
 εν ειρήνη.¹⁶

Έτσι όπως φεύγουν και μέσα στα μεγαλύτερα βάσανα οι ποιητές. Εν ειρήνη. Με τη σιγουριά πως έχουν επιτελέσει το έργο τους. Για να παρουσιασθούν ενώπιον του Αρχαίου Ημερών αθλοφόροι, ασκητές ή μάρτυρες κρατώντας τα δείγματα του δικού τους αγώνα: Τα βιβλία και τις πηλγές τους. Σαν και πολλούς άλλους προγενέστερους, σαν κάποιους άλλους ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Έτσι μας έφυγε και ο ποιητής της «Ερήμωσης» Ανέστης Ευαγγέλου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Α. ΡΗΓΑΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Μ/Σ Νικόλα Βαπτσάρωφ, II». Από το βιβλίο «Το χιόνι και η ερήμωση», Εκδ. Χειρόγραφα, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 17-18. (Στην αρχική δημοσίευση σε πολυτονική γραφή, όπως και όλα τα άλλα του ποιήματα, που μεταφέρονται όμως εδώ σε μονοτονικό).
2. Ανέστης Ευαγγέλου: Πρόλογος [Στο βιβλίο «Η Δεύτερη Μεταπολεμική ποιητική γενιά 1950-1970. Ανθολογία». Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 19.
3. Από το βιβλίο «Το χιόνι και η ερήμωση», σελ. 27.
4. Από το ποίημα «Με σκουριασμένο πριόνι». ο.π.π., σελ. 28.
5. ο.π.π., σελ. 28.
6. Από το ποίημα «Ω ανημπόρια του σώματος πριν απ' το τέλος», ο.π.π., σελ. 36-37.
7. «Κακόηθες νεόπλασμα», ο.π.π., σελ. 30.
8. Γεράσιμος Ρηγάτος: «Δεν θέλω να πεθάνω...». Στο βιβλίο του «Πρόσωπα και ζητήματα. 21 κείμενα για την ιατρική στη λογοτεχνία». Εκδ. Σελίδα, Αθήνα 1994, σελ. 52-58.
9. Γερ. Ρηγάτος: «Η ψυχολογία του καρκινοπαθούς στο έργο του Μάριου Χάκκα». Στον τόμο: «Μάριος Χάκκας. Κριτική θεώρηση του έργου του» Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1979.
10. Απόσπασμα από το αναφερόμενο ποίημα. Στη μνημονεύμενη συλλογή, σελ. 29.
11. Από το ποίημα «Ερήμωση», ο.π.π., σελ. 34.
12. ο.π.π., σελ. 35.
13. Από το ποίημα «Ω ανημπόρια του σώματος πριν απ' το τέλος», ο.π.π., σελ. 36-37.
14. Από το ποίημα «Το γοργόν και χάριν έχει». ο.π.π., σελ. 38.
15. Αναφέρεται στο ποίημα «Το γοργόν και χάριν έχει».
16. Από το ποίημα «Ποίημα που θέλει να γίνει προσευχή», ο.π.π., σελ. 39.

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ – ΕΛΛΑΔΑ

Ελεύθερη θάλασσα

*Μεσόγειος του ονείρου
ακούω το ρυθμό των κυμάτων σου
κουβαλούν τις εποχές με το φως
που στάζει από τα δάχτυλα ήλιου
Αιγαιοπελαγίτη
στους δρόμους τους θαλασσινούς
στους κόρφους των λαών
Η αύρα μυρίζει δάφνη κι αγέραστη ελιά
κύμα το κύμα
χέρι το χέρι
καρδιά την καρδιά
η Ελλάδα ταξιδεύει την αλήθεια της
με σημαίες φιλίας σε κατάρτια πλωριά.
Νησιίδες σε ροδίτικο ακρογιαλι
στολίζουν με ρόδα τους αφρούς
κήπος της γης, Μεσόγειος
νερό της καλοσύνης.
Μα εκεί μακριά στην Πύλη τ' Αρχιπέλαγους
κει που βογγά ο άνεμος
κι αναστενάζει ο βυθός
λυράρης της Κερήνειας σε βράχο τραγουδά
«θάλασσα μου, θάλασσα μου
στη ράχη σου η Ελευθερία
μοιάζει με την καρδιά μου
στο κύμα τη μοιράζω.
Πάρτην ταξίδεψέ την
να την ακούσουν οι λαοί
να μην ξεχνούν ποτέ τους!»*

ΕΙΡΗΝΗ ΒΟΓΙΑΤΖΗ-ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ

Ο ΣΑΛΒΑΤΟΡ

«*Μα είναι η ζωή μου*», ψιθύρισε ξέπνοα και με θλιμμένα μάτια ο Σαλβατόρ. Ενώ η Τρις η φυσιοθεραπεύτρια επέμενε φορτικά πως τίποτα δεν είχε τελειώσει. Και πως ακόμα κι έτσι είχε πολλές προοπτικές. Το «*και έτσι*» σήμαινε παραπληγικός και «*μα είναι η ζωή μου*», τα άλογα. Κάθε είδους άλογα κόκκινα, ξανθά, μελαχροινά, μαύρα. Μα πάντα καθαρόαιμα. Ο Σαλβατόρ ήταν ένας από τους καλύτερους αναβάτες στον Κυπριακό Ιππόδρομο. Μικροσκοπικός, μαύρα ίσια μαλλιά σ' ένα μεγάλο μέτωπο, πλατύ χαμόγελο που άφηνε να φανούν τα κάτωσπρά του δόντια, πολλή χιούμορ και καλή καρδιά. Ευκίνητος σαν αίλουρος και σπίθα στην πλάτη των αλόγων.

Πώς βρέθηκε στην Κύπρο κανένας δεν ξέρει. Ένα πρωί κατέφθασε στη Λάρνακα από την Ισπανία έχοντας πλάι του την Κάρμεν. Μια κοκκινομάλλα καλλονή με ψηλά τακούνια. Χώρα προέλευσης δήλωσε την Κολομβία. Τώρα τι κοινό θα μπορούσαν να έχουν ο Σαλβατόρ και η Κάρμεν δεν ήταν δύσκολο να το μαντέψεις. Το πάθος και την αγάπη για τα άλογα βέβαια. Για την Κάρμεν ο Σαλβατόρ ήταν κάτι μεταξύ Δον Κιχώτη και Μπάτμαν. Και για τον Σαλβατόρ η Κάρμεν μια Δουλτσινέα ή Σάντα Μαρία.

Το ταξί πήρε το δρόμο για τη Λευκωσία. Ο ταξιτζής προτίμησε την παλιά διαδρομή γιατί κάπου εκεί στα Λύμπια έπρεπε να παραδώσει κάτι δέματα. Ο οδηγός σταμάτησε στο χωριό. Κατέβηκε και με τα δέματα στα χέρια προχώρησε προς το καφενείο. Ο Σαλβατόρ κοίταξε ένα γύρω και μετά το βλέμμα του έπεσε ψηλά στην εκκλησία με την τούρκικη σημαία. Όταν το ταξί πήρε μπρος ρώτησε τον ταξιτζή. «*Τι είναι αυτό*;» «*Τούρκοι*». «*Δηλαδή αμίγκος*;» Ο ταξιτζής ανόρεχτα και κοφτά του απάντησε. «*Κατακτητές*». Και η κουβέντα σταμάτησε εκεί. Ο Σαλβατόρ κάτι είχε ψιλακούσει πριν έρθει. Πραξικόπημα ενάντια στον Μακάριο. Μοιρασμένο νησί, σκοτωμοί, πρόσφυγες.

Στη Λευκωσία τους περίμενε στο ξενοδοχείο ο Ντίνος ο αναβάτης, καλωσορίσματα, χαρούλες. Ταχτοποιηθήκανε στο δωμάτιο και το πρώτο πράγμα που ζήτησε αμέσως μετά ο Σαλβατόρ ήταν, βέβαια, να δει τον ιππόδρομο. Τους πήρε ο Ντίνος και φύγανε. Με το που πάτησε το πόδι του στην είσοδο του ιπποδρόμου ο Σαλβατόρ λες και κάτι άλλαξε στο βηματισμό του και στο πρόσωπό του διαγράφηκε μια απέραντη αγαλλίαση, βρισκόταν πια στο ζωτικό του χώρο. Κοίταξε ένα γύρω τις κερκίδες, τον αγωνιστικό χώρο και μετά κινήσαν κατά τους στάβλους. Σταματούσαν σε κάθε μια από τις θυρίδες. Ο Σαλβατόρ με την έμπειρη ματιά του εξέταζε από πάνω ως κάτω τα άλογα, ζήταγε και κάποιες πληροφορίες για την απόδοση και τα γενεαλογικά τους, τους έρριχνε και ένα φιλικό χάδι στη μουσούδα και προχωρούσαν. Αφού τέλειωσε όλη αυτή η ιεροτελεστία κινήσανε για το καφενείο. Ρίχνοντας μια ματιά πίσω του ξαφνικά το βλέμμα του έπεσε σε κάτι χαμόσπιτα έξω από τον ιππόδρομο στη βορεινή του μεριά. Είδε δυο κόκκινες σημαίες με το μισοφέγγαρο πάνω τους. Όπως ακριβώς και στα Λύμπια.

Η ερώτηση κρεμμόταν από τα χείλη του. Και μάλις καθήσανε: «*Οι σημαίες*;» «*Οι σκατότουρκοι. Είναι η ημικατεχόμενη Λευκωσία*», απάντησε άγρια ο Ντίνος που ήταν πρόσφυγας από την Κερύνεια. Και ο Σαλβατόρ δε δυσκολεύτηκε καθόλου να μάθει για τις σημαίες και για όλα τα γεγονότα του 74. Ο Ντίνος δεν ήταν μόνο φανατικός πα-

τριώτης, μιλούσε πολύ κιόλας. Και του μίλησε και για το πραξικόπημα και για το μεταπραξικόπημα και για την εισβολή και για τα χάλια μας σήμερα. Μοιρασμένη η πατριδα στα δυο Σαλβατόρ, με αγνοούμενους και πρόσφυγες. Θα σε πάρω να δεις καμιά μέρα τους συνοικισμούς. Όμως το μεγάλο ερωτηματικό που κατάτρωγε τον Σαλβατόρ: ήταν ο Μακάριος δικτάτορας; Χαμογέλασε ο Ντίνο, όχι βέβαια. «Τότε γιατί του κάνανε πραξικόπημα»; απόρησε ο Σαλβατόρ. Και συνέχισε λέγοντας πως εμείς στην Κολομβία ρίχνουμε τους δικτάτορες που πίνουν το αίμα του λαού, που τον έχουνε μέσα στη φτώχεια και τη μιζέρια. Εμείς τους ρίχνουμε, επανέλαβε, άθελά του, τσιριχτά ο Σαλβατόρ για να δούμε μια καλύτερη μέρα. Και κατάληξε, μόνο παράφρονες θα μπορούσαν να κάμουν ότι έκαμαν εδώ.

Η κουβέντα του με τον Ντίνο ήταν καθοριστική. Ακούς εκεί να φέρουν στην Κύπρο τον Τούρκο. Και από κείνη τη μέρα φτερουγίζαν μέσα στο μυαλό του κόκκινες σημαίες με μισοφέγγαρο. Όπου τον έχανες νάσου να περιφέρεται στην πράσινη γραμμή. Γιατί πράσινη, σχολίαζε, αυτή είναι φωτιά και λάβα. Από την πύλη Αμμοχώστου, σταματούσε στον Ορφέα και κατέληγε στο Ελληνοκυπριακό φυλάκιο, όπου ψιλοκουβέντιαζε με τους στρατιώτες. Τους παρακαλούσε να τον αφήνουν να κοιτάζει απέναντι, το τούρκικο φυλάκιο και τη μοιρασμένη πρωτεύουσα. Και κάθε φορά άφηνε μια βρισιά μέσα από τα δόντια του, έκανε με το δάχτυλό του τη γνωστή χειρονομία, τους έριχνε και ένα φτύσιμο και τραβούσε για το σπίτι του. Άλλοτε πάλι μετά τις Κυριακάτικες κούρσες κι αφού όλοι, κόσμος, προπονητές, αναβάτες, είχαν εγκαταλείψει τον Ιππόδρομο και σ' όλο το χώρο επικρατούσε μια απέραντη σιωπή, πήγαινε και καθότανε στο πιο ψηλό σημείο των κερκίδων. Προσπαθούσε ν' ανακαλύψει, μέσα στο αχνό φως του δειλινού, κατά πού έπεφτε το Δίκωμο του Ντίνου, η Λάπηθος του Κόκου, η Κερύνια του Παναή. Μα το μόνο που διάκρινε ήταν κόκκινες σημαίες να φτερουγίζουν. Και ο Σαλβατόρ έκλαιγε. Έκλαιγε και για τον Ντίνο και για τον Κόκο και για τον Παναή. Μα και για τον Ραμόν, τον αδερφό του τον Ραμόν που σάπιζε εδώ και δυο χρόνια ως πολιτικός κρατούμενος στις φυλακές της Κολομβίας. Ο φασισμός είχε δείξει το πρόσωπό του και σ' αυτή τη χώρα. Δολοφονίες, καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βασανιστήρια, συλλήψεις. Ο Σαλβατόρ που έπαιρνε κι αυτός μέρος στην πολιτική συγκέντρωση μόλις που κατάφερε να ξεφύγει, πηδώντας από το παράθυρο σαν αίλουρος. Τον είχε βοηθήσει το επάγγελμά του. Έτσι και πήρε το δρόμο για την προσφυγιά. Προορισμός η Ισπανία.

Ήταν μια από τις τελευταίες κούρσες της χειμερινής περιόδου. Και ο Σαλβατόρ οδηγούσε την Εσμεράλδα. Την αγαπημένη του Εσμεράλδα. Γιατί θα πρέπει να πούμε πως είχε ιδιαίτερη αδυναμία στις φοράδες και κάπου τα έκανε πλακάκια με τους προπονητές για να τις τρέχει. Η κούρσα ξεκίνησε. Και πριν καλά καλά αρχίσει είχε τελειώσει. Νικητές ο Σαλβατόρ και η Εσμεράλδα. Ο Σαλβατόρ που ακάθεχτος σαν βέλος έφτασε σε ελάχιστα λεπτά στο τέρμα. Η Κάρμεν τον υποδέχτηκε με ένα πλατύ χαμόγελο και δυο σκαστά φιλιά. Ακολούθησε η διαδικασία του ζυγίσματος. Μετά πήρανε και άλλο από τα άλογα για τυχόν ντοπάρισμα και το θέμα τελείωσε.

Ο Σαλβατόρ πήγε στα αποδυτήρια. Έκαμε ντους, ντύθηκε και κοίταξε τη φάτσα του στον καθρέφτη. Μετά άνοιξε την πόρτα και βγήκε έξω. Μπροστά του βρέθηκε ο προπονητής του. «Σίσαμε σήμερα ε;» του είπε πανευτυχής. Ο Σαλβατόρ του έκαμε με τα δάχτυλα το σήμα της νίκης. «Νον πασαράν» του φώναξε και από πάνω. Ύστερα

περάσανε από κουβεντούλα σε κουβεντούλα, από αστείο σε αστείο. Κάποια στιγμή ο Δημήτρης αποφάσισε να φύγει. Σκαρφάλωσε στο τεράστιο τζίπ του. Και κει που πήγε να ξεκινήσει βλέπει τον Σαλβατόρ να στέκεται με ανοιχτά χέρια μπροστά στο αυτοκίνητο κόβοντάς του το δρόμο και φωνάζοντας προκλητικά, «*δε με φτάνεις*». Ο Δημήτρης χαμογέλασε και μάρσαρε ελαφρά. Ο Σαλβατόρ έκανε ένα βήμα πίσω, έτοιμος να εξαφανιστεί. Ο Δημήτρης ξαναμάρσαρε δυνατότερα. Ο Σαλβατόρ ακίνητος στη θέση του κάτι ανάμεσα σε ανυπομονησία και αδημονία. Ο Δημήτρης πήγε να ξεκινήσει το τζίπ γελώντας και φωνάζοντας: «*τώρα θα δεις*». Πώς βρέθηκε ο Σαλβατόρ στους τροχούς του αυτοκινήτου κανένας δεν μπορεί να πει με σιγουριά. Ίσως απλά δεν πρόλαβε να φύγει ίσως απλά το πόδι του κάπου να σκόνταψε. Τον πήρανε στο νοσοκομείο. Έμεινε είκοσι μέρες. Και από κει στο Παραπληγικό.

Έφτασε η ώρα να αλλάξει άσκηση. Βάρη. Τοποθετήθηκε κατάλληλα και άρχισε να σηκώνει πάνω κάτω τα σακκούλια. Μα δεν τα σήκωνε απλά. Τα βάρη και τα σακκούλια βογκούσανε κυριολεκτικά. Λες κι άκουγες χιλιάδες άλογα να καλπάζουν χλιμιντρίζοντας. Κι αυτός άγρια και ατίθασσα να τα καθοδηγεί. Έβγαζε όλη την πίκρα και την απόγνωση από μέσα του. «*Θα μας ρίξεις το ταβάνι*», Σαλβατόρ «*τσίριξε* η Έλενα η φυσιοθεραπεύτρια. Μετά τον πλησίασε. «*Τι αποφάσισες, θα φύγεις*»; «*Δεν ξέρω*», έκοψε αυτός απότομα την κουβέντα.

Μετά από τρεις μήνες, εκεί στον Αγ. Παύλο, στην πράσινη γραμμή κοντά στο φυλάκιο της Εθνικής φρουράς άνοιξε ένα γραφείο ιπποδρομιακών στοιχημάτων. Ονομαζόταν Κύπρος. Ιδιοκτήτης του ο Σαλβατόρ.

ΝΤΙΝΑ ΚΑΤΣΟΥΡΗ

ΑΠΟΛΛΩΝΕΙΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ

*Έπικαλοῦμαι τὸν Ἀπόλλωνα ἰατρὸ
τὸν εὐφημο Ἀπολλώνιο τὸν Κιτιέα
τοὺς χριστεπώνυμους θεραπευτὲς
σὲ τοῦτο τὸ Ἀπολλώνειο θεραπευτήριον
εὐάγγελα τὴν ἴαση νὰ ἐπιβλέπουν
πρὸς δόξα τους καὶ δόξα τῶν Κυπρίων Ἑλλήνων*

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΝΙΚΗ ΛΑΔΑΚΗ-ΦΙΛΙΠΠΟΥ: Η ΑΤΡΑΠΟΣ ΤΟΥ ΟΝΕΙΡΟΥ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΓΓΡΑΦΗ»

Το ποιητικό έργο της Νίκης Λαδάκης-Φιλίππου που η συγκεντρωτική του έκδοση με τίτλο «Τριάντα και δύο Χρόνια Δρόμοι Αγάπης» έδωσε την ευκαιρία της σημερινής τιμητικής εκδήλωσης, τέμνεται σε δύο θεματικές ενότητες με χρονικό σημείο τομής το 1978, που παραπέμπει στο πικρό καλοκαίρι του 1974 και στις τραγικές του προεκτάσεις για το λαό της Κύπρου. Η πρώτη ενότητα έχει αφητηρία το 1960 και περιλαμβάνει συλλογές, μέσα από τις οποίες η ποιήτρια αναζητά την ποιητική της ταυτότητα και τα εργαλεία της οριοθέτησής της. Το πλησίασμα των πραγμάτων και των ανθρώπων γίνεται με μίαν αγαπητική σχέση, που δηλώνει τον τρόπο αποδοχής, σύλληψης και περιγραφής των εικόνων του έξω κόσμου. Η γέφυρα του ένδον κόσμου με τον αντί-κείμενο κόσμο είναι η αγάπη, οι δρόμοι της αγάπης κατά τη ρήση της ίδιας της ποιήτριας. Η περιπλάνηση μέσα από αυτές τις συλλογές καταλήγει στη «Δέσποινα των Βηματισμών», το πιο πολύσημο και υπαινικτικό ποιητικό δημιούργημα της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου. Η «Δέσποινα των βηματισμών» είναι η ανάσα της ζωής, ο βηματισμός του βίου, το ένυλο, αλλά και το άυλο σύμβολο της ποιητικής της προβληματικής. Είναι η φύση, η πατρίδα, η καθημερινότητα με τις χαρές της, ο αγαπημένος του ονείρου, ο προσδιορισμός του οράματος. Είναι μια πολυσημία της ποιητικής σύλληψης, που εγγαράσσει στους συμβολισμούς της όλες τις νεανικές οδοιπορίες, τα θάμβη και τους θαυμασμούς γι' αυτό που λέγεται ζωή και μυστική της νοηματοδότηση. Η «Δέσποινα των βηματισμών» είναι μια ποιητική σπουδή στο σώμα της ζωής και στις εκφάνσεις του με γνώμονα και μέτρο την αγάπη. Η αγάπη αναζητούσε στις προηγούμενες συλλογές το αντικείμενο της έκφρασής της, ψηλαφούσε το ενυπόστατο σύμβολο για να διαχυθεί. Στη «Δέσποινα των Βηματισμών» προβάλλει το πρόσωπο αυτού του συμβόλου άλλοτε σκοτεινό και δυσερμήνευτο και άλλοτε φωτερό και ευσκιαγράφητο.

Της «Δέσποινας των βηματισμών» προηγήθηκαν τρεις ποιητικές συλλογές:

«Δρόμοι αγάπης» 1960, η πρώτη εμφάνιση της ποιήτριας, «Άτονα» 1963 και «Επεισόδια» 1964.

Ακολούθησαν άλλες τέσσερεις για να κλείσει ο πρώτος θεματικός κύκλος μέχρι το 1977. Οι συλλογές αυτές είναι:

«Ομολογία» 1969, «Ωδές, δάφνες, ελπίδες» 1971, «Εκτόνωση» 1972 και «Της Αγάπης» 1977.

Η αναζήτηση και σύλληψη του έγκοσμου θαύματος σ' αυτές τις συλλογές περιπλανιέται μέσα στις ομορφιές της φύσης ή θητεύει στον απαλό ερωτισμό προς τον αγαπημένο, μορφή απροσδιόριστη, απότοκο της ευαίσθητης κυφορίας. Ο λόγος της αγάπης σ' όλες τις παραπάνω ποιητικές δημοσιεύσεις υποβόσκει ως τρόπος ευγενούς περίπτυξης και ενυπόστατου συμβόλου, που αναζητά και πλάθει αυτή η αγάπη. Οραματική η φιλοδοξία της ποιήτριας να οριοθετήσει την έμπνευση και την προβληματική της ενδοχώρας της, αποτελεσματικό και το όργανο που χρησιμοποιεί για την πραγμάτωση της ποιητικής εκφοράς σηματοδοτείται, κατά πρώτον, με την τιτλοφορία των συλλογών «δρόμοι αγάπης» «της αγάπης» και κατά δεύτερον με την εργώδη προσπάθεια ρυθμικής απόδοσης των συγκινήσεων και των ερεθισμάτων της σκέψης διά της ποιητικής ατραπού, που δεν είναι άλλη από την ατραπό της αγάπης.

Ο ρόλος του ποιητή, αγαπητοί μου, και η αποστολική του συμβολή στη ζωή του ανθρώπου έχει κατά καιρούς αναλυθεί κάτω από ποικίλα πρίσματα και εφήμερες ιδεολογίες. Κοινωνικός επαναστάτης ή λυρικός και ρομαντικός ασκητής, επικός ραψωδός ή υπαρξιακός τραγωδός ο ποιητής συλλαμβάνει και καταγράφει τα συγκινησιακά φορτίσματα του κοινωνικού συνόλου ή εκφέρει τις αγωνίες της ύπαρξης με μια καθολικότητα και διαχρονικότητα. Ο βαθμός της επιτυχίας του συναρτάται βέβαια και με τους μυστικούς νόμους του ρυθμού και του μέτρου με τους οποίους εκφέρεται ο ποιητικός λόγος. Η Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου με την πρώτη της συλλογή «δρόμοι αγάπης» οραματίζεται τη σύλληψη και ποιητική απόδοση ενός γενικού συμβόλου, για να επενδύσει σ' αυτό την προσωπική της αγωνία. Το ψηλαφούμενο αυτό σύμβολο θα μπορούσε να είναι η ζωή με τις συγκινήσεις της, ο άνθρωπος με την ομορφιά του, η ίδια η αγάπη με το συναισθηματικό της άχθος. Παρά τις εμφανείς επιδράσεις από τους ρομαντικούς οι «Δρόμοι αγάπης» εκφεύγουν από το επιδερμικό άγγιγμα των θεμάτων δίνοντας μια κάποια δραματική διάσταση σ' αυτήν την οδοιπορία προς τα μυστικά κελύσματα της ποίησης.

Η αναζήτηση της αχώρατης ψυχής εκφορτίζεται στον άνθρωπο, που η αναμονή και η προσδοκία, του προσδίδει τη διάσταση του συμβόλου:

*Ξένε, γνωστέ μα κι άγνωστε σε μένα,
ποια καλοσήμαντη βραδιά,
ποια καρποφόρα άνοιξη
θε να σε φέρει κάποτε σε μένα!*

(Σ' εσέ που θάρθεις κάποτε)

Μέσα σ' αυτήν την ακαταστάλακτη αναζήτηση:

*Μες στη ζωή το φως ζητάς
κι όλο για φως κτυπάς
φτωχή καρδιά*

*Το δρόμο ποιος τον χάραξε
για νά 'ναι πάντα ανηφοριά
να σπάξει όλα τα γόνατα
και συ να μένεις άφωτη
φτωχή καρδιά;...*

(άφωτο καδιοχτύπι)

μέσα, λοιπόν, σ' αυτήν την αναζήτηση παρεισφύουν ενίοτε στιγμές αντιφατικές και αισθήματα αντίμαχα:

*Χαμογελά ο ουρανός,
χαμογελά η μέρα,
κι όποιος γελά μαζί μ' αυτά,
χαμογελά και στη ζωή
και στα ουράνια πέρα.*

(χαμογελά)

και στην ίδια συλλογή

*Χαμός, πνιγμός μες στη ζωή
... είναι σκοτάδι, είναι γκριζός ο ουρανός
... τέτοιες ώρες που μαραίνουν τους ανθούς
που σκοτώνουνε της νιότης τους παλμούς
(Ωρες Εκμηδένισης)*

και πιο κάτω:

*Δάκρυ πικρό που αργό κυλάς
μες στη φτωχή ποδιά μου
ποιος είναι ο πόνος ο βαθύς
πάλι που σ' έκανε να βγεις
απ' τη φτωχή καρδιά μου;*

*Μήπως πολύ βαρέθηκες
στη σκοτεινιά να ζεις
ή μήπως και θαρρεύτηκες
πως στη φτωχή ποδιά μου
την ευτυχία θα βρεις.*

(Το πικρό δάκρυ)

Η αμφίτροπη αυτή συναισθηματική και ποιητική εγγραφή μαρτυρεί την εκστασιακή απορία ενός νέου ανθρώπου μπροστά στο θαύμα της ζωής, καθώς επιχειρεί να το αλώσει.

Στη δεύτερη ποιητική συλλογή της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου τα Άτονα (1963) εκτός από τη μελαγχολία της νιότης, την ενδυμένη με νότες ρομαντικές, που λυρωδούν άλλοτε την αισιοδοξία και άλλοτε την απαισιοδοξία, προστίθεται και η ατονία, η δυσχέρεια δηλαδή της οριστικοποίησης του ποιητικού ειδώλου.

Επιβεβαίωση αυτής της παρατήρησης είναι το ποίημα «Ερείπια».

*Του λογισμού την ελπιδογεννήτρα θέληση
τόσο άδικα έχει πνίξει της εγκαρτέρησης
ο χρόνος ο πολύς
βαδίζοντας στα ερείπια μας αθεμελίωτης Ιθάκης
κλαίει τις άπειρες κραυγές της ευτυχίας
που άσκεπτα απαρνήθηκε
όταν και τα θεμέλια να χτίσει
τόσο όμορφα μπορούσε
άδικο κλάμα ποιος μπορεί ν' ακούσει
το διαβάτη
π' ανάμεσα απ' τα ερείπια βαδίζει της ιδιάς του
της ζωής.*

(Σκέψεις)

Κι αλλού στην ίδια συλλογή
 «τα ύψη είναι άπιαστα
 και τα όνειρα αταίριαστα δειλά»
 ή
 σήμερα στέκομαι
 με την ψυχή γυμνή στα χέρια
 με το κρυφό το δάκρυ
 στο ματοσίνορο
 (Λυπημένα)

Και στις δύο πρώτες της συλλογές ο προβληματισμός είναι κατ' εξοχήν προσωπικός, νεανικά ρομαντικός με την αχλύ της ονειρικής προσέγγισης.

Τα θέματα που πραγματεύεται αποπνέουν συγκινησιακή τρυφερότητα και νεανική αθωότητα, φορτισμένα δε με την αγνότητα της ηλικίας αγγίζουν στη διαπραγμάτευση τους την παιδική αγνότητα.

Το 1964, ένα χρόνο μετά τα «Άτονα» η ποιήτρια δημοσιεύει τα «Επεισόδια». Εδώ η έμπνευση βρίσκει την έκφρασή της στο πρόσωπο του Αγαπημένου, ένα πρόσωπο που την ώρα που πάει να ενυλωθεί την ίδια στιγμή εκφεύγει του στίχου και της υλικής του ψαύσης, γιατί κοινωνεί των ορίων του συμβόλου:

Αν μπορούσα με τα δάκρυα
 να σου νίβω το πρόσωπο
 κάθε πρωί
 πόσα δάκρυα θα 'χνα
 μέσα στις αλονυχτίες
 και τα σεντόνια μου
 και θα καθρέφτιζα
 τούτο το σχήμα
 τούτο το πρόσωπο
 τούτη τη ζωή
 μέσα στις λίμνες τους.
 κυνηγώντας να βρω τη μορφή σου
 να διαφεντεύει το ριζικό
 μέσα στις αλλαξοκαιριές
 και τα παράκαιρα
 τούτου του βίου

(Επεισόδιο VII)

Το πρόσωπο του αγαπημένου εξαυλώνεται και πότε-πότε, μπερδεύεται με την ιδέα της αγάπης, προσφιλής αναφορά και εκφραστική ανάγκη της ποιήτριας. Παραθέτω στιχουργικά πειστήρια:

Χωρίς αγάπη δε σε δέχεται ο ήλιος
 Τα γράμματά σου
 περικοπές
 από το Βιβλίο της αγάπης
 (Ευαγγέλιο)
 ... Κι ακόμη έχω τόση αμάθεια για την αγάπη.

Δε σκοπεύω να συνεχίσω την αναφορά μου σε όλες τις ποιητικές δημοσιεύσεις της ποιήτριας. Αναφέρθηκε ήδη στη «Δέσποινα των βηματισμών» 1967, που κατά τη γνώμη μου αποτελεί το κορυφαίο έργο της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου της πρώτης περιόδου. Εκτός από τις «Ωδές-Δάφνες-Ελπίδες» 1971, τόσο η «Εκτόνωση» 1972, όσο και η συλλογή «της Αγάπης» 1977, θεματικά και εκφραστικά εντάσσονται στον ίδιο συγγενικό κύκλο της αναζήτησης ενός ποιητικού συμβόλου με τις μορφικές του μεταμορφώσεις. Στην «Εκτόνωση» η έμπνευση αναπαύεται στη χώρα του Θεού, λυτρωτική ανάπαυλα στη δημιουργική ανησυχία. Η γαλήνη με τη μορφή της Παναγίας;

*«Μια Παναγιά μου μίλησε
μα δε συγκράτησα τα λόγια της.
Ας ξανάκουγα
αυτή τη φωνή!
για τα παιδιά μου...
για τα ποιήματα!*

(Προσευχή)

Τρία χρόνια πριν από την εισβολή η Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου δημοσιεύει το 1971 τις «Ωδές-Δάφνες-Ελπίδες», συμμετέχοντας στους εορτασμούς για τα 150 χρόνια της παλιγγενεσίας. Αν και επετειακή, η συλλογή προαγγέλλει τη θητεία της ποιήτριας στη δεύτερη μεγάλη ενότητα της ποιητικής της παραγωγής, που ξεκινάει από το 1977 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Αποκλειστικό θέμα η Πατρίδα. Στις «Ωδές» το θέμα προσεγγίζεται με έναν ιστορικό ρομαντισμό και με στίχο δημοτικοφανή, ενώ στις Συλλογές που ακολουθούν για το δράμα της Κύπρου η Πατρίδα γίνεται ασθμαίνουσα υπαρξιακή έκφραση και ασίγαστη αναγκαιότητα.

Η Κυπριακή τραγωδία του 74, που οδήγησε στην περιπέτεια και τη χωρίς κάθαρση διαπλοκή των ιστορικών επεισοδίων, ωριμάζει και συγκεκριμενοποιεί το ποιητικό ζητούμενο της ποιήτριας. Η «Δέσποινα των Βηματισμών» ενσαρκούται τώρα στο περίγραμμα της Πατρίδας, που αιμάσσει και ψυχορραγεί χωρίς παράθυρα ελπίδας και φωτός. Το καθημαγμένο της σώμα και τα συγκλονιστικά όσο και μοναδικά δρώμενα, που ξεκίνησαν από το 1974 και δε λένε να τελειώσουν, ερέθισαν τη γραφίδα των πνευματικών ανθρώπων της Κύπρου και έδωσαν πλούσιο υλικό για την έμπνευσή τους. Στο εξής η πατρίδα θα είναι η μοναδική έγνοια και η αποκλειστική έμπνευση της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου. Ο στίχος της τώρα αποβάλλει τα όποια μαλάματα, γίνεται λιτότερος και αμεσότερος, γιατί και τα αισθήματα που καλείται να εκφράσει είναι τραγικά απλά χωρίς σκοτεινότητες. Με τη «Δέσποινα των Βηματισμών» αλλά και με τις άλλες συγγενείς της συλλογές η ποιήτρια δοκίμασε και δοκιμάστηκε στους τρόπους και τους ρυθμούς της νεοτερικής ποίησης. Όμως τώρα επιστρέφει στον απλό λόγο, επειδή, ίσως, ο κομμός για τα ερείπια και το θάνατο δεν αντέχει σε περίτεχνες διατυπώσεις.

*«Θ' ανοίξω τις φλέβες μου
για να ποτίσω
τους διψασμένους κήπους σου,
κουρσεμένη πατρίδα,
θ' ανοίξω τις φλέβες μου*

για να ξεδιψάσω
το παράπονο του πρωινού σου
στ' ανατολικά της Λάπηθος
«Σφαγμένη Άνοιξη»

Να τραγουδήσω και να πω
τ' άπειρά σου τα κάλλη
Άλλος τα λέει μάλαμα
κι άλλος τα λέει ασήμι
κι εγώ τα λέω πατρίδα μου
και καίγεται η ψυχή μου.
«Μανούλα Κυπριώτισσα»

Ο δρόμος της αγάπης γίνεται αθεράπευτος έρωτας για την Πατρίδα, που τώρα αναπλάθεται το μεγαλείο της μέσα από την τραγικότητα της μοίρας της. Η μαύρη πέτρα του Πενταδάχτυλου και το ξερό χορτάρι της Μεσσαορίας επενδυμένη με το στόνο και το νόστο γίνονται υλικό της ποίησης με μια αρχαϊκή παρθενικότητα. Η αγάπη για την Πατρίδα ανασύρει το μανικό της πάθος για να αγκαλιάσει τα μικρά και τα μεγάλα, τα ταπεινά και τα γιγάντια της φυσικής και της ιστορικής της παρουσίας. Η δαιμονική δοκιμασία του Ατίλλα, όπως άλλοτε η τραγωδία της Μικρασίας, γίνεται ποιητική ανάγκη έκφρασης και σωματοποιείται σε μέτρα και ρυθμούς, σε στίχο αυτόνομο. Εδώ η γραφίδα της ποιήτριας εμβαπτίζεται στον καημό και την πικρή μελάνη για να καταγράψει τα ανείπωτα και τα σκαιά της εισβολής με όλα τα παρεπόμενα της κορυφαίας αυτής ιστορικής στιγμής για την Κύπρο. Τώρα η ματιά της ποιήτριας ανακτά την παρθενική της διεισδυτικότητα και προσεγγίζει με ευλάβεια το κάθε μόριο της Πατρίδας. Τα κυκλάμνα του Μπέλλα-Πάις, που επιμένουν να ανθοφορούν παρά την κατοχή είναι για την ποίηση το ίδιο τραγικά, όσο και ο μοναχικός ρυτιδωμένος γέροντας που έμεινε στο χωριό του για να φυλάει τις μνήμες της σκλαβωμένης γης του:

Προφητικός σεισμός
η ανθοφορία του Αββαείου
σημαία διαμαρτυρίας
το φύτρωμα των
λουλουδιών σου
Λάπηθος.

(Γεωγραφία)

Έμεινε εκεί όρθιος
στητός στις πέτρες
να φυλάει μνήμες
και τα λιόδεντρα
ο γέρος
με το ρυτιδωμένο
πρόσωπο.

Κανείς δεν έμεινε
να δώσει ένα χέρι

στο κρούσιμο
του σήμαντρου
για τον εσπερινό!
και χρόνια μόνος
στητός περιμένει...

(Δεκαεννιά Κραυγές)

Η Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου έχει μιαν έμμεση, δεύτερου βαθμού θα λέγαμε σχέση με την προσφυγιά και το ξεριζωμό γι' αυτό και η απόδοση του δράματος εκφεύγει της βιωματικής αμεσότητας για να γίνει άφατη πίκρα, ενώδυνη οδοιπορία του νου και της καρδιάς. Ελεγειακή μαρτυρία των παθών του '74 ο στίχος ως εντάφιος θρήνος και ραψωδία βυζαντινή μαρτυρεί τον όλεθρο και τα αποκαΐδια στην ολόμαυρη ράχη της Κύπρου, το ψυχορράγημα, αλλά και την απόφαση για επιβίωση και ελευθερία. Με τη «Σφαγμένη Άνοιξη» 1978, «Το Τραγούδι του Πενταδάχτυλου» (1986), τη «Μανούλα Κυπριώτισσα» (1988) τις «Δεκαεννιά Κραυγές» (1992) και την πρόσφατη ποιητική παραγωγή με τον τίτλο «Κραυγές Ιούλη», που αποτελούν τον τραγικό κομμό της γυναίκας της Κύπρου για τα δρώμενα του 74, η Νίκη Λαδάκη-Φιλίππου θρηνηώνει και δοξολογεί μαζί το θαυμαστό κόσμο της νήσου Κύπρου, που θέλημα Θεού ή αμαρτίες δικές μας τον οδήγησαν σε στόματα λεόντων και στην αδιέξοδη δοκιμασία.

«Άνοιξη 1974
Ήσουνά τόσο όμορφη
σα να τόξερες
πως θα σε οδηγήσουν στη σφαγή
(Σφαγμένη Άνοιξη)

και
«ποιος είδεν ήλιο αποβραδής
κι άστρα το μεσημέρι
ποιος είδε ηγούμενο πασά
κι άγιο τουρκοντυμένο;

(Μανούλα Κυπριώτισσα)

Η πατρίδα στο έργο της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου δεν είναι ιδέα ή ιδεογράφημα ρομαντικής περιδιάβασης· είναι το ένυλο πάθος για το κάθε της μόριο, για το ταπεινό της ανθάκι ή το γίγαντα Πενταδάχτυλο, για τα αφρισμένα παιχνιδίσματα της θάλασσας μέχρι το μυρωμένο κυματισμό των λεμονανθών του Καραβά και της Λαπήθου. Η κραυγή, που ως τραγικός κώδικας αγάπης δίνει τον τίτλο στις τελευταίες συλλογές της ποιήτριας «Δεκαεννιά Κραυγές», «Κραυγές Ιούλη» αποτελεί ταυτόχρονα και ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση του πάθους προς την Πατρίδα, που συγκινεί και τρέφει την ποίηση της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου.

Μέσα στη χλοερή σου φούστα
γιγαντώνεται
καρπερή κι αιώνια
η φύτρα μου
αστείρευτη κρουνέ

της στοργής
 άσπε παλμέ της αγάπης
 της μάνας και του κύρη μου
 γλυκιά μου Κύπρος!

(Σφαγμένη Άνοιξη)

Ποιος είπε πως
 αρνηθήκαμε τη γη μας!
 Ξεδιπλώστε την καρδιά μας
 Και θα δείτε
 είναι ολόκληρη
 μια σημαία
 Λευτεριάς.

(Σφαγμένη Άνοιξη)

Ο πόλεμος του '74 γέννησε την οδύνη, την προσφυγιά και την απελπισία. Μια ιδιόμορφη προσφυγιά μέσα στην ίδια την πατρίδα και γι' αυτό τραγικότερη από άλλες μορφές ξεριζωμού. Γιατί ο πρόσφυγας, που ζει μια δρασκελιά μακριά από το σπίτι του, ατενίζει καθημερινά το γενέθλιο τόπο ως απαγορευμένο καρπό, τα απλωμένα σεντόνια του να λιώνουν κάτω από τον ήλιο εξ' αιτίας της ανελέητης συναλλαγής των καιρών, της άτεγκτης λογικής της διπλωματίας. Εν τω μεταξύ του χρόνου τα γυρίσματα ακολουθούν την τροχιά τους σα να μη συμβαίνει τίποτα. Και το μοιρολόι της προσφυγιάς αυγατίζει.

Όμως ο Έλληνας της Κύπρου δε σταυρώνει τα χέρια. Η ελπίδα επωάζει την απόφαση για αντίσταση, αναγεννάται η αυτοπεποίθηση και τότε ο στίχος υπηρετεί ή μάλλον καθοδηγεί τις προϋποθέσεις αυτής της διεργασίας.

Κερύνεια
 φυτεμένη
 στις φλέβες μας
 θα σε κερδίσουμε
 με το δεξί το χέρι
 στο μέρος της καρδιάς

(Σφαγμένη Άνοιξη)

Η ποίηση αποτελεί ένα κόσμο που, δυνάμει, περιλαμβάνει όλες τις παραμέτρους της ζωής, τις οποίες ο αναγνώστης, καθώς διodeύει μέσα στους ρυθμούς και τα μέτρα της ποίησης, αναγνωρίζει και απολαμβάνει. Έτσι και στην ποίηση της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου μπορεί κανείς να χαρεί τη φύση, δοσμένη μάλιστα με εξαιρετική τρυφερότητα, να πικρανθεί για την αισχρότητα της διπλωματίας όσον αφορά το εθνικό πρόβλημα της Κύπρου, να συνειδητοποιήσει την ιστορική συνέχεια του Ομηρικού κόσμου που κατοίκησε τη νήσο του χαλκού και τη λάμπρυνε με την πολιτιστική του κατάθεση, μέχρι τις μέρες μας και να νιώσει όλα εκείνα τα συναισθήματα με τα οποία ένας ευαίσθητος άνθρωπος βιώνει τον κόσμο και τις κλητικές του εξακτινώσεις. Όμως η σύνομη αυτή αναφορά δεν σκοπεύει να σταθεί σε λεπτομέρειες. Θα κλείσει με την παρα-

τήρηση πως το έργο της Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου αποτελεί τη συναισθηματική απόρροια ενός ήθους με συνεπείς εκροές τόσο στην καθημερινή βιοτική δοκιμασία, όσο και στις απόλυτα προσωπικές στιγμές της μυστικής αισθαντικότητας που βρίσκουν διέξοδο στην ποιητική καταγραφή. Όποιος έχει τη χαρά να ζήσει από κοντά και να γνωρίσει δείγματα αυτού του ήθους στη συντροφιά με την ποιήτρια, εύκολα θα αναγνώσει μέσα στο ποιητικό της έργο τα συστατικά της προσωπικότητάς της.

Και κάτι ακόμα: Όταν τιμάται ένας πνευματικός άνθρωπος χρήσιμο είναι να έχει ο ίδιος τον τελευταίο λόγο από οποιαδήποτε άλλη αναφορά γι' αυτόν. Ακούστε, λοιπόν, τελειώνοντας ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από «Το τραγούδι του Πενταδάχτυλου» (1986).

*«Εκείνα που είδαν τα μάτια μου δεν πιάνονται
στο στίχο ούτε φωνή μπορεί να τα ιεραρχήσει.
Αιώνες οι σιωπές θα έχουν να λένε κι αιώνες
τα γαίματα αυτά τα χρώματα θα ραίνουν.
Μικρομάνες θα σκιροτούν σαν τις ελαφίνες για
την Ανάσταση τη Γλυκιά, το Μέγα Πάσχα.*

*Κύριε των δακρύων μου
Κύριε της χαρά και του Πόνου
Κύριε του Πενταδάχτυλου
του Μόρφου και της Λύσης
Κύριε των αυριανών παιδιών
Δεόμεθά σου...*

ZHNΩN ZANNETOS

ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ

Θρήνος τής Κύπρου

*Που θέν νά δῆ, νά λυπηθῆ, νά κλαύση ἡ καρδιά του
ἄς πάγη νά περιδιαβῆ στοῦ τούρκου τὸ φουσατον,
κοντὰ εἰς τὴν Ἀμμόχουστον ἐκείνην πού λαλοῦσιν,
νά δῆ τοὺς χριστιανούλικους ἴντα τοὺς πολεμοῦσιν.
Δέν τοὺς δίδουν ψουμῖν νά φᾶν, οὔτε νερόν νά πιοῦσιν,
οὔτε κρεβάτια ἔχουσιν ἐκεῖ ν' ἀναπαυθοῦσιν.
Στά κάτεργα τοὺς βάλουσιν ἐκεῖ νά τιμωροῦνται,
νά σύρνουν πάντα κουπὶν καὶ νά μοιρολογοῦνται.
Μέ τές καῖνες στὸν λαιμὸν εἶναι σιδερωμένοι,
τὴν Ρόδον πᾶσιν νηστικοί, τὴν Πόλιν διψασμένοι,
στά μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἐξάγκωνα δεμένοι,
ὅπουν' ὄλοι ἀλύπητοι, μαῦροι, ἀραχνιασμένοι.
Οὐαὶ εἰς τὸν πτωχὸν λαὸν καὶ τὸν ξενητεμένον,
τὸν πεινασμένον περισσὰ καὶ τὸν μαρτυρημένον.*

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟ

Τα είκοσι χρόνια προσφυγιάς των κατοίκων της περιφραγμένης Αμμοχώστου με το συνεχές συζητούμενο μέλλον της κατά τρόπο απαράδεκτο από λογικούς ανθρώπους, υποχρεώνει όλους μας να προβάλλουμε το χθεσινό ακόμα παρελθόν της, προπάντων για τόνωση της αντοχής μας – η μνήμη μας δεν αδυνατίζει με οποιαδήποτε προσφυγιά και απειλή.

Έτσι το «Λύκειον Ελληνίδων Αμμοχώστου» Παραρτήμα Λευκωσίας, στο οποίο συμμετέχουν και λευκωσιτίτισες φίλες της Αμμοχώστου, διοργάνωσε συγκέντρωση στις 11 Μαΐου 1994 στο Λήδρα μ' ένα διαφωτιστικό, γεμάτο ταυτόχρονα νοσταλγία πρόγραμμα. Η πρόεδρος του παραρτήματος Λευκωσίας κα Λούλλα Κ. Χρυσάνθη χαιρέτισε με κάποιους πολύ συναισθηματικούς τόνους καλώντας στη συνέχεια την Υπουργό Παιδείας και Πολιτισμού, λογοτέχνιδα και πρόεδρο του Λυκείου κα Κλαίρη Αγγελίδου, που μίλησε για τα πολιτιστικά πρόσωπα της Αμμοχώστου σε όλους τους τομείς, τον φιλόλογο, λογοτέχνη και πρ. γυμνασιάρχη κ. Θεοδόση Νικολάου, που μίλησε για τα εκπαιδευτικά της πόλης και τον πρ. δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου κ. Λουκή Σαββίδη, που ανέφερε τα της θεατρικής κίνησης στην πόλη, κυρίως στα χρόνια, που συμμετείχε και ο ίδιος στην κίνηση αυτή.

Η πρόεδρος του παραρτήματος του Λυκείου στη Λευκωσία, μίλησε για τα γυναικεία φιλανθρωπικά σωματεία της πόλης, με αναφορές στη δραστηριότητά τους και τίμησε από μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου με ειδικά προς τούτο διπλώματα, αυτά και τις σημερινές πρόεδρους των, τα οποία απένειμε ο δήμαρχος Αμμοχώστου κ. Ανδρέας Πούγιουρος, ο οποίος χαιρέτισε και έθεσε την εκδήλωση αυτή υπό την αιγίδα του. Ακολούθησε καλλιτεχνικό πρόγραμμα, απαγγελία από την κα Φρύνη Παπαδοπούλου ποιημάτων αφιερωμένων στην Αμμοχώστο και μέλη της χορωδίας της ΠΑΣΥΔΥ Πηνελόπη Καραολιά, Γιώργο Σταματάρη, με συνόδεα Ανθής Χατζαντώνη τραγούδησαν το «Αμμοχώστο» της Ρούλας Ιωαννίδου-Σταύρου, μουσική σύνθεση Γιώργου Ροδοσθένους και το «Σπίτι που γεννήθηκα» του Κ. Παλαμά, μουσική Μ. Τερζή.

Ας σημειωθεί πως συμβολικώς προσεφέρθησαν στους παρευρεθέντες πορτοκάλια και σελοδοδείκτες με την πρόσοψη του μεγάρου του Λυκείου Ελληνίδων Αμμοχώστου και με το κεφάλι της Αφροδίτης από το Γυμνάσιο Σαλαμίνας.

Δημοσιεύεται εδώ η ομιλία της προέδρου του παραρτήματος κας Λούλλας Κ. Χρυσάνθη.

«Η αποψινή μας συγκέντρωση εντάσσεται μέσα στα πλαίσια διαμαρτυρίας είκοσι χρόνων κατοχής της Αμμοχώστου.

Η Αμμοχώστος η Ξακουστή Πολιτεία με την πανάρχαια ιστορία της, συνεχίζοντας την πορεία που χαράξαν οι Σαλαμίνοι με την πνευματική τους αίγλη και με την θρησκευτική κληρονομιά που μας άφησε ο Απόστολος Βαρνάβας έγινε η πολιτεία με την παγκόσμια Ακτινοβολία. Η Ελληνίδα Αμμοχώστος η ονομαστή Πολιτεία του Ευέλθοντα αλλά και της Μαρίας της Συγκλητικής συνέδεσε το όνομά της με τις πιο λαμπρές στιγμές της ιστορίας της Πατρίδας μας αλλά και τις πιο τραγικές.

Μέσα στην μακρόχρονη ιστορία της γνώρισε πολλούς κατακτητές. Ανάμεσα σ' αυτούς και οι Τούρκοι. Το σκοτάδι της σκλαβιάς που την περιτύλιγε πιστέψαμε πως διαλύθηκε με την Ανεξαρτησία και πως έλαμψε ο γαλάζιος Ελληνικός ουρανός με την Ελευθερία.

Όμως οι Τούρκοι για δεύτερη φορά με την εισβολή ήρθαν να ανακόψουν την λαμπρή πορεία της και να την σκλαβώσουν. Όμως η Αμμόχωστος ζει μέσα στο σώμα και την ψυχή μας. Από αυτή ξεπηδήσαμε σαν άτομα με αρχές, ιδέες και επιδιώξεις. Κάθε στιγμή αποτελεί και μια αφορμή εκδήλωσης των ανησυχιών μας. Τα είκοσι κι όλας χρόνια της κατοχής αποτελούν σταθμό που δικαιολογεί μια ομαδική και έντονη αντίδραση για την καταπάτηση των δικαίων μας.

Η αποψινή συγκέντρωσή μας εντάσσετε μέσα στον κύκλο των πνευματικών αντιδράσεων μας. Εμείς το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου με την πολύπλευρη εθνική και πνευματική δράση παρουσιάζουμε απόψε με τον λόγο εκλεκτών ομιλητών το Πολιτιστικό γενικά πρόσωπο της πόλης μας με σύντομες ομιλίες. Για την πολιτιστική ζωή της Αμμοχώστου θα μας μιλήσει η τόσο γνωστή σε όλους μας για τους εθνικούς και εκπαιδευτικούς της αγώνες η Πρόεδρος του Λυκείου λογοτέχνης κ. Κλαίρη Αγγελίδου υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού.

Για την εκπαιδευτική ζωή της Αμμοχώστου ο γνωστός εκπαιδευτικός φιλόλογος και λογοτέχνης κ. Θεοδόσης Νικολάου.

Και για την θεατρική κίνηση θα μας μιλήσει ο ένθερμος υποστηρικτής του Λυκείου μας και στενός συνεργάτης της αιμνήστου Προέδρου Μαρίας Π. Ιωάννου ιδίως στο Θέατρο, πρώην δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου κ. Λουκής Σαββίδης.

Τους ευχαριστούμε που τόσο πρόθυμα δέκτηκαν την πρόσκλησή μας. Ευχαριστούμε την κ. Φρύνη Παπαδοπούλου και τον κ. Ξένιο Ξενοφώντος που θα μας απαγγείλουν. Επίσης και τα μέλη της χορωδίας της ΠΑΣΥΔΥ κ. Πηνελόπη Καραολιά σοπράνο, τον Τενόρο Γιώργο Σταματάρη που θα μας τραγουδήσουν με συνοδεία στο αρμόνιο της κ. Ανθής Χατζιαντώνη.

Επίσης τον κ. Νίκο Φαλά για την βοήθεια στην έκθεση φωτογραφιών. Εκ μέρους του Διοικ. Συμβουλίου του Λ.Ε.Α. παραρτήματος Λευκωσίας ευχαριστώ όλως ιδιαίτερος τον δήμαρχο της πόλης μας κ. Ανδρέα Πούγιουρο που με μεγάλη προθυμία έθεσε την αποψινή μας εκδήλωση υπό την αιγίδα του και τον παρακαλώ να μας απευθύνει χαιρετισμό. (Ο κ. Πούγιουρος χαιρετίζει. Ακολουθούν οι άλλοι ομιλητές).

Τον κ. Πούγιουρο για τα τόσο καλά λόγια του για το Λύκειό μας θάθελα εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου να συγχαρώ και να ευχαριστήσω τους αποψινούς μας εξαιρετους ομιλητές για την τόσο ωραία παρουσίαση των θεμάτων τους και την συγκίνηση που μας χάρισαν θυμίζοντάς μας την τόσο πλούσια και δημιουργική ζωή της πόλης μας σε άλλους καιρούς. Σε προηγούμενες συγκεντρώσεις μας παρουσιάσαμε και άλλα θέματα που αφορούσαν την Αμμόχωστό μας όπως το Παλιό Βαρώσι από την αιμνήστη Αγνή Μιχαλίδου. Η Προσφορά των Σαλαμινίων στην αρχαία Κυπριακή κοινωνία, από την αρχαιολόγο κ. Ινώ Νικολάου. Τα βυζαντινά μνημεία της Αμμοχώστου από τον Δόκτορα Αθανάσιο Παπαγεωργίου για τον διάσημο Αμμοχουσιανό ζωγράφο Γεώργιο Πολυβίου Γεωργίου από την κ. Τόνια Λοϊζου και άλλα. Θα προσπαθήσουμε και στο μέλλον να παρουσιάσουμε και άλλα θέματα.

Το μόνο που θέλουμε σήμερα ως Διοικητικό Συμβούλιο είναι να αναφερθούμε και στην μεγάλη προσφορά στην κοινωνία και στον συνάνθρωπό μας που πρόσφεραν και εξακολουθούν να προσφέρουν και στην προσφυγιά διάφοροι Σύλλογοι και Οργανώσεις της πόλης μας και να τιμήσουμε το έργο τους στο πρόσωπο των Προέδρων τους με τιμητικά Διπλώματα.

Σε μια περίοδο που υπήρχε πολλή φτώχεια, γέροι που έμεναν χωρίς περιθάλψη, που υπήρχαν απροστάτευτα παιδιά, μαθητές χωρίς στολές και παπούτσια, μια εποχή που η φυματίωση και η ελονοσία ταλαιπωρούσαν τον κόσμο έρχεται ο Φιλόπρωχος Σύλλογος Ελληνίδων Κυριών Βαρωσίων με την ίδρυσή του το 1906 με πρωτεργάτρια την αιμνήστη Ελένη Χατζηπέτρου να καλύψει πολλές από τις ανάγκες αυτές προσφέροντας υλική και ηθική βοήθεια. Μια από τις πολλές Εκδηλώσεις που διοργάνωσε ο Φιλόπρωχος Σύλλογος για ενίσχυση των πόρων του ήταν και τα Ανθεστήρια με την συμπαράσταση και των άλλων Σωματείων και σχολείων της πόλης μας και που άφησαν ωραίες αναμνήσεις τόσο στους Αμμοχουσιανούς όσο και στους ξένους επισκέπτες. Στο πρόσωπο της κ. Χρυσάνθης Πιερίδου της σημερινής Προέδρου τιμούμε

την πολύτιμη προσφορά τόσο της ίδιας όσο και των μελών του Φιλοπτώχου Συλλόγου προς την πόλη της Αμμοχώστου.

Μεγάλη ήταν και η Προσφορά του Λυκείου μας προς τα φτωχά, αδύνατα και καχεκτικά παιδιά. Με την ίδρυση το 1939 από την αιμνηστη Πρόεδρο Μαρία Π. Ιωάννου της Παιδικής Εξοχής το Λύκειο προσέφερε χαρά και υγεία σε αρκετά παιδιά. Το ανθρωπιστικό αυτό έργο συνεχίζεται μέχρι σήμερα προσαρμοσμένο στις ανάγκες του καιρού μας.

Το 1950 με εισήγηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' ιδρύεται η Φιλόπτωχος Αδελφότης Αμμοχώστου με σκοπό να βοηθά και να ανακουφίζει τους συνανθρώπους μας. Η Αιμώχωστος είχε εννέα ενορίες. Η κάθε ενορία είχε δικό της πενταμελές συμβούλιο και οι εννέα Πρόεδροι των Συμβουλίων αποτελούσαν την κεντρική επιτροπή. Έτσι η Αδελφότης είχε μια συνολική εικόνα των αναγκών της πόλης. Μεγάλη είναι η προσφορά της Αδελφότητος με την ίδρυση το 1966 της Στέγης Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων. Εδώ νοσηλεύονται ασθενείς που στερούνται οικογενειακής περίθαλψης και στοργής και που δεν μπορούν μόνοι να περιποιηθούν τους εαυτούς τους. Με τους πρώτους βομβαρδισμούς από τους Τούρκους η Στέγη με τους 62 τροφίμους μετακινείται από το κτίριο που ήταν κοντά στο Δημαρχείο στο Δημοτικό Σχολείο του Αγίου Μέμνονος. Με τον δεύτερο γύρο της Τουρκικής εισβολής η αιμνηστη πρόεδρος της Φιλοπτώχου Αδελφότητος Ευγενία Καψουράχη έμεινε εγκλωβισμένη 15 μέρες μαζί με τις κυρίες Θεοδώρα Σεριτρή και Αγγελική Καϊσίδου φροντίζοντας τους τροφίμους της Στέγης μέχρι την ασφαλή μεταφορά τους από τα Ηνωμένα Έθνη στις ελεύθερες περιοχές. Δίκαια η εκκλησία τίμησε και τις τρεις για την προσφορά τους και την αυταπάρνησή τους.

Το θεάρεστο αυτό έργο το συνεχίζουν μέχρι σήμερα σε δικό τους λυόμενο οίκημα στην Λάρνακα οι άξιες συνεργάτριες της αιμνήστου Ευγενίας Καψουράχη με Πρόεδρο την ακούραστη κ. Λούλλα Π. Ιωάννου την οποία τιμούμε σήμερα.

Το 1955 ιδρύεται ο Ερυθρός Σταυρός Αμμοχώστου ο οποίος πολλά προσέφερε στους πάσχοντες και στα παιδιά του αναρρωτηρίου. Κατά την προσφυγιά μεγάλη ήταν η δράση του προς τους εκτοπισμένους. Τον τιμούμε και τιμούμε την Πρόεδρό του κ. Ευαγγελία Γαβριηλίδου για την προσωπική της συμβολή στο έργο του.

Το 1961 ιδρύεται η Κοινωνική Μέριμνα Αμμοχώστου. Με πόρους και έσοδα από το Λαϊκό πανηγύρι που διοργάνωσε, (ίδρυσε 1ον) Οικοτροφείο για μαθήτριες από την Καρπασία που φοιτούσαν στο Γυμνάσιο Αμμοχώστου, 2ον) Σχολή Ασκησίμων Παιδιών, 3ον) Παιδική Στέγη για τα παιδιά του δημοτικού, 4ον) Νηπιοκομικό Σταθμό στον Άγιο Σέργιο για παιδιά εργαζομένων μητέρων. Επίσης η Κοινωνική Μέριμνα χορηγούσε υποτροφία για σπουδές στο εξωτερικό σε άριστες απόφοιτες του γυμνασίου. Μετά την Τουρκική εισβολή αφιερώθηκε στην φροντίδα παιδιών εγκλωβισμένων και χορήγησε υποτροφίες σε 15 από αυτά. Συγχαίρουμε τα μέλη της Κοινωνικής μέριμνας και τιμούμε στο πρόσωπο της Προέδρου τους κ. Ελένης Μαραγκού το τόσο ωραίο έργο τους.

Ο οδηγισμός υπήρχε στην Κύπρο από το 1919. Οι ομάδες ελειτουργούσαν υπό την καθοδήγηση Αγγλίδων οδηγών. Το 1955 με την έναρξη του αγώνος της Ε.Ο.Κ.Α. οι Ελληνικές Ομάδες της Αμμοχώστου αυτοδιαλύθηκαν σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την στάση της Αγγλικής Κυβέρνησης στο Εθνικό μας θέμα. Το 1959 επανιδρύεται η Α ομάδα Οδηγών Αμμοχώστου. Το 1974 πριν την εισβολή η Εφορεία Οδηγών Αμμοχώστου ελειτουργούσε 90 ομάδες διαχωρισμένες σε 9 Περιφέρειες από την Σωτήρα μέχρι το Ριζοκάρπασο. Αρχηγός της περιφέρειας Καρπασίας υπήρξε μία από τις τρεις ηρωικές εγκλωβισμένες δασκάλες η κ. Γιαννούλα Λαζαρίδου Βασιλείου την οποία τίμησε το Σώμα για τις υπηρεσίες της προς το Σώμα και την Πατρίδα.

Στην διάρκεια και μετά την εισβολή τα μέλη της Εφορείας Οδηγών πρόσφεραν εθελοντικά την βοήθειά τους στην συλλογή και διανομή ειδών ιματισμού. Στο στήσιμο και λειτουργία προσφυγικών καταυλισμών. Στην Πολιτική Άμυνα, στις Πρώτες Βοήθειες στον Ερυθρό Σταυρό, στην Υπηρεσία Μερίμνης. Οργάνωσε κατασκηνώσεις για παιδιά αγνοουμένων και προσφύγων.

Ίδρυσε Επιτροπή Απασχόλησης Προσφύγων Γυναικών που μετά εξελίχθηκε στην σημερινή Κυπριακή Χειροτεχνία. Φρόντισε για την απασχόληση προσφυγοπαίδων που εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο.

Σκοποί του Σώματος είναι η συμπλήρωση της αγωγής και η διαμόρφωση του χαρακτήρα της Κυπρίας. Κύρια σημεία είναι η Υγεία, η Δεξιολογία, η Πνευματική Καλλιέργεια, η Υπηρεσία, Επαρχιακή Έφορος κατά την διάρκεια της εισβολής και Πρόεδρος τώρα του Σώματος είναι η ακούραστη κ. Δώρα Βασιλειάδου την οποία τιμούμε απόψε για την μεγάλη της προσφορά καθώς και το Σώμα Οδηγών Αμμοχώστου για το πολύπλευρο έργο του.

Τιμώντας απόψε αυτές τις οργανώσεις δεν υποτιμούμε το έργο και την προσφορά και άλλων συνδέσμων που με την συνεργασία ανδρών και γυναικών προσφέρουν πολλά στους ανθρώπους με ειδικές ανάγκες όπως των τυφλών, των σπαστικών παιδιών και άλλων και για τους οποίους θα αναφερθούμε σε άλλες εκδηλώσεις μας.

Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου ευχαριστώ και πάλι το Δήμαρχο κ. Ανδρέα Πούγιουρο, τους ομιλητές μας και όσους συνέβαλαν στην αποψινή μυσταγωγία μνήμης της αγαπημένης μας πόλης και όλους εσάς που μας τιμήσατε με την παρουσία σας. Και τελειώνω με τους στίχους του ποιητή «Ιτε».

*Αφήστε τις θαλασσινές σπηλιές
και τα τετράφυλλα τριφύλια,
τις μυρωδάτες επαφές στα κέντρα τα νυκτερινά,
τα ένδοξα δίκυκλα των γιαπωνέζων.*

*Πεθαίνει ο τόπος μας πεθαίνει
τα τελευταία σπαρτά πεθαίνουν στους χαμένους κάμπους
οι πυρκαγιές του αιώνα
θερίζουν τις επωνυμίες κι ισοπεδώνουν τα κεφάλια!
Τι ζωντανό, τι τάφοι! στο ίδιο αριθμητήριο.*

*Ίτε παιδιάς Κυπρίων!
Αφήστε τα τετράφυλλα τριφύλια,
ελευθερώστε την Αμμόχωστο
την Κύπρο μας ελευθερώστε!»*

ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΠΟΓΙΑΤΖΗΣ:
Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
ΚΑΙ Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ. (1992)

[Έπί πτυχίω διατριβή στή νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία (Σχολή Γραμμάτων και Φιλοσοφίας – Τμήμα νεωτέρων ξένων γλωσσών και λογοτεχνίας – του Πανεπιστημίου "La Sapienza" τής Ρώμης)].

Με εισηγητές τους καθηγητές τής Σχολής Γραμμάτων και Φιλοσοφίας Άλκηστη Πρωΐου και Μαρία Μινucci ο συγγραφέας συνέθεσε τήν ως άνω διατριβή, έκτασεως 98 σελίδων δακτυλογραφημένων, με τήν ακόλουθη δομή:

1. Βιογραφικά στοιχεία για τόν Κ. Χρυσάνθη.
2. Ίστορία τής Κύπρου (1878-1974).
3. «Πατρίδα και Έλληνισμός» στα ποιήματα του Άπελευθερωτικού Άγώνος (1955-1959).

4. Τό θρησκευτικό στοιχείο στα ποιήματα του Ἀπελευθερωτικού Ἀγῶνος (1955-1959).
5. Ὁ ἥρωισμός θεωρημένος ἀπό τόν Κ. Χρυσάνθη.
6. Συνέντευξη μέ τόν Κύπρο Χρυσάνθη.
7. Βιβλιογραφία.

Μετάφραση ἀποσπασμάτων ἀπό τήν ἐργασία:

ΚΕΦ. 3

«... Ὁ ποιητής Χρυσάνθης, πού βρίσκεται στήν πλήρη του ὠριμότητα αὐτή τήν περίοδο [τοῦ κυπριακοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος 1955-1959] συμμετέχει ἐνεργῶς στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ. Οἱ πρῶτες του ποιητικές συλλογές, γραμμένες καί πρῖν ἀπό τήν ἐναρξη τοῦ ἀγῶνος, ἐκφράζουν τή μεγάλη ἀγάπη τοῦ ποιητῆ γιά τό νησί τῆς Ἀφροδίτης καί τό σύνολο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὅπως παρατήρησε ὁ Ν. Σπανός «Ὁ Χρυσάνθης ἔζησε ὄλες τίς ἱστορικές ἐμπειρίες τῆς χώρας του καί δέν μποροῦσε παρά νά τίς ἐκφράσει, τόσο στίς ὥρες τῆς πίστης καί τῆς ἐξαρσης ὅσο καί στίς ὥρες τῆς ἀπελπισίας καί τῆς ταπεινώσεως...».

Ἡ πρώτη συλλογή, ἡ ὁποία σημειώνει τήν ἄμεση προσκόλληση τοῦ ποιητῆ στόν ἀγῶνα τῆς Κύπρου τιτλοφορεῖται «Πρισματικός Ὀκτώβρης». Σύμφωνα μέ τόν κριτικό Λ. Μαλένη, ἡ συλλογή αὐτή «εἰσάγει στήν κυπριακή λογοτεχνία ἕνα νέο κλίμα, προκαλώντας μια καμπή, ἀφοῦ εἶναι ἡ πρώτη ποιητική συλλογή πού ἐκφράζει τήν ἀγωνία τῆς ἐποχῆς».

Ἡ ἴδια παρατήρηση διατυπώνεται καί ἀπό ἄλλους κυπρίους κριτικούς ὅπως ὁ Γ. Λυσιώτης ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι ὁ «Πρισματικός Ὀκτώβρης» εἶναι ὁ ταραγμένος βηματισμός μιᾶς ψυχῆς πού βασανίζεται μέσα στίς ἀντιφάσεις τῆς ἐποχῆς μας...

Ἐνα χαρακτηριστικό ποίημα τοῦ πρώτου μέρους τοῦ «Πρισματικοῦ Ὀκτώβρη» εἶναι τό «Ἐμεῖς ἡ Ἑλλάδα» πού συνοψίζει τήν πολιτική σκέψη ὄχι μόνο τοῦ ποιητῆ ἀλλά γενικότερα ἐκείνη πού κυριαρχοῦσε στήν ἐποχή.

Ἡ Ἑλλάδα εἶναι πάντα παρούσα στά ποιήματα τοῦ Χρυσάνθη μὰ αὐτή τή φορά δέν πρόκειται γιά μιᾶ Ἑλλάδα, μυθολογική. Ἡ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς ὀρίζει τόν ποιητή καί τόν ὑποχρεώνει νά μιλά γιά τήν Ἑλλάδα ἀλλά νά βάζει αὐτή τή φορά σέ πρῶτο ἐπίπεδο τήν ἰδεολογία, τό παρόν καί τήν ἱστορία τῆς πατρίδας του. Ἱστορία καί χρονικό ἐναλλάσσονται στά ποιήματα γιά τόν ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα μέ τρόπο πού νά ἐξαίρουν τό ἄξιοθαύμαστο κουράγιο τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ καί τίς ταλαιπωρίες του κατά τή διάρκεια τῶν τεσσάρων χρόνων τῆς ἀντίστασης... Στά ποιήματα τὰ ἀφιερωμένα στόν ἀγῶνα εἶναι φανερό ὅτι γιά τόν Χρυσάνθη πατρίδα καί Ἑλλάδα εἶναι συνώνυμα...

Οἱ ἱστορικές μορφές τοῦ παρελθόντος συγχωνεύονται συχνά μέ τοὺς μαχητές, μέ τίς μητέρες τους καί μέ τοὺς ἥρωες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα. Μ' αὐτή τή σκέψη ὁ ποιητής συλλέγει τίς ἀγωνίες καί τοὺς ἀγῶνες τῆς Κύπρου ἀναζητώντας μέσα στήν ποίηση τίς ἱστορικές καί ἐθνικές του ρίζες.

[Κατά τή διάρκεια τοῦ ἀγῶνος] ὁ Χρυσάνθης ὅπως καί ἄλλοι ποιητές, σύγχρονοί του, ἔγραφαν στά κρυφά καί κυκλοφοροῦσαν τὰ ποιήματά τους μέ ψευδώνυμο. Τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶχαν ὡς ἀντικείμενο τήν ἐνίσχυση τοῦ θάρρους καί τῆς πίστης τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ πρὸς τήν πατρίδα...

Ἐνα ἀπό αὐτὰ τὰ πατριωτικά ποιήματα τοῦ Χρυσάνθη εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς νεκροὺς μαθητές στοὺς δρόμους τῆς πόλης ἐνῶ μάχονταν ἐναντίον τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Ἔχει τόν τίτλο «Στοὺς νεκροὺς μαθητές»...

Στή συλλογή «Πάθος γιά ἕνα λεύτερο οὐρανό» τό ποίημα «Ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἀμφίβολη συμπεριφορά» ὑποβάλλει μέ τρόπο σαφῆ τήν ἰδέα ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου εἶναι οἱ κληρονόμοι τῆς ἴδιας ἐθνικῆς παράδοσης στήν ὁποία ἀνήκει ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμός...

‘Ο στόχος τοῦ Χρυσάνθη στὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Πάθος γιὰ ἓνα λεύτερο οὐρανό» δὲν ἦταν νὰ γράφει μόνο μιὰ σειρὰ ποιημάτων ἀφιερωμένων στὸν ἀγώνα μὰ νὰ προσφέρει μιὰ ἱστορικὴ μαρτυρία...

Στὸ τελευταῖο ποίημα τῆς συλλογῆς ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Σὲ δύσκολη στιγμή» ὁ Χρυσάνθη βρῖσκει δύναμη καὶ αἰσιοδοξία προσβλέποντας, σ’ ἓνα προσεχὲς μέλλον, τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς γαλήνιας ζωῆς...

Τὸ 1961 ὁ Χρυσάνθη δημοσιεύει τὴ συλλογὴ «Οἱ μπαλλάντες μιᾶς ἡρωικῆς ἐποχῆς»... Ἡ ἐλληνικότητα τοῦ ποιητῆ καὶ ὁ ἔρωτας γιὰ τὴν πατρίδα του ἐμφανίζονται καὶ σ’ αὐτὴ τὴ συλλογῆ... ‘Ο Ἑλληνισμός, ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Κύπρος ἐναλλάσσονται στοὺς στίχους τοῦ Χρυσάνθη γιὰ νὰ σκιαγραφήσουν ἓνα καθαρὸ πρόγραμμα ἱστορικῶν γεγονότων, μὰ ἐκεῖνο ποὺ ἐντυπωσιάζει πρὸ πολὺ εἶναι ἡ δύναμη καὶ τὸ θάρρος ποὺ ὁ ποιητὴς ἀποκτᾷ σὲ στιγμὲς τόσο δύσκολες...

‘Ο κριτικὸς Γ. Χατζηκωστῆς βεβαιώνει ὅτι: «‘Ο ἔρωτας, ἡ πατρίδα, ἡ ἐλευθερία, ἡ φύση, ἡ τέχνη, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ἰδανικά καὶ θυσίες, ἱστορία καὶ πραγματικότητα, εἰρήνη καὶ πόλεμος, τόποι κοντινοὶ καὶ μακρινοὶ, εἰκόνες καὶ ἀπόψεις τῆς Κύπρου, ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἴδια ἡ ποίηση καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπανερχοῦνται μὲ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη συχνότητα.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς ἐμπνευσης τοῦ ποιητῆ καὶ διαποτίζει τὸ μεγαλύτερο μέρος, καὶ ἴσως τὸ καλύτερο, τῆς ποίησής του εἶναι ἡ πατρίδα καὶ ἡ ἐλευθερία».

‘Οπως ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς βεβαιώνει στὸ ποίημά του «Ἐπίλογος», τῆς συλλογῆς «Μικρὲς Πατρίδες»:

«‘Ο στίχος δίχα Ἑλλάδα δὲν ἀξίζει».

ΚΕΦ. 4

«... Μέσα στὴν ταραχὴ τοῦ ἀγώνα οἱ κύπριοι μαχητὲς, κυκλωμένοι ἀπὸ τοὺς ἄγγλους, ἔβρισκαν ἀμέσως φιλοξενία στὶς ἐκκλησιὰς καὶ στὰ μοναστήρια, ὅπου ἔμειναν κρυμμένοι.

‘Ολη ἡ Ἐκκλησία συμβάλλει ἔτσι στὸν ἀγώνα τῆς ἐλευθερίας, προοιωνιζόμενη τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἔνωση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα...

«Πολὺ συχνὰ – παρατηρεῖ ὁ Ν. Βασιλειάδης – οἱ ἱερεῖς συναντιοῦνται μὲ τοὺς ἄλλους ἥρωες τῆς ἀντίστασης στὰ κρησφύγετα καὶ στὶς φυλακὲς μὲ τοὺς κυπρίους μαχητὲς ποὺ εἶχαν συλληφθεῖ ἀπὸ τοὺς ἄγγλους γιὰ νὰ δώσουν θάρρος καὶ νὰ ἀνυψώσουν τὸ ἠθικό.

Μπορεῖ ἀκόμη νὰ λεχθεῖ ὅτι ἡ ὄθηση γιὰ τὴ συνεργασία μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ λαοῦ ἐκπηγάξει ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς ΕΟΚΑ ἦταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ὁ Γ', ἀρχηγὸς τῆς κυπριακῆς ἐκκλησίας...

Περνώντας τώρα στὰ ποιήματα τοῦ Χρυσάνθη τὰ ἀφιερωμένα στὸν ἀγώνα τῆς Ἑλευθερίας... εἶναι φανερό ὅτι τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο ἐπανερχεται συχνὰ. ‘Ο Χρυσάνθη σὲ μιὰ συνέντευξή του στὸ περιοδικὸ «Μαθητικὴ Ἑστία» λέει ὅτι ἀνάμεσα στὶς πηγὲς τῆς ἐμπνευσῆς του εἶναι καὶ «ἡ ὀρθοδοξία, ἡ ὁποία εἶναι πάντα δεμένη μὲ τὸν Ἑλληνισμό»...

Ἡ πίστη στὸν Θεὸ καὶ ὁ ἔρωτας πρὸς τὴν πατρίδα ἐνισχύουν τὸν ποιητὴ καὶ τὸν ἐνθαρρύνουν νὰ υπερβαίνει κάθε κατάσταση πόνου καὶ οὐδύνης.

ΚΕΦ. 5

«... ‘Ο ποιητὴς θέλει νὰ ὑμνήσει τοὺς «ἄγιους» ἥρωες τοῦ ἀγώνα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ «Οἱ μπαλλάντες μιᾶς ἡρωικῆς ἐποχῆς» ἀντανανκλᾷ τίς σκέψεις τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν ἡρωισμό καὶ τίς ἡρωικὲς πράξεις.

‘Οπως παρατηρεῖ ὁ Ἀ. Χριστοφίδης, «ὁ Κύπρος Χρυσάνθη συγκεντρώνει καὶ ξεχωρίζει, στὴν ποιητικὴ αὐτὴ συλλογῆ, πέντε ἡρωικὲς μορφὲς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα...».

Σχετικὰ μὲ τὴν ἔξαρση τοῦ ἡρωισμοῦ γενικὰ στὴν ποίηση τοῦ Χρυσάνθη, ὁ Ν. Ἀρβανίτης παρατηρεῖ ὅτι «οἱ ἥρωες στὴν ποίηση τοῦ Χρυσάνθη δὲν πεθαίνουν. Καθίστανται πολῖτες τοῦ

οὐρανοῦ. Ὁ θάνατος δὲν ὑπάρχει γιὰ τοὺς ἥρωες... Καὶ δὲν ζοῦν μόνο στὴ μνήμη τῆς πατρίδας. Ζοῦν στὸ βασίλειο τῆς αἰωνιότητος...».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε διὰ τοὺς ἥρωες, γιὰ τὸν Χρυσάνθη, δπως καὶ οἱ ἅγιοι, παραμένουν πάντα ἀθάνατοι γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν, μὲ τὸ φωτεινὸ τους παράδειγμα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν πατρίδα ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν θάνατό τους.

Μιλώντας γιὰ ἥρωισμό καὶ πατριωτικὰ ποιήματα εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ δυὸ ἥρωες ποιητὲς τοῦ κυπριακοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Εὐαγόρας Παλληκαρίδης, ὁ πιὸ νέος ἥρωας τῆς Ε.Ο.Κ.Α., ποὺ ἀπαγχονίστηκε ἀπὸ τοὺς ἄγγλους στὴν ἡλικία τῶν 18 χρονῶν...

Ὁ ἄλλος ἥρωας καὶ ποιητὴς εἶναι ὁ Κυριάκος Μάτσης... Πολέμησε θαρραλέα καὶ ὑπερήφανα κατὰ τῶν Ἄγγλων ἀλλὰ ἡ προδοσία τὸν ὀδήγησε κι αὐτὸν στὸν θάνατο μέσα στὸ κρησφύγετό του στὸ Δίκωμο.

Ὁ ποιητὴς Χρυσάνθης, θρηνώντας γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Μάτση τοῦ ἀφιερώνει τὴ συγκινητικὴ ᾠδὴ «Ὁ Διθύραμβος τοῦ Κυριάκου Μάτση». Σ' αὐτὸν ὁ Χρυσάνθης μιλά γιὰ τὴ ζωὴ, τὸν θάνατο, τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἀνθρώπινη θυσία γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦ. 6

Ἐρώτηση: *Ὁ Χρυσάνθης τοῦ σήμερα, ἐπιστρέφοντας στὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Κύπρου τὰ σχετικὰ μὲ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγώνα τοῦ 1955-1959, δπως καὶ στὴν πολιτικὴ του ἰδεολογία, τι πιστεύει καὶ τι ἀποκαλύπτει;*

Ἀπάντηση: *Εἶμαι «αθεράπευτα» ἐνωτικὸς (ὐπὲρ τῆς Ἐνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τὴν Ἑλλάδα γιὰ ἱστορικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς λόγους). Ἀν ἀπέτυχε αὐτὴ τὴν ἔνωση νὰ πραγματοποιήσει ὁ Ἀπελευθερωτικὸς Ἀγὼνας μας 1955-59 γιατί ἔτσι το θέλησαν γιὰ ἴδια συμφέροντα (διπλωματικά κλπ) οἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, δὲν σημαίνει πως θ' ἀλλάξω ἰδεολογία καὶ πίστη κι ας εἶμαι υποχρεωμένος ἐκ τῶν πραγμάτων γιὰ ορισμένες προσαρμογές που δὲν ἀντίκεινται στὴν ἐλληνικὴ μου ταυτότητα καὶ δὲν μποροῦν νὰ τὴν βλάψουν.*

Ἐρώτηση: *Οἱ κριτικοὶ παρατηροῦν ὅτι ἡ συλλογὴ «Πρισματικὸς Οκτώβρης» στάθηκε πολὺ σημαντικὴ καὶ σημείωσε «στροφὴ» ὄχι μόνο στὴν ποίησή σας ἀλλὰ καὶ ευρύτερα στὴν κυπριακὴ ποίηση. Τι κατὰ τὴ γνώμη σας ξεχωρίζει ἰδιαίτερα σ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ;*

Ἀπάντηση: *Ἡ συλλογὴ μου «Πρισματικὸς Οκτώβρης» περιλαμβάνει τὸν καιμὸ μου γιὰ προβλεπομένη ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποτυχία τοῦ ἐνωτικοῦ μετὰ τὴν Ἑλλάδα σκοποῦ τοῦ Ἀγώνα μας 1955-59. Προσωπικὰ ἐνοιωθα κατάρρευση τοῦ μετώπου καὶ στο στρατιωτικὸ καὶ στὸν ἰδεολογικὸ τομέα. Καὶ ἔτρεμα σε ποιο βάραθρο θὰ πέσομε. Ἐτσι ὁ λογισμὸς ὀδηγοῦσε τὴν ἔκφρασή μου καὶ ὄχι τὸ ελεύθερο καὶ ῥέον συναίσθημα.*

Ἐρώτηση: *Ἡ Κύπρος καὶ οἱ αγῶνες τῆς γιὰ ἐλευθερία, σας πρόσφεραν στο παρελθὸν ἰδιαίτερα στοιχεῖα ποιητικῆς ἐμπνευσης. Τι θὰ μποροῦσε σήμερα νὰ σας κινήσει ἀπὸ τὴν Κύπρο;*

Ἀπάντηση: *Οἱ αγῶνες τῆς Κύπρου γιὰ ἐλευθερία, τόσο στο ἀπώτερο παρελθὸν ἕως πρόσφατα, ἀποτελοῦν τὸν κεντρικὸ πυρήνα τῆς ἔκφρασης μου, ποιητικῆς, πεζογραφικῆς καὶ θεατρικῆς. Καὶ σήμερα ἀκόμα, παρόλη τὴν τοπικὴ μας φρικτὴ πραγματικότητα, ἐξακολουθῶ καὶ θὰ συνεχίζω τὸν ἀγὼνα γιὰ ἐλευθερία μετὰ τὰ ποικίλα ἐκφραστικὰ μέσα.*

Μετάφραση ἀπὸ τὰ ἰταλικά

(Ἀπὸ συνέντευξη)

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ:
 «ΑΡΟΔΑΦΝΟΥΣΑ»
 (Η ΛΥΡΙΚΗ ΑΠΟΨΗ)

Στο κομψό τομίδιο του αείμνηστου Κώστα Μ. Προυσή (1911-1993): «Μελετήματα για τον Κύπρο Χρυσάνθη» (που εξέδωσε στα 1994, στην Λευκωσία ο Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου) διαβάζουμε συγκεκριμένα για την «Αροδαφνούσα»: «Η Αροδαφνούσα» είναι λυρική αναδημιουργία της γνωστής κυπριακής δημοτικής ιστορίας, σε μια ισοζυγία του λαϊκού μύθου με την λυρική προσωπική ερμηνεία του νέου ποιητή. Τα παραδοσιακά στοιχεία μορφής και περιεχομένου μένουν πολύ ισχυρά, και είναι φορές που σαν ακούουμε δημοτικό τραγούδι. Η γλώσσα, ο στίχος, το ύφος, η διάθεση, έχουν την πηγή τους στην λαϊκή παράδοση. Η μορφή της «παραλογής» – της μπαλάντας, καλύτερα – οι παροιμίες, τα ανίγματα, τα καθαρογλωσσήματα, τα αγωνιστικά δίστιχα των ερωτικών αλφαβηταρίων, και άλλα λαογραφικά είδη της Κυπριακής μούσας, χρησιμοποιούνται άφθονα, με τέχνη και περίσκεψη. Τα πλούσια εκφραστικά σύνθετα, επίθετα και ρήματα κυρίως, θυμίζουν ανάλογα σύνθετα, των δημοτικών τραγουδιών και των μεσαιωνικών ερωτικών μυθιστορημάτων.

Πολλά όμως από αυτά είναι δημιουργήματα, πολύ επιτυχημένα, του Χρυσάνθη: ανθοκωνσταντινάτο, ασημογλυκοζύμωτη, χελιδονογλυκόχειλη, καπνοσκορπίστηκε, στιχομάστορας, διπλοτριπλομυρίζει, εμικροπάτησες, ανθοβουνοπλαγιά, ροδοτρεχολογεί, γλυκοβρυσομάνες, στηθοκαρφώνεται, κλπ. κλπ.

Για να καταλήξει με οξύνοια ο Προυσής: «Η «Αροδαφνούσα» του Χρυσάνθη είναι μια από τις ποιητικότερες δημιουργίες του».

Όλα τα παραπάνω, τα ειπωμένα από τον Προυσή αυθωρεί προσυπογράφει ο υποφαινόμενος, τώρα, μετά την πρόσφατη ανάγνωση της «Αροδαφνούσας» – του τελευταίου απαράμιλλου δωρήματος του Ποιητή.

Επιτρέπατέ μου εδώ να ξεκαθαρίσω ένα μέγιστο για μένα ζήτημα «ηθικής» τάξεως: δεν επιτηδεύομαι τον κριτικό της ποιήσεως, η σημερινή επιφυλλίδα είναι προσωπική κατάθεση για τον Κύπρο Χρυσάνθη, τον μύστη της κλασικής ελληνοκεντρικής παιδείας. Για τον ποιητή του Έρωτα και του Πόνου. Γιατί η πράξη της Δημιουργίας είναι πόνος. Και ο πόνος μνήμη.

Στην «Αροδαφνούσα», λοιπόν, την ερωτική και αυτόχρονα διδακτική ποιητική σύνθεση του Κύπρου Χρυσάνθη, που κινείται σ' έναν χώρο αξιώσεων – στην σφαίρα του υψηλού λυρικού στοχασμού πάντα – είναι αφιερωμένες εξαιρετικά τούτες οι γραμμές.

Γράφει ο Ποιητής στο τέλος της «Αροδαφνούσας»: «Μα του καρού το γύρισμα θα σας ξαναγεννήσει,

*εσέ τον ερωτόκριτο, τον καρδιοφλογισμένο,
 κι εσένα την αξέφραστη την μάλιστα Αροδαφνούσα
 ω εσέ καθρέφτη ξενική, βενέτικε καθρέφτη
 που την Κυπραίισσα ψυχή βαθιά σου καθρεφτίζεις
 ύμνε χρυσέ της ομορφιάς κι ανθέ της τέχνης πρώτε
 μύθε παλιέ, που ξύπνησες μες την καινούργια Κύπρο;»*

Ο άκρως φιλοσοφημένος λυρικός λόγος του Κύπρου Χρυσάνθη με έκανε να ανατρέξω στα όσα γράφει ένας άλλος χαρισματικός ποιητής, ο RAINER MARIA RILKE (στο «BRIEFE AN EINEN JUNGEN DICHTER» – INSEL-VERIA G. LEIPZIG, 1929 –) σε έναν άγνωστό του νέο, τον FRANZ XAVER KAPPUS, μαθητή της Στρατιωτικής Σχολής κι αργότερα ανθυπολοχαγό του αυτοκρατορικού στρατού της Αυστροουγγαρίας. Γράφει εκεί, λοιπόν ο RILKE: «Μονάχα η αγάπη μπορεί να «συλλάβει» τα έργα τέχνης, να τ' αγκαλιάσει, να σταθεί δίκαιη απέναντί τους».

Για την Γυναίκα, όμως, την ανώνυμη Ελληνίδα της Κύπρου, την Κόρη, την Μάνα – γι' αυτή την γυναίκα την πανύμνητη στο έργο του Χρυσάνθη ο RILKE στον καιρό του και με την δική του ματιά, βέβαια, θα ειπεί: «Οι γυναίκες – που μέσα τους κατοικεί μια ζωή πιο αυθόρμητη, πιο γόνιμη, γεμάτη από περισσότερη εμπιστοσύνη – είναι, σίγουρα, πιο ώριμες, πιο «ανθρώπινες» απ' τον άντρα – το φαντασμένο κι ανυπόμονο αρσενικό, που καταφρονεί ό,τι νομίζει πως αγαπάει, επειδή δεν γνώρισε ποτέ την τραχιά καρποφορία των σπλάχνων, που θα του ξάνοιγε (όπως στην γυναίκα) τα μυστικά βάθη της ζωής. Αυτή η «ανθρωπιά» της γυναίκας, ωριμασμένη μέσα στον πόνο και την καταφρόνια, θα βγει στο φως της μέρας, όταν η γυναίκα λυτρωθεί απ' τις κοινωνικές συμβατικότητατες, όπου την καταδικάζει η αποκλειστικά θηλυκή υπόστασή της».

Η ποίηση του Κύπρου Χρυσάνθη στην «Αροδαφνούσα» βρίσκεται σε μια από τις καλύτερες στιγμές της, ο στίχος του αφάνταστα μεστός, γλαφυρός – καταστάλαγμα ζωής. Και τότε ρωτά: «Ποια αγάπη δεν έχει καημούς και δάκρυα ποια αγάπη; Και ποια αγάπη δεν νικά τ' ανθωνσταντινάτο;» Για να συνεχίσει:

*«Γενάρη, φλέβες άνοιξε στις ρόγες των βυζιών μου
γάλα να τρέχει ποταμός να θρέψω το παιδί μου...»*

Εξάλλου ο Γιάννης Ψυχάρης στο «LE CRIME DU POETE» έγραφε:

*«Ω, γυναίκα, τίποτε
παντού δεν είν' εξόν από
την κοκκινάδα που κοκκινίζει τ' αχείλι σου,
πλάστρα ζωής κι αγάπης».*

Καρπός της εντελέχειας του Κύπρου Χρυσάνθη η «Αροδαφνούσα» εισπνέει την αγάπη και την εκπνέει αυτούσια, στο ακέραιον, διανθισμένη με ποιητικό λόγο σπάνιας ολκής. Κυρίαρχο στοιχείο αυτής της εντελέχειας είναι η αισθαντικότητα.

Η «ένότης έν τή πολλότητι» και το δίχως άλλο υπάρχει στην «Αροδαφνούσα» μια ποιητική πολλαπλότητα. Υπάρχει η αέναη μεταμόρφωση του μύθου σε λόγο εκεί όπου συνυφαίνονται (SE PENETRENT) το γαιώδες της οδύνης και ο θρίαμβος του έρωτα.

Καταλήγοντας, θα 'λεγα πως η «Αροδαφνούσα» καταφανώς κινείται σε μια υψηλή πνευματική στάθμη του συνειδησιακού βίου, μα πιο πολύ της Ποιητικής Ηθικής καθώς και της πραγματογνωσίας του χαρισματικού Νεοέλληνα Ποιητή Κύπρου Χρυσάνθη επιβεβαιώνοντας με τον καλύτερο τρόπο κάποια λόγια του Πωλ Βαλερύ που ο υποφαινόμενος αποδελτίωσε σε ανύποπτο χρόνο, πως δηλαδή: «η ποίηση δημιουργεί μέσα μας μια κατάσταση και την φέρνει έως την τέλεια απόλαυση».

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΔΗΜΟΥ

ΚΑΙΤΗΣ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ: ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΕΝΗΝΤΑΧΡΟΝΕΣ Ή ΑΧΡΟΝΕΣ – ΔΙΣΤΟΜΟ 1944-1994 – ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΔΙΣΤΟΜΟΥ 1994

Η ανθρώπινη σκέψη, πάντα επιστρέφει στα περασμένα της ζωής, είτε αυτά είναι ευχάριστα είτε δυσάρεστα. Όσο πιο όλα είναι ένα κομμάτι της προσωπικής μας ζωής. Αν όμως όλα τούτα είναι γεγονότα που σημάδεψαν καθοριστικά την ζωή όλων, δηλαδή την εθνική μας ζωή ή την ζωή της ανθρωπότητας τότε όλα τούτα ανήκουν πια σέ όλους και έχουν μια παγκόσμια καθολικότητα.

Έτσι πιστεύω πως όσα περιγράφει με πολλή ενάργεια στο θαυμάσιο καινούργιο βιβλίο της, πούναι έκδοση του Δήμου Διστόμου, ή αξιόλογη λογοτέχνηδα, φίλη Καίτη Μανωλοπούλου έχουν ακριβώς αυτή την παγκόσμια καθολικότητα.

Ο λόγος γιατί περιγράφει τη φρικτή, θηριώδη σφαγή του χωριού της, του Διστόμου, στις 10 του Ιούνη του 1944 από τα γερμανικά Ές-Ές τα όποια μὴ μπορώντας νὰ κάμψουν τὴν ἥρωικὴ ἀντίσταση στὴν περιοχὴ ὄλων τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων, ξέσπασαν στὴν ἄγρια καὶ χωρὶς καμμιά ἀπολύτως διάκριση ὄλων τῶν ἀνυπεράσπιστων κατοίκων τοῦ ἄμοιρου χωριοῦ. Ἔτσι βρῆκαν τὸν ἄδικο θάνατο βρέφη πού κρατοῦσαν στὴν ἀγκαλιὰ οἱ μανάδες τους, γέροι, γριές, παιδιὰ κι ὄλος σχεδὸν ὁ ἀνδρικός πληθυσμός. Σκότωσαν συνολικὰ 218 ἄθωα πλάσματα, λεηλατώντας σπίτια καὶ παίρνοντας μαζί τους «προίκες καὶ κειμήλια, σοδεῖς καὶ χρυσαφικὰ» καίγοντας σπίτια, πυροβολώντας βαρέλια γιὰ νὰ χυθοῦν τὰ κρασιά...

Σίγουρα ἡ χιτλερική Γερμανία ὑπῆρξε στὸν αἰῶνα μας ὅ,τι φρικωδέστερο σὰν ἀνθρώπινη λαίλαπα. Τὴ λαίλαπα αὐτὴ τὴν κινούσαν ὅλες οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις – ὁ ἴδιος ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ διάβολος – καὶ πού πέρασε σιδηρόφραχτη ἀπὸ τὸν πλανήτη μας.

Στὸ κομψὸ/βιβλίο τῶν ἑκατὸν εἰκοσι σελίδων ἡ συγγραφέας δὲν ἔρχεται νὰ δώσει ἀπότομα τίς φοβερὲς στιγμὲς τῆς συμφορᾶς. Πρὶν τὸ τολμήσει – καὶ περιμένεις νὰ τὸ κάμει πενήντα ὀλόκληρα χρόνια – ἔρχεται νὰ δώσει τίς πρώτες σελίδες ὅλη τὴν εἰρηνικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ σμιγμένες καὶ διαποτισμένες μὲ τίς ὥραϊες δικές της προσωπικὲς παιδικὲς ἀναμνήσεις. Αὐτὲς τίς ἀναμνήσεις καθὼς καὶ τίς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀγάπη τῶν δύο της θείων, ἀδερφῆς τῆς μητέρας της, πού οἱ γερμανοὶ τίς δολοφόνησαν κι αὐτὲς κοντὰ στίς τόσες ἄλλες διστομίτισσες γυναῖκες πού τόσο ὑπεραγαποῦσε. Πρόσωπα ἀκριβῶς τοῦ στενοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου χώρου μᾶς κοινότητας, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐνυπῆρχαν στίς ἀναμνήσεις ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια βγῆκαν στὴν ἐπιφάνεια. Καταγράφηκαν ἀπὸ τὴν ἴδια ἱστορικὰ μὲ προσωπικὲς συναντήσεις προσώπων πού ἐπέζησαν τῆς ἱστορικῆς τραγωδίας.

Ἔτσι ἡ εἰρηνικὴ ζωὴ τοῦ Διστόμου ὀλόκληρη σὲ κείνα τὰ χρόνια, περιγράφεται μὲ ἀξιόλογη λεπτομέρεια. Τὸ ζῶμα τοῦ ψωμοῦ στὴ σκάφη, τὸ πύρωμα ἀπ' τίς γυναῖκες τοῦ φούρνου. Τὸ φούρνισμα καὶ τὸ ξεφούρνισμα τῶν ψωμιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες γυναικεῖες ἀσχολίες ὅπως τὸ γνέψιμο τοῦ μαλιοῦ, ἡ ρόκα, ὁ ἀργαλειὸς καὶ τὸ δούλεμά του, τὸ ὑπομονετικὸ κέντημα. Ταυτόχρονα τὸ ψήσιμο τοῦ τραχανᾶ καὶ ἄλλες ἀσχολίες πού μερικὲς ἀσφαλῶς μὲ τὴ σύγχρονη ζωὴ ἀνήκουν ἀνεπιστρεπτὴ στὸ παρελθὸν πού ὅμως ἡ Κ.Μ. μᾶς τὸ ἀποθησαυρίζει στίς σελίδες της γιὰ γνώση τῶν νεότερων.

«Μαζί μὲ τὰ ψωμιά πῆνονταν κι οἱ βιταλιές πού ἦταν ἀπὸ τὸ ἴδιο ζυμαρί, ἀλλὰ μέσα σὲ ταψὶ μὲ μπόλικο λάδι... Ὅταν ἔβγαινε ἀπ' τὸ φούρνο καὶ τὸ περιχύναμε μὲ πετιμέζι γινότανε λιχουδιὰ γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους...».

Κι ὅλα δοσμένα μὲ μιὰ ἀπλότητα γραφῆς πού σὲ ἐλκύει καὶ πού σοῦ θυμίζει δικές σου προσωπικὲς ἀναμνήσεις, ἀν φτάνεις ἀπὸ χωριὸ-ἕνα κόσμο πού ἔφυγε κι ὅμως πού τόσο ἔντονα ἐνυπάρχει μέσα μας.

Οἱ Γερμανοὶ πέρασαν ἀπὸ τὸ φλοῦδι τῆς γῆς σὰν κατάρα. Σὰν θάνατος. Σὰν πόνος καὶ δάκρυ. Πέρασαν ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς ἀγαπημένης Καίτης. Πέρασαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἄφησαν πόνος καὶ ἐρείπια. Ὅχι πολιτισμὸ. Μονάχα Δύναμη! Ὅμως δίκαια ἡ Κ.Μ. στάθηκε σὲ κείνο τὸν γερανοὶ στρατιῶτῃ μὲ τὰ μεγάλα αἰσθήματα πού μπαίνοντας σ' ἕνα σπίτι, πυροβολοῦσε στὸν ἀέρα προσποιούμενος πὼς σκότανε τοὺς ἐνοίκους καὶ πού φεύγοντας σκότωσε ἕνα σκυλί. Αὐτὸ τὸ ἔκανε φυσικὰ ὥστε νὰ τὸ δοῦν περνώντας ἔξω ἀπ' τὴν πόρτα οἱ ἄλλοι στρατιῶτες καὶ νὰ προσπεράσουν ἀφήνοντας τὸ σπίτι ἀπειράχτο.

Πραγματικὰ στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ βιβλίου της ἡ Κ.Μ. περιγράφει μακάβριες σκηνές. Τραγικές. Τὸ κάνει γιὰ νὰ δείξει τὴ μεγάλη εὐθύνη τῶν ψυχρῶν ἐκτελεστῶν. «Σὲ ὥρα μάχης – ὅπως σημειώνει – ὅλα μποροῦν νὰ συμβοῦν, ὅμως νὰ σκοτώνεις ἐν ψυχρῶ ἀμάχους δύσκολα συγχωρεῖται». Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἐκεῖνο πού δὲν μπορεῖ νὰ χωνέχει ἡ συγγραφέας εἶναι πὼς τοῦτοι οἱ ψυχροὶ ἐκτελεστῆς ἦσαν, δυστυχῶς, συμπατριῶτες ἐνὸς Μπάχ καὶ ἐνὸς Γκαίτε.

Τὸ βιβλίον τὸ διανθίζει καὶ μὲ μερικά ἔξοχα, κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, δικῆς τῆς ἐμπνεύσεως ποιήματα. Ἐνα ἀπὸ τοῦτα τὰ ὠραία ποιήματα παραθέτω πρὶν κλείσω τὸ σημείωμά μου. Ἀφιερωμένο στὴ χαμένη τῆς θείας.

ΟΙ ΚΑΝΤΗΛΑΝΑΦΤΕΣ

*Ἦρθα κι ἀπόψε
βιαζόμενον νὰ προλάβω τ' ἄστρα
μὴν πεῖς
πὺς κάνω παρέα μὲ τὴ λησμονιά.
Ἦρθαν κι οἱ ἄλλες
τίς ἔβλεπα νὰ ξεφτυρώνουν
σὰν μαῦροι κορμοὶ κινούμενοι
μὲ τὸ δοχεῖο γιὰ τὸ λάδι
καὶ τὰ δάκρυα
καὶ μὰ ἀρμαθιά λουμίγια
κρεμμασμένα στὸ λαιμό.
Τρέμουν τὰ χέρια σὰν τὴ φλόγα
χρόνια συναπτά
κι ὁ θάνατος δὲν ἔγινε συνήθεια.
Ἴσως νὰ σὰς πειράζει ὁ θρηῆνος
σὰν ἀκουμπᾶ τὸ μάγουλο
στὴν κρῦα πέτρα
μὰ εἴμαστε ἀπόγονοι
μᾶς ἀρχαίας τραγωδίας
ποῦ διαιώνίζεται.*

Ἡ τραγωδία ποῦ περιγράφει μὲ τόση στ' ἀλήθεια ἐνάργεια ἡ Κ.Μ. μοῦ θύμισε ὁμως καὶ στίς μέρες μας, τέλη τοῦ αἰώνα, τὴν τραγωδία τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ ποῦ ἀκόμα συνεχίζεται.

Συγκεκριμμένα ὁμως μοῦ θύμισε τὴ μεγάλη σφαγὴ ποῦ ἔκαμαν οἱ ἄγριοι Τοῦρκοι – σύμμαχοι πάντοτε τῶν βαρβάρων Γερμανῶν, στὰ δικά μας κυπριακὰ χωριά καὶ πιὸ πολὺ στὸ δικό μας ματωμένο χωριό, τὸ Παλαίκλυθρο.

«Οἱ Γερμανοὶ εἶχανε, ὅπως γράφει ἡ Κ.Μ. τὴν τάξη τοῦ κόσμου κι ἀφήσανε τὸ θάνατο ἀσύδοτο».

Κλείνοντας θάθελα νάλεγα πὺς τέτοια βιβλία θάταν καλὸ νὰ μεταφράζονταν σὲ πάρα πολλὲς ἢ δυνατὸν γλώσσες, ὥστε νὰ καταγγέλλεται ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ ἔγκλημα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι αὐτὸ ποῦ εἶπα ξεκινώντας στὴν ἀρχή, γιὰτὶ περιγράφει γεγονότα ποῦ συντάραξαν ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Γιατὶ τὸ Δίστομο – τὸ χωριὸ τῆς συγγραφῆς – ἀνήκει στὴν ἀνθρωπότητα. Τὴν ἀνθρωπότητα ποῦ πρέπει ἐπιτέλους νὰ μάθει νὰ τιμᾶ τὰ θύματα καὶ νὰ ψέγει αἰώνια τοὺς ἐκτελεστῆς.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΙΕΤΟΥΣΗΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Κώστας Ασημακόπουλος: «Οἱ ψυχές τῆς Σαμοθράκης», Αθήνα 1994.

Εἶναι πραγματικὰ πολὺ ενδιαφέρον το μυθιστόρημα τοῦ Κώστα Ασημακόπουλου «Οἱ ψυχές τῆς Σαμοθράκης». Ἡ ποικιλία τῶν ἐπεισοδίων στα χρόνια τῆς Επανάστασης τοῦ '21 καὶ τῶν λίγων χρόνων κατόπιν σ' ἐυρὺ πεδίο τῆς Μεσογείου, οἱ πολλὲς ιστορικὲς μνήμες ποῦ αναφέρονται, χωρὶς νὰ γράφεται στεγνὴ ἢ ἱστορία τους, οἱ χαρακτήρες τοῦ περασμένου αἰώνα, ὅλα σε γλώσσα ποῦ μυρίζει παρελθόν, ὅπως καὶ οἱ αναφορὲς σε συνήθειες διαφόρων χωρῶν (στὴν Αἴγυπτο, στὴ Μικρασία καὶ ἀλλοῦ), δίνουν στο μυθιστόρημα αὐτὸ μιὰ ἐλκυστικὴ ἰδιαιτερότητα.

Με το ξεσήκωμα των αιγαιοπελαγίτικων νησιών (Χίος, Ψαρά, Κάσος κτλ.) τα τούρκικα φουστάτα κατεβαίνουν στη Σαμοθράκη, σκοτώνουν αλλά κυρίως σκλαβώνουν άντρες, παιδιά και γυναίκες. Τους φορτώνουν σε διάφορα καράβια και ξεκινάνε σε διάφορες χώρες να πωλήσουν αυτή τη λεία στα σκλαβοπάζαρα. Το κύριο πια ενδιαφέρον για ανάπτυξη επικεντρώνεται στους Μανουήλ, Γιώργη, Θεόδωρο και στον άλλο Γιώργη, γιο του Άνθιμου. Σ' αυτούς προστίθεται κι ο Κύπριος Μιχαήλ. Οι τέσσερις αυτοί από τη Σαμοθράκη συμφώνησαν να γυρίσουν στο νησί τους με κάθε τρόπο. Ο συγγραφέας για τον καθένα από αυτούς διηγείται την περιπέτειά του, άλλος στην Αίγυπτο, άλλος στην Κορσική, ο άλλος (με τον πατέρα κι αδελφό του) στη Μάλτα. Οι χαρακτήρες των τεσσάρων είναι διάφοροι κι η δράση τους ανάλογη. Συνεχή επεισόδια ζωντανεύουν την εξιστόρηση του βίου τους με εξαιρετικό τρόπο, που ελκύει. Αυτά τα επεισόδια δίνουν το συγγραφικό «στίγμα» του Ασημακόπουλου. Θα σταθώ σε μερικά, που ξεχωρίζουν πολύ, και είναι δηλωτικά: η περιγραφή της μάνας του Γιωργή, που ρίχτηκε στη θάλασσα και προσπαθούσε να εμποδίσει το φευγικό του караβιού από τη Σαμοθράκη. Το δελφίνι που έσωσε ένα μωρό. Το σκυλί που οδήγησε να ξεχώσουν από χαλάσματα μια μάνα με το μωρό της, που το έθρεφε με το αίμα της. Το κόλλο του Πατριάρχη να γλιτώνει δυο αδέρφια, εκεί στην Αίγυπτο πείθοντας τον σουλτάνο να τα λευτερώσει. Το δάγκωμα του φιδιού στο πόδι του Μιχαήλ. Και άλλα. Πάντως η ανάμιξη της Κύπρου με τον Κύπριο Μιχαήλ κατά κάποιο τρόπο εμπλέκει πιο ζωηρά την Κύπρο στα χρόνια εκείνα. Τέλος έρχονται όλοι στη Σαμοθράκη για να θανατωθούν με διάφορους τρόπους από τον Τούρκο αφέντη, ο οποίος πλήρωσε την αδικία αυτή με καταδίκη από το σουλτάνο πιο ύστερα.

Πάντως το μυθιστόρημα αυτό του Ασημακόπουλου παρουσιάζει μεγάλη ζωηράδα και ποιικιλία, ρέει συνεχώς με φυσικό τρόπο, έχει συχνές κορυφώσεις, που δεν περιμένεις, συνεχίζεις το διάβασμά του πραγματικά χωρίς διακοπές.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γιάννης Πετρίκκης: «Ραψωδίες», 1994.

Το ιδιαίτερο από την τεχνική άποψη χαρακτηριστικό της ποιητικής συλλογής «Ραψωδίες» του Γιάννη Πετρίκκη είναι ο μονολεκτικός στίχος (κατά το πλείστον) που συνδέεται αρμονικά με τον επόμενο. Αυτή η μορφή σου δίνει την εντύπωση μικρού ρυακιού, που μέσα του «ρέει» δροσερά κι ευχάριστα το αίσθημα. Υπάρχει μια θεματική ποιικιλία και στις δυο ενότητες της συλλογής: Καθημερινή ζωή (κοπέλες της Κυριακής) αρχαίος κόσμος (Πυθαγόρειο, Υψιπετείν, Επιδαύρια και άλλα τα οποία ξεχωρίζουν, η νεότερή μας ιστορία και παράδοση, από επισκέψεις (Salamapea) από ακουαρέλες και άλλα. Αλλά και η έκφραση ποικίλλει, ώστε να διαβάζεται η συλλογή χωρίς την αίσθηση των επαναλήψεων. Μερικά ποιήματα, ιδίως εκείνα από τον αρχαίο μας κόσμο, σου δημιουργούν στοχαστικές καταστάσεις, μερικά σε ελκύουν με την περιγραφή που ξεκινά από μια φωτογραφία αλλά και η ελληνική μας φύση δίνει ήχους και χρώματα, όπως στο «Φουτουρισμό» κι οι επισκέψεις σε ξένα τοπία, όπως το «Ισπανικό τοπίο», που σε πάει σε ξένους ουρανούς. Μεταφέρεται εδώ το ποίημα «Κοπέλες της Κυριακής» που προσωπικά το εκτιμώ πολύ:

Με της κιθάρας τις μουσικές
Θα σας τυλίξω
Κοπέλες μου
Που της γαρδένια το άρωμα
Χύνετε
Στο πέρασμά σας.
Τον έρωτα
Χαμηλόβλετο
Έχετε

Στα υγρά σας μάτια
 Σφιχτά δεμένα στο Πορτρέτο
 Το Κυριακάτικο
 που διαλύεται
 Σα σβύσουν
 Τα τελευταία φώτα της πλατείας
 Με τ' αγκυλώματα
 Με τα νυχτολούλουδα
 Όταν οι φαντάροι
 Αποτραβηχτούν
 Βιαστικά
 Ξεσκούφωτοι
 Για το προσκλητήριο
 Μόλις φύγουν
 Οι τελευταίοι πελάτες του καφενείου
 Που πέρασε
 Στο παρελθόν
 Μαζί σας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Κύπρος Χρυσάνθης: Αθλητικός Λόγος, «Πνευματική Κύπρος», Λευκωσία 1994.

Η ποίηση είναι άσκηση, δηλαδή άθληση, είναι αγώνας στο στίβο των ιδεών. Στην ποίηση, όπως στον κλασικό αθλητισμό, σημασία δεν έχει η νίκη, αλλά η συμμετοχή. Το, κατά Καβάφη «δικαίωμά σου νάσαι/πολίτης εις των ιδεών την πόλι». Μ' αυτό το σκεπτικό δεν είναι παράδοξο να υμνείται ο αθλητισμός από τους ποιητές. Αιώνες πριν το δίδαξαν οι κλασικοί κι ο Πίνδαρος, το παράδειγμα ακολούθησαν οι νεότεροι κι ο Μαβίλης. Βέβαια σήμερα, κατά κανόνα, ο αθλητισμός είναι άλλο πράγμα. Αλλά, τι εμποδίζει ένα ποιητή να δει τον κόσμο όχι όπως είναι, αλλά όπως τον θέλει;

Ο Κύπρος Χρυσάνθης έχει γράψει τα πρώτα του ποιήματα για την αθλητική ιδέα ήδη από το 1958. Ήταν οι «Παγκυπριονικές» που ευτύχησαν τέσσερις εκδόσεις ως το 1981, ενώ δημοσιεύθηκαν και στον «Λυρικό Λόγο». Τώρα οι «Παγκυπριονικές», που αναφέρονται σε αρχαίους Κύπριους αθλητές, περιλαμβάνονται στο νέο βιβλίο που περιλαμβάνει επίσης – Υμνητικά της Ολυμπιακής Ακαδημίας Κύπρου σε ρυθμό Πινδαρικό και άλλα

- Δύο τελετουργικά (αγώνων στίβου)
- Τους πέντε «Αθλητικούς διαλογισμούς»
- Το ποιητικό μονόπρακτο «Δελφικές αμφικτυονίες» και
- Δύο μουσικές συνθέσεις σε στίχους Κ.Χ.

Μεταφέρουμε μικρό δείγμα, το επίγραμμα «στον νικητή του ακοντίου παραπληγικό Νίκο Νικολαΐδη». λιτό και πυκνό όπως ταιριάζει στα επιγράμματα:

Η θέληση ν' ασκήσεις το κορμί
 των ποδαρικών νικώντας την αδυναμία
 πρωτόθρονο σ' ανέδειξε του στίβου
 της Κύπρου ισάξιο διαλαλητή.

Ο Δημ. Βικέλας και ο Πιέρ ντε Κουμπερτέν, ο επώνυμος και ο ανώνυμος αθλητής των μεγάλων ή των μικρών – ακόμα και των μαθητικών – διοργανώσεων, η αθλητική και η ολυμπιακή ιδέα και η άμιλλα αποτελούν αντικείμενο του ποιητή:

*Στα Παναθήναια πρότευσε
ή σ' Απολλώνια της Δήλου;
Πλάκα σαλπίζει τ' όνομά του.
Την άμιλλα τη λέω Θεό.
Τη νίκη θάνατο του πάθους.*

Την προσεγμένη και εικονογραφημένη έκδοση (σχέδια του Τηλέμαχου Κάνθου) έχει ευγενικά χορηγήσει το Πολιτιστικό Κέντρο της Λαϊκής Τράπεζας της Κύπρου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΡΗΓΑΤΟΣ
(Κασταλία, αρ. 117, 1994)

Κώστας Μ. Προυσής: «Μελετήματα για τον Κύπρο Χρυσάνθη», Λευκωσία 1994.

Και άλλοτε έχουμε μιλήσει πανηγυρικά – και είναι πολλές οι όμορφες ευκαιρίες που μας δίνονται για το ευχάριστο και εθνικά και συναδελφικά υπερήφανο αυτό έργο, να μιλήσουμε για τη λογοτεχνική αξία και προσφορά του γιατρού στη Λευκωσία Κύπρου Χρυσάνθη, του εθνικού, μπορούμε αδίστακτα να πούμε, ποιητή της Κύπρου και των αγώνων της. Ένας πατριώτης του γιατρού που ζει στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο Κώστας Μ. Προυσής έχει πρακολουθήσει επισταμένα το έργο του Κύπρου Χρυσάνθη με εμπειριστατωμένα και ενθουσιώδη μελετήματα που τώρα με την φροντίδα του Ελλην. Πνευματικού Ομίλου Κύπρου τυπώθηκαν τελευταίως στην Κύπρο με τίτλο «Μελετήματα για τον Κύπρο Χρυσάνθη», σε κομψό τόμο. Ο ποιητής, ο μελετητής, ο εκδότης, ο διευθυντής του αυθεντικού λογοτεχνικού περιοδικού της νήσου «Πνευματική Κύπρος» κρίνονται κατά βάθος και παρουσιάζονται πλούσια και δυναμικά.

Κ.Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ
(Πελοπόννησος 25.11.1994)

Κύπρος Χρυσάνθη: «Αθλητικός Λόγος», Λευκωσία 1994.

Η Κύπρος έχει σήμερα για πατριάρχη των ανθρώπων των Γραμμάτων και της Λογοτεχνίας της γενικά τον αγέραστο γιατρό Κύπρο Χρυσάνθη με τα θαυμάσια λογοτεχνικά του βιβλία, ιδίως τα ποιητικά. Εκδίδει δε τώρα και μια 35ετία το εξαιρετο λογοτεχνικό περιοδικό της νήσου «Πνευματική Κύπρος». Και ανεξάντλητος όπως είναι ο παλιός μου οικογενειακός φίλος, ο εμπνευσμένος και αδάμαστος Ελληνολάτρης, μας δίνει τώρα, τυπωμένη στη Λευκωσία, την ποιητική του συλλογή «Αθλητικός λόγος» με όλα τα τελευταία ποιήματά του για τον Ελληνικό και Κυπριακό αθλητισμό. Σα νεώτερος Πίνδαρος – και είναι – έχει ένα θησαυρό συγκεντρωμένο που τον αραδιάζει για τιμή και δόξα των αθλητών μας, κάτι που διακρίνει ανέκαθεν το Ελληνικό στοιχείο. Είναι όλα εμπνευσμένα, με παλμό, αλλά και γνήσια και ακέρια ποιητική πνοή. Είναι τα ομορφότερα κείμενα για τα Ελληνικά νιάτα. Σπουδαία έκδοση. Μερικά από τα ποιήματα είναι και τονισμένα μουσικώς.

Κ.Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ
(Πελοπόννησος 15.12.1994)

Κ. Μητσάκης: «Ο ποιητής Κύπρος Χρυσάνθης» – Έκδοση Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου – Λευκωσία – σελ. 100.

Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ. Μητσάκης στα πλαίσια ημερίδας Κυπριακής Λογοτεχνίας, την 1 Ιανουαρίου 1989, στην αίθουσα τελετών της εκεί Φιλοσοφικής Σχολής, έδωσε μια εμπειριστατωμένη διάλεξη.

Με τη μεθοδικότητα και αντικειμενικότητα που πάντοτε τον διακρίνει, ο ομιλητής ανέλυσε προσεκτικά τη λογοτεχνική δημιουργία του άξιου και πολυγραφότατου Κύπριου Λογοτέχνη, Κύπρου Χρυσάνθη τον οποίο θεωρεί «ως ένα εκπρόσωπο της γενιάς του 1930 στην περιφέρεια του Ελληνισμού, στην Κύπρο».

Αρχίζει την ανάλυση του έργου του Κύπρου Χρυσάνθη, από την εποχή που αυτός πρωτοεμφανίσθηκε στο λογοτεχνικό χώρο (το 1932).

Τον παρακολουθεί στην ανοδική του πορεία μέχρι την ημέρα μας με την είσοδο του, στον ελεύθερο στίχο και στις άλλες μορφές σύγχρονης έκφρασης. Και καταλήγει με τούτα τα λόγια:

«Για τον Χρυσάνθη θα μπορούσε κανείς να επαναλάβει αυτό που εκείνος έγραψε για το συμπατριώτη του ποιητή, τον Γλαύκο Αλιθέρση.

Χαίρου τη μνήμη σου ποιητή, με το δικό σου βάθος στου στίχου σου το πάθος».

Αυτή την εμπειριστατωμένη ομιλία περιέχει ο παρών τόμος, τον οποίο συμπληρώνει μια σειρά από ποιήματα στα οποία έχει αναφερθεί ο ομιλητής Κ. Μητσάκης. Ποιήματα του Κύπρου Χρυσάνθη που εντυπωσιάζουν με την ομορφιά τους και συγκινούν με τον λυρικό τους συναισθηματισμό. Γιατί ο Κύπρος Χρυσάνθης είναι αληθινός ποιητής και μάλιστα από τους μεγαλύτερους που διαθέτει η Μεγαλόνησος.

ΦΩΤΗΣ ΤΡΙΑΡΧΗΣ
(«Δραμινή» 30.12.1994)

ΠΕΝΘΗ

ΜΝΗΜΗ ΝΙΚΟΥ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ-ΓΚΙΚΑ (1906-1994)

Από τις 3 Σεπτέμβρη ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, ένας κολοσσός της περίφημης Γενιάς του '30 και ευπατριδής της νεοελληνικής ζωγραφικής βρίσκεται στην αντίπερα όχθη, «παρά δήμον ονείρων». Σαν ένα ελάχιστο μνημόσυνο θα επιχειρηθεί εδώ μια σύντομη βιογραφία του επιφανούς εκλιπόντος.

Ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας γεννήθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1906 στην Αθήνα από πατέρα Ψαριανό και μητέρα Υδραία, ήταν δε απόγονος οικογενειών με παράδοση στη ναυτιλία. Τα πρώτα του μαθήματα στη ζωγραφική τα πήρε από τον Κ. Παρθένη. Το 1922 φεύγει για το Παρίσι όπου θα ζήσει ως το 1934. Στο Παρίσι παρακολούθησε ελληνική και γαλλική φιλολογία και αισθητική στην Σορβόνη, ενώ την ίδια εποχή σπούδαζε ζωγραφική κοντά στον Μπισιέ και χαρακτική με τον Δημήτρη Γαλάνη. Εκθέτει για πρώτη φορά στην αίθουσα των Ανεξάρτητων, στο Παρίσι, το 1923. Στα 1927 ανοίγει η πρώτη του προσωπική έκθεση στην Πινακοθήκη Περσιέ, στο Παρίσι και τον επόμενο χρόνο εκθέτει για πρώτη φορά στην Αθήνα μαζί με τον γλύπτη Μ. Τόμπρο. Από τότε είχε πραγματοποιήσει είκοσι πέντε εκθέσεις στο Παρίσι, το Λονδίνο, την Αθήνα, την Γενεύη, το Μιλάνο και αλλού. Σχεδίασε ακόμα κοστούμια και σκηνικά για πολλές θεατρικές παραστάσεις («Όπως σας αρέσει», του Σαίξπηρ, 1937, «Ζηλιάρης», του Μο-

λιέρου, 1938, «Αγία Ιωάννα», του Μπέρναρ Σω, 1950 κ.ά. Επίσης εικονογράφησε εκδόσεις, όπως την αμερικανική έκδοση της «Οδύσσειας» του Ν. Καζαντζάκη, τα «Ποιήματα» του Κ.Π. Καβάφη (εκδόσεις: «Ίκαρος»), το μυθιστόρημα «Δάφνις και Χλόη» σε μετάφραση Ρόδη Ρούφου, την συλλογή ποιημάτων «Αμοργός» του Νίκου Γκάτσου και εξέδωσε το λεύκωμα: «Ινδίες» με κείμενο και είκοσι σχέδια δικά του (1959). Από το 1942 έως το 1960 δίδαξε ελεύθερο σχέδιο στο Πολυτεχνείο. Το 1970 πήρε το Αριστείο της Ακαδημίας Αθηνών και στα 1973 εκλέχτηκε ακαδημαϊκός. Έργα του βρίσκονται σε πολλά μουσεία (Μοντέρνας Τέχνης στο Παρίσι, Μητροπολιτικό Ν. Υόρκης, Μελβούρνης κ.ά.) σε πινακοθήκες, όπως η Τέιτ του Λονδίνου, και σε ιδιωτικές συλλογές.

Ο αείμνηστος εκ Θεσσαλονίκης λογοτέχνης και ζωγράφος Νίκος-Γαβριήλ Πεντζίκης (που θεωρούσε τον Γκίκα Δάσκαλό του στην ζωγραφική) έλεγε χαρακτηριστικά πως ο Γκίκας είχε «το δεσποτικό χέρι». Στην ζωγραφική του Γκίκα το ελληνικό φως αναλύεται σε ευαίσθητες χρωματικές διακυμάνσεις, το ελληνικό τοπίο σε απλές και απείριτες φόρμες, οι σκηνές της καθημερινής ζωής παίρνουν φανταστικές και ποιητικές διαστάσεις και όπως έλεγε ο Νοβάλις: «Πρέπει να μυθοποιήσουμε την ζωή. Έτσι μόνο θα ξαναβρούμε την πρωταρχική της έννοια».

Για το Έργο του Γκίκα έχουν γράψει πολλοί μελετητές και ο Νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης του έχει αφιερώσει το δοκίμιο: «Η σύγχρονη ελληνική Τέχνη και ο Ζωγράφος Ν. Χατζηκυριακός-Γκίκας», στο βιβλίο του: «Ανοιχτά Χαρτιά» («Ίκαρος»). Ο Γκίκας έφυγε πλήρης ημερών και μας άφησε μια ανεχτίμητη πολιτισμική κληρονομιά. Γενικός κληρονόμος του Γκίκα είναι το Μουσείο Μπενάκη. Ο Γκίκας τίμησε την Ελλάδα διεθνώς. Ας είναι ελαφρύ το χόμα που τον σκεπάζει.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Πνευματικές Σελίδες (Αθήνα), Μακεδονική Ζωή (Θεσσαλονίκη), Εϋθύνη (Αθήνα), Πόρφουρας (Κέρκυρα), Σύνδεσμος (Καλαμάτα), Νουμάς (Πύργος - Ήλεις), Έμβόλιμον (Σπίτια Βοιωτίας), Τό Περιοδικό (Λευκωσία), Προεκτάσεις (Αθήνα), Διαδρομές (Αθήνα), Cyprus Today (Λευκωσία), Ε1 (Αθήνα), Σύγχρονη Σκέψη (Αθήνα), Νέα Πορεία (Θεσσαλονίκη), Δαυλός (Αθήνα), Πνευματική Ζωή (Καλλιθέα), Kerynia (Nancy -France).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Ε. Ν. Μόσχοϋ: Πέτρος Χάρης, Αθήνα 1995.

Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδου: Τό Μικρασιατικό ζήτημα στην Έφημερίδα Πάφος τής Κύπρου, Λευκωσία 1994.

Θεοκλής Κουγιάλης: 30 χρόνια ποίηση, Λευκωσία 1994.

Λουκής Ακριτάς: Δεκατρία κείμενα, Λευκωσία 1995.

ΛΥΚΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ
ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΜΑΤΣΗ

ΛΟΥΛΑ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ
ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΛΗΣ
ΡΟΥΛΑ ΜΑΤΣΗ
ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ

ΕΚΔΟΣΗ
Ε.Π.Ο.Κ.
1994

ΛΥΚΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ
ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΜΑΤΣΗ

ΛΟΥΛΛΑ Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ
ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΛΗΣ
ΡΟΥΛΑ ΜΑΤΣΗ
ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ

ΕΚΔΟΣΗ
Ε.Π.Ο.Κ.
1994

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΜΑΤΣΗ

Τὸ Λύκειο Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου-Παράρτημα Λευκωσίας διοργάνωσε εκδήλωση αφιερωμένη στον ἥρωα του Κυπριακού Αγώνα του 1955-1959 Κυριάκο Μάτση στο Ξενοδοχείο Λήδρα στις 9 Νοεμβρίου 1994, ημέρα Τετάρτη, και ὡρα 4 μ.μ. Ἡ εκδήλωση ἄρχισε στις 5 μ.μ.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγικὴ ομιλία τῆς κ. Λούλλας Χρυσάνθη, στὴν εκδήλωση μίλησαν ὁ κ. Μιχαλάκης Μαραθεύτης γιὰ τὸν αγωνιστὴ Κυριάκο Μάτση, ὁ κ. Νίκος Καλλῆς γιὰ τὸν επιστήμονα, ἡ κ. Ρούλα Μάτση γιὰ τὸν πολιτικὸ, τὸ φιλόσοφο, τὸν αγωνιστὴ, τὸν ἄνθρωπο μέσ' ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του καὶ ἡ κ. Χρυσόθεμη Χατζηπαναγή γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο. Ἀκολούθησε καλλιτεχνικὸ πρόγραμμα (Δέσπω Πλυτά).

Τὴν ἐκδοση χορηγοῦν ὁ «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὁμιλος Κύπρου» καὶ ὁ Τάκης Θεοφάνους.

Οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν πώληση θα δοθοῦν στὴν Παιδική Ἐξοχή του Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ

Στις 19 Νοεμβρίου είναι η επέτειος του θανάτου του μεγάλου ήρωα της Κύπρου του Κυριάκου Μάτση.

Είναι υποχρέωσή μας να τιμούμε την μνήμη των Εθνικών μας ηρώων. Αυτοί με την πράξη τους διασώζουν την ιστορία μας και συντηρούν με την θυσία τους την εθνική μας φυσιογνωμία δια μέσου των αιώνων. Στους γονείς μας, που ασφαλώς έχουν τον πρώτο σεβασμό μας, χρωστούμε την υπάρξή μας αλλά και τα θεμέλια για μια ζωή με υψηλά ιδανικά. Στους δασκάλους μας την γνώση και την καλλιέργεια της ψυχής μας. Στους εθνικούς μας όμως ήρωες με την αντρεία τους πράξι προς την Πατρίδα χρωστούμε την εθνική μας αξιοπρέπεια. Το ήθος και η θυσία του Κυριάκου Μάτση του Σταυραετού του Πενταδακτύλου όπως και των άλλων παλληκαριών της Ε.Ο.Κ.Α. ζουν στην μνήμη μας. Η θυσία τους θα είναι Φάρος καθοδηγητής στις δύσκολες στιγμές που περνά ο τόπος μας.

Το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου, το οποίο από την ίδρυσή του το 1930 υπηρετεί με συνέπεια την μάθησή μας, προπάντων την γνωριμία μας με τον Ελληνικό εαυτό μας και συνεχίζει αδιάληπτα τους Εθνικούς αγώνες για Ελευθερία, ευτύχησε να έχει ανάμεσα στους εκτιμητές και συνεργάτες του και τον εθνικό μας ήρωα Κυριάκο Μάτση. Γι' αυτό θεωρήσαμε επιτακτική υποχρέωσή μας ν' αφιερώσουμε την αποψινή μας εκδήλωση στην μνήμη του με την συμπλήρωση 36 χρόνων από τον ηρωϊκό θάνατό του.

Με τους αποψινούς αξιόλογους ομιλητές που πρόθυμα δέχτηκαν την πρόσκλησή μας θέλουμε να σας γνωρίσουμε την πολύπλευρη προσωπικότητα του ήρωα.

Θερμά ευχαριστώ τον κ. Μιχαλάκη Μαραθεύτη, πρώην διευθυντή της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου και αγωνιστή της Ε.Ο.Κ.Α. που θα μας μιλήσει για τον αγωνιστή Κυριάκο Μάτση. Τον Πρόεδρο της Παγκύπριας Ένωσης Γεωπόνων κ. Καλλή που θα μας μιλήσει για τον επιστήμονα Κυριάκο Μάτση. Την κ. Ρούλα Γιαννάκη Μάτση που θα μας παρουσιάσει «Τον φιλόδοξο, τον πολιτικό, τον αγωνιστή, τον άνθρωπο Κυριακό Μάτση, μέσα από τα γράμματά του» και την Χρυσόθεμη Χατζηπαναγή που θα μας μιλήσει για τον Λογοτέχνη Κυριάκο Μάτση. Ευχαριστώ την κυρία Δέσπω Πλυτά που δέχτηκε να μας τραγουδήσει τραγούδια αφιερωμένα στον Κυριάκο Μάτση και τα οποία πήραμε από την θαυμάσια συλλογή της κ. Παναγιώτας Ιωάννου με τίτλο «Το Έπος της Ε.Ο.Κ.Α.» ποιητική έκφραση του Αγώνα.

Με την ευκαιρία αυτή θέλω να ευχαριστήσω τον κ. Γιαννάκη Μάτση που μας παρεχώρησε μερικά αντίγραφα επιστολών του ήρωα αδελφού του, τα οποία αναφέρονται στην συνεργασία του και την αγάπη του προς το Λύκειο Ελληνίδων και ιδιαίτερα στον θεσμό της Παιδικής Εξοχής που ίδρυσε το Λύκειο το 1932 και που διατηρεί μέχρι σήμερα προσαρμοσμένο στις ανάγκες του καιρού μας.

1) Ένα χειρόγραφο ευχαριστήριο της αιμνήστου Προέδρου μας Μαρίας Π. Ιωάννου με ημερομηνία 12 Απριλίου 1946. Το γράμμα λέει:

Αξιότιμον κον

Κυριάκον Μάτσην

Ενταύθα

Αγαπητέ κ. Κ. Μάτση,

Το Λύκειον Ελληνίδων Αμμοχώστου, σας ευχαριστεί δι' εμού θερμότατα για την ευγενή συμμετοχήν σας στην Κυπριακή Γιορτή, (Αναπαράστασιν Κυπριακού γάμου) που διοργάνωσε την 7ην Απριλίου στην Λάρνακα. Το φυσικώτατο παίξιμο σας θα μείνη αξέχαστο τόσο σ' εμάς, όσο και στους Λαρνακείς που είχαν το εντύχημα να παρακολουθήσουν την γιορτή».

Και πάλιν σας ευχαριστώ και

Μένω μ' εκτίμησιν

η πρόεδρος

Μαρία Π. Ιωάννου

Στο πρόγραμμα αναφέρεται ότι οι εισπράξεις θα διατεθούν εξ ίσου υπέρ του ταμείου αγαθοεργίας του Π.Ο.Ε. Λάρνακας, του Προσκοπικού Σώματος Αμμοχώστου και του Π.Ε.Α.

Τέσσερεις επιστολές τις οποίες έστειλε στον Παναγιώτη Ιωάννου αδελφό της γιαγιάς του σχετικά με την Παιδική Εξοχή από τις οποίες θα σας διαβάσω μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα.

Η πρώτη με ημερομηνία 16 Ιουλίου 1946.

Π. Ιωάννου Πρόδρομον

Βαρύσια 16 Ιουλίου 1946

Σεβαστέ μου πάπτε,

Ανεχώρησαν χθες κανονικώς 65 πτωχά παιδιά για την εξοχήν των. Η όλη σχετική εργασία διεξήχθη χωρίς απροβλέπτους δυσκολίας και με σχετική αναλόγως τάξιν και ησυχίαν. Τα παιδιά συνεκεντρώθησαν ενωρίς εις το Λύκειον και κατόπιν της καταλλήλου προπαρασκευής και του ζυγίσματος ανεχώρησαν περί την 5ην απογευματινήν.

Τα εύθυμα γέλια των μαζί με τα χαρούμενα τραγούδια αναμειγνύμενα με τα πηγαία των συναισθήματα επλήρουν συγκινήσεως πάντας και περισσότερον βεβαίως εκείνους που ηργάσθησαν και εργάζονται δια την πραγματοποίησιν του όντος θεάρεστου έργου διότι έβλεπαν ζωντανήν την απόδοσιν των κόπων των ικανοποιούμενοι ούτως από την ανέκφραστον ψυχικήν αγαλλίασιν η οποία δικαίως τους διακαταλαμβάνει.

Εν μέσω τοιαύτης εκδηλώσεως ανωτέρων ψυχικών αισθημάτων εφθάσαμεν εις τον προορισμόν μας επιδοθέντες ευθύς αμέσως εις την εκφόρτωσιν των αυτοκινήτων και την τακτοποίησιν των δωματίων ενώ ταυτοχρόνως άλλαι δεσποινίδες έδιδαν εις τα παιδιά ψωμί με μαρμελάδα.

Αφού εκανομίσαμεν όλα τα σχετικά ανεχωρήσαμεν επιστρέφοντες περί την 8ην εσπερινήν ώραν με το αυτοκίνητον του κ. Παναρέτου ικανοποιημένοι κατά βάθος διότι συνεβάλαμεν εις την πραγματοποίησιν ενός τόσον ευγενούς έργου αλλά και αποφασισμένοι να εργασθώμεν εις το μέλλον σκληρά διά την όσον το δυνατόν καλύτερα και ανωτέραν διενέργειάν του.

Ως σας ανέφερα και ανωτέρω δεν συνητήσαμεν άξια λόγου εμπόδια. Θα προσπαθήσωμεν δε να παρακάμψωμεν διαφόρους δευτερευούσης φύσεως ανεπαρκείας. Σήμερον κατόπιν ενεργειών μας παρεχωρήθη άδεια διά τυρί και φυστικέλαιον.

Πώς περνάτε πάνω; Ελπίζομεν και ευχόμεθα καλά τουθόπερ ευτυχώς συμβαίνει με όλους μας εδώ. Τους θερμούς μας χαιρετισμούς προς όλους.

Μετά σεβασμού
Κυριακός

Ένα απόσπασμα από άλλη επιστολή (19 Ιουλίου 1946)

Σεβαστέ μου πάππε

... Σχετικά με την Παιδικήν εξοχήν ελπίζω πως θα πήρατε ήδη το γράμμα μου, ίσως ταυτοχρόνως με την ώρα που πήρα εγώ το δικό σας. Τα παιδιά είναι καλά και μόνο ένα έκλαιε και το έστρεψαν. Δεν ήθελε να μείνη εξ' αρχής.

Άλλη έπιστολή

Βαρώσια 23 Ιουλίου 1946

Κύριον

Π. Ιωάννου, Πρόδρομον.

Σεβαστέ μου πάππε,

Έχω εις χείρας μου υμετέραν 19ης ισταμένου βεβαιώ δε ημετέραν σταλείσαν την αυτήν ημέραν.

Βλέπω να μου γράφετε τας ευχαριστίας σας διά τους κόπους εις τους οποίους υποβάλλομαι χάριν της Παιδικής Εξοχής. Δεν τας δέχομαι διότι δεν εκτελώ παρά ένα ανθρωπιστικώς επιβεβλημένον και διότι εάν υπάρχει ένας που πρέπει να ευχαριστήση είμαι εγώ εσάς που μου δίδετε τα μέσα βοηθήσω εις μίαν όντως ευγενικήν προσπάθειαν πηγάζουσαν εκ των Χριστιανικών διδασκαλιών και του καθήκοντος απέναντι των δυστυχούντων συνανθρώπων. Ανωτέρα ευχαριστήσις είναι να σκορπάς γύρω σου την χαρά και να χαιρέσαι γιατί βλέπεις ζωντανή την απόδοση των έργων σου. Και νοιώθεις πραγματικά μεγάλοπρεπη την χαρά σαν τύχη να βρεθής ανάμεσα στα παιδάκια.

Χθες είχαμε την ευκαιρία να τα επισκεφθούμε μαζί με την κ. Νάσω και τας δ/δας Νίναν Δημητρίου και Νίτσαν Καραλλά. Εντυπωσιακή είναι η διαφορά που επήλθε στην όψη των παιδιών τα οποία μολότι είναι η πρώτη βδομάδα που πήγαν εντούτοις δεικνύου καταφανή σημεία βελτιώσεως.

Ρώτησα μερικά παιδιά χωριστά και είναι όλα ευχαριστημένα. Κάθησαν όλα γύρω και μας τραγούδησαν πατριωτικά τραγούδια, μας απήγγειλαν δε και διάφορα ποιήμα-

τα. Μια από τες κορούδες μας απήγγειλε σε θαυμάσιο ύφος ένα ωραιότατο πατριωτικό ποίημα.

Επειτα τους δώσαμε μπισκότα που πήραμε μαζί μας και τους υπεσχέθημεν πως αν είναι φρόνιμοι ως την Πέμπτην-Παρασκευήν που θα ξαναπάμε με το αυτοκίνητο της κ. Νάσω, να τους πάρουμε γλυκίσματα.

Επεστρέψαμεν κατενθουσιασμένοι όπως ευχαριστημένη είναι και η δασκάλα των.

Με αγάπην και σεβασμό
Κυριάκος

*Άλλη έπιστολή

Βαρύσια 13 Αυγούστου 1946

Κύριον Π. Ιωάννου, Πρόδρομον

Σεβαστέ μου πάππε,

Βεβαίω υμετέραν 11 τρέχοντος διεξήλθον μετά προσοχής και σας ευχαριστώ.

Χθες το απόγευμα εφέραμεν πίσω τα παιδιά της Παιδικής Εξοχής τα οποία έμειναν κατενθουσιασμένα και διαρκώς τραγουδούσαν διάφορα πατριωτικά και άλλα τραγούδια.

Εσημειώσαμεν μετά ικανοποίησεως την αισθητήν διαφοράν η οποία επήλθε εις το βάρος των παιδιών η αύξησις του οποίου κυμαίνεται μεταξύ της μίας έως των δύομισι οκάδων.

Μολονότι η διαφορά θα γίνη αισθητοτέρα εις το μέλλον εν τούτοις ούτε ένα παιδί δεν έμεινε εις το αρχικόν του βάρος, ολίγα παιδιά εβάρεσαν κατά μισήν οκάν και τα περισσότερα από μίαν έως δύο ενώ μερικά έφθασαν τας δύομισι.

Εις σχετικές ερωτήσεις μας όλα τα παιδιά απήντων ότι ήθελαν να παραταθή η διάρκεια της Εξοχής των δεν εύρισκαν δε λόγια να εκφράσουν την ευχαριστήσιν των.

Θα ήτο εδώ, νομίζω, παράλειψις να μην υπογραμμίσω το ζωηρόν και ακοίμητον ενδιαφέρον της διδασκαλίσεως των της οποίας η αμείωτος επίβλεψις συνέτεινε σωματικώς μεν εις το βελτιωθή η υγεία των παιδιών και να αποφευχθούν δυσάρεστοι ασθένειαι, ψυχικώς δε να υψώσει μέσα των αρενωπή την αληθινή υγιή Ιδέα της Μεγάλης μας πατρίδος αναπετώντας έτσι μια δυνατή ασπίδα ικανή να στερεώση και μαζί με τα άλλα διδάγματα του Σχολείου να αντικρούση τα εθνοχτόνα βέλη του παρδαλού Κομμουνισμού.

Επίσης όλαι αι κυρίαί εδώ έδειξαν αξιοσημείωτον ζήλον, παρακολουθούσαι διαρκώς τας προόδους της Π. Εξοχής.

Γενικώς δεν μπορούμε να μη είμεθα ικανοποιημένοι, θα περιμένω δε να σας δώσω περισσότερας λεπτομέρειας κατά την εδώ άφιξή σας.

Διατελώ μετά σεβασμού
Κυριάκος

Και ένα κείμενο με υπογραφή Παρατηρήσ που θα έδοξη σε κάποια εφημερίδα με θέμα: *Γύρω από την παιδική εξοχή Αμμοχώστου*

«Σταθερά κι αθόρυβα το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου συνεχίζει για 16 τώρα χρόνια το υψηλό και κοινοφελές έργο της Παιδικής Εξοχής.

Εξήντα άπορα παιδιά της πόλης μας έζησαν και φέτος τον αέρα της εξοχής, ένοιωσαν τη χαρά της κι αισθάνθηκαν τα ευεργετικά της αποτελέσματα να διατρέχουν σφριγηλά τα τρυφερά των κορμιά, χαρίζοντας μαζί με την αγαλλίαση της ξένοιαστης ζωής την υγεία, την χαρά και το γέλιο.

Τα αποτελέσματα της Παιδικής Εξοχής είναι τόσο πασιφανή ώστε να μη χρειάζεται να τα υπογραμμίσωμεν εδώ. Εκείνο όμως που κάμνει ευθύς αμέσως εντύπωση είναι η ομολογουμένως τεραστία διαφορά που επήλθε στην όψη των παιδιών, διαφορά που δεν είναι μόνο επιφανειακή αλλά καταδεικνύεται από το βάρος των παιδιών, του οποίου η αύξησις κυμαίνεται μεταξύ της μιας και των τριών οκ.

Ένας πραγματικός έπαινος αξίζει τόσο στο Διοικητικό Συμβούλιο του Λυκείου Ελληνίδων Αμμοχώστου, πούχε την ωραία και αξιοπρόσεκτη πρωτοβουλία να διοργανώσει και να συνεχίσει τόσο ευγενικά την Χριστιανική αυτήν πράξη, όσο και σε όλους εκείνους βοήθησαν και βοηθούν χρηματικά καθώς και σε όλους τους άλλους που τόσο ανιδιοτελώς προσέφεραν ευγενικά τες υπηρεσίες τους συντελώντας έτσι για την επί τω βελτιώτερον διεξαγωγή της όλης εργασίας. Ιδιαίτερος νομίζω ότι πρέπει να γίνει εδώ μνεία της Δ/δος Λούλλας Κυριακίδου, η οποία δεν εφείσθη κόπων και φροντίδων, αλλά εργασθείσα αγρύπνως και επιμόνως συνετέλεσε τα μέγιστα εις την καθόλου επιτυχίαν της Παιδικής Εξοχής κατά την εφετινή της διάρκειαν.

Δεν πρόκειται όμως αυτήν την στιγμήν να διαμοιράσωμεν επαίνους και να σκορπίσωμεν συγχαρητήρια σε όλους εκείνους που ηργάσθησαν και εργάζονται δια την επιτυχίαν του Θεαρέστου αυτού έργου.

Έπαινος και συγχαρητήρια ανώτερα κάθε άλλων είναι γι' αυτούς η ενδόμυχος εσωτερική συναίσθησις της εκτελέσεως ενός επιβεβλημένου καθήκοντος.

Εκείνο που πρέπει να κάμωμεν όλοι μας είναι να πράξωμεν και ημείς το ανάλογο καθήκον μας ενισχύοντες όχι μόνον το αληθώς ανθρωπιστικόν τούτο έργον αλλά και κάθε άλλο παρόμοιον του εις τρόπον ώστε να δεικνύομεν ότι η εν έργω εφαρμογή τοιούτων πράξεων θα συντελέσουν εις την προαγωγήν των υγιών κοινωνικών και ανθρωπιστικών αντιλήψεων.

K. Xρ. Μ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ

Αυτή ήταν η αγάπη του και ένα μέρος της προσφορά του Κυριάκου Μάτση προς το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου.

Και τελειώνω με τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Μπαλάντα τοῦ Κυριάκου Μάτση:

Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΜΑΤΣΗ

I

Τὸν τελευταῖο νεκρὸ θὰ ἐξιστορήσω
κι' ὕστερα ἐλιές θὰ ὑψώσω πιά ἀσημιές.

Γιατὶ ἄλλος στὸν ἀγῶνα πέφτει ὠραῖος
ἀπὸ τυχαία ριπή πού ξεμυτᾶ,
κι' ἄλλος τὴ δόξα παίρνει Θεὸς ἀρχαῖος
ἀπὸ γαλάζια τύχη πού γελᾶ,
κι' ἄγνωστος χάνεται κάποιος γενναῖος
κι' οὔτε μὰ μνήμη ἀφήνει πίσω πιά.

Μὰ τοῦτος μὲς τοὺς τελευταίους πεθαίνει
κρατῶντας στὴν παλάμη τὴν καρδιά·
μὰ Ἑλλάδα μὲ χρυσάφι χαραγμένη
κι' ἓνα δικέφαλο εἶχε στὴ ματιά·

Εἶχε δὲν εἶχε ἡ νιότη τ' ἄνθος δέσει
στὸ προικισμένο του φαρδὺ κορμὶ
κι' ὁ σπόρος τῆς πατρίδας εἶχε πέσει
στὴν εὐφορῆ τῆς ὑπαρξῆς του γῆ
κι' εἶχε μι' ἀρχαία καρφώσει μὲς τὴ μέση
τοῦ ὀρίζοντα λαμπρότατη ἀρετή.

Τὶ εἶναι τὸ μέλλον δίχως τὴν πατρίδα;
Κούπα οὐρανοῦ πηχτοῦ πού δὲ φωτᾶ.
Ὁ λεύτερος στὸ στήθος του ἄλυσίδα
τὴν ἴδια του συνείδηση κρατᾶ.
Πρώτη ἀρετὴ νὰ παίρνεις τὴν ἐλπίδα
καὶ νὰ τραβᾶς κι' ἄς εἶναι γύρω ἐρμιά.

Γιὰ τοῦτο πῆρε τὴ δροσάτη νιότη
σὰν τὸ δαμάλι σὲ νοερὸ βωμὸ
κι' ἦρθε κοντὰ του ὡς ἄγγελος ἡ αἰωνιότη
μ' ἓνα χρυσὸ τοῦ μάρτυρα σταυρὸ
κι' ἦταν στερνὸς νεκρὸς μας μὲς τὴν πρώτη
γραμμὴ τῶν πρώτων ἄνθος γαλανό.

Στὶς χάλκινές του φυλακὲς κομίζει
στὴν ράχη του τὴν ἄτυχη στιγμὴ.

Τὸν κλείσαν μὰ τὸ φρόνημα γενναῖο
 μέσ τήν ψυχή του σπαρταρᾶ σκληρᾶ:
 «πάλιν καιρὸ θὰ βρῶ σάν πρῶτα ἀρχαῖο.
 Ἦ λευτεριά παντοτεινὴ χαρά.
 Δίπλα στὸ κάθε ἐνάρετο κι' ὠραῖο
 λάμπει ἡ πατρίδα χῶματα ἱερά».

Βρῆκε καιρὸ καὶ γλύστρησε καὶ πάει
 μέ τούς ἀδέσμευτους ἀγέρηδες μαζί.
 Τῆς λευτεριάς τὸν ὕμνο τραγουδάει
 τὴν ἀνταρσία κρατῶντας γιὰ σπαθί.
 Τὸ πάθος τῶν ἀρχαίων χοχλοκοπάει
 καὶ τὸ Εἰκοσιένα τοῦ κερνᾶ κρασί.

Μὰ ἡ Τύχη πάντοτε μ' ἓνα μαχαίρι
 στὴν πιὸ θερμὴ ὥρα του καρδοκεῖ.
 Ἦ προδοσία πιά ψήλωσε τὸ χερί
 καὶ δείχνει ἡ λευτεριά ποῦ κατοικεῖ.

«Ξεμύτα ἀπ' τὸ κρησφύγετο καὶ δῶρο
 τὸ Μάη θὰ σοῦ χαρίσουν οἱ καιροί»,
 μιᾶ ὁ ἐχθρὸς στὸν πατημένο χῶρο
 κι' ἦταν τριγύρω ὀλάνθιστη ἡ στιγμή.
 «Τῆς λευτεριάς καὶ τῆς τιμῆς τὸ σπόρο
 δέν τὸν πομπεύω, μῆτε τὴν ψυχή».

Ὁ ἐχθρὸς τὸ σβῶλο τοῦ θανάτου ρίχνει
 καὶ σπαρταρᾶ ὁ χαμὸς μέσ τῆ σπηλιά.
 Μὰ εἶχανε πιά ἀποτυπωθῆ τὰ ἴχνη
 τὰ ποῦχε ἀφήσει δίπλα ἡ λευτεριά

Κι' ὁ Μάτσης μέσ τούς τελευταίους πεθαίνει
 κρατῶντας στὴν παλαμη τὴν καρδιά·
 μιὰ Ἑλλάδα μέ χρυσάφι χαραγμένη
 κι' ἓνα δικέφαλο εἶχε στὴ ματιά·
 κι' εἶχε μιὰ βυσσινιά ἀρετὴ ἀνθισμένη
 στὴ γλάστρα ποῦ τὴν κράζουνε «ἀγροτιά».

Μνημονεύοντας τὸν ἀθάνατο ἥρωά μας κατεθέτομε νοερὰ δάφνι-
 νο στεφάνι στὸν τόπο τῆς θυσίας του στὸ σκλαβωμένο Δίκωμο καὶ στα φυλα-
 κισμένα μνήματα.

Ο ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΑΤΣΗΣ ΩΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

«Εκ των πρώτων κατετάγη εις την Οργάνωσιν. Στρατιώτης του καθήκοντος αγνός και τίμιος, υπόδειγμα εις τους υφισταμένους του, εμψυχωτής, εισήλθεν εις τον αγώνα με την φλόγα της αυτοθυσίας και την δίψαν να επιτελέσει έργον μεγάλο... Έτο γενναίος, συνετός και ηγωνίζετο διά το ιδεώδες της ελευθερίας».

(Γεωργίου Γρίβα Διγενή «Απομνημονεύματα» σ. 326)

Ευχαριστώ θερμά το Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου, Τμήμα Λευκωσίας, για την ευγενική του πρόσκληση να μιλήσω στην εκλεκτή αυτή συγκέντρωση για τον Κυριάκο Μάτση ως αγωνιστή. Βέβαια ο «Αγωνιστής Μάτσης», αυτός που με τα έργα και τον θάνατό του ενσάρκωσε τον ιδεώδη, διαχρονικό Έλληνα αγωνιστή της ελευθερίας, δεν μπορεί να διαχωρισθεί από τον Κυριάκο Μάτση ως άνθρωπο. Η αγωνιστικότητά του ήταν απόρροια μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, προικισμένης από τη «φύση» με πολλές ηγετικές και πνευματικές ικανότητες, τις οποίες καλλιέργησε με την προσωπική του προσπάθεια. Γι' αυτό και ο Κυριάκος Μάτσης διακρινόταν για τα πολλά και ποικίλα ενδιαφέροντά του. Η γη και το φυσικό περιβάλλον, ο άνθρωπος με τα βιοποριστικά, συνδικαλιστικά και μεταφυσικά του προβλήματα, η ποίηση και η πνευματική ζωή, η Ελλάδα ως Ιδέα και ως πατρίδα, η Κύπρος και ο αγώνας της για την απελευθέρωση από τον αποικιοκρατικό ζυγό, αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο ιδεών και ενδιαφερόντων, τα οποία υποκινούσαν την αγωνιστικότητά του και στα οποία ο Κυριάκος Μάτσης είχε δώσει ολόψυχα τον εαυτό του και τις δυνάμεις του.

Όλοι όσοι ριψοκινδύνευσαν τη ζωή τους για την ελευθερία της Κύπρου κατά τον ανεπανάληπτο εκείνον αγώνα του 1955-1959 έχουν την τιμή να καλούνται «αγωνιστές». Η αγωνιστικότητά τους όμως δεν έχει τα ίδια κίνητρα. Πολλοί απ' αυτούς υποκινήθηκαν στον αγώνα από το ιδεαλιστικό πνεύμα της εποχής. Άλλοι υποκινήθηκαν από το παράδειγμα των φίλων και των γνωστών τους, από τους οποίους δεν ήθελαν να υστερήσουν. Άλλοι εντάχθηκαν στον αγώνα λόγω κάποιων συγκυριών και τυχαίων γεγονότων και άλλοι εντάχθηκαν στον αγώνα επειδή πίστευαν πως μόνο με την ελευθερία ολοκληρώνεται ο άνθρωπος και μόνο όταν η πατρίδα είναι ελεύθερη μπορούν οι κάτοικοί της να λύσουν ορθά τα προβλήματά τους. Είναι αυτοί που ξεχωρίζουν για την πρωτοβουλία και τον ηγετικό ρόλο. Αυτοί που δημιουργούν ιστορία και είναι πάντα έτοιμοι να φθάσουν ως την έσχατη θυσία. Ανάμεσα στους τελευταίους περιλαμβάνεται και ο Κυριάκος Μάτσης.

Η αγωνιστικότητα και ο ηρωισμός του Κυριάκου Μάτση ήταν το αποτέλεσμα της «εσωτερίκευσης της πατρίδας». Η πατρίδα χώρεσε στην καρδιά του, αυτή του διαμόρφωσε τον «έσω άνθρωπο», τις σκέψεις, τους οραματισμούς και τις επιθυμίες του, για να τον καμει «το γεφύρι που ενώνει τους προγόνους με τους απογόνους». Χωρίς το εσωτερικό βίωμα της πατρίδας ο ηρωισμός είναι πομφόλυγα που διαλύεται με τους πρώτους κινδύνους. Αντίθετα, ο ηρωισμός που πηγάζει από την εσωτερίκευση της πατρίδας αυξάνει και ολοκληρώνεται με τους κινδύνους. Το ηρωικό στοιχείο που αναβλύζει από την εσωτερίκευση της πατρίδας οδηγεί σε πράξεις που δεν θα τολμούσαν να κάμουν οι άλλοι.

Με την όλη ανατροπή που ο Κυριάκος Μάτσης πήρε στο οικογενειακό χωριατόσπιτο στο Παλαιχώρι, με την ελληνική παιδεία που πήρε στο Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου και με τον συνεχή προσωπικό του προβληματισμό, άρπαξε τους οραματισμούς από την ιστορία της πατρίδας του και τους έκλεισε στην ψυχή του. Πήρε στο χέρι του το όνειρο της Ελληνικής και ελεύθερης Κύπρου και το 'καμε αγώνα και πράξη. Η έμφυτη αγωνιστική του διάθεση για την υλοποίηση του οράματός του άρχισε να παίρνει ουσιαστικό περιεχόμενο από τα φοιτητικά του χρόνια στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, όπου ανέπτυξε με ομιλίες και προσωπικές επαφές μια πλούσια διαφωτιστική δράση σχετικά με το κυπριακό πρόβλημα. Λέγει σχετικά ο καθηγητής του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Γκανάτσας:

«...Τον διέκρινε φλογερός πατριωτισμός και αγάπη απέραντη προς την Ελλάδα... Η δράση του για την απελευθέρωση της Κύπρου είχε αρχίσει από τότε εκεί στη Θεσσαλονίκη... Ολοκληρωμένος, αξιοπρεπής, ουδέποτε έδωσε λαβή για οποιοδήποτε ψεγάδι. Κείνο που ξέρω είναι ότι παρακολουθούσε και συμβούλευε τους Κύπριους φοιτητές προετοιμάζοντάς τους για το μεγάλο αγώνα».

Γεωπόνος και οραματιστής έρχεται στην Κύπρο για να μεταβάλει τις επιστημονικές του γνώσεις σε γεωργική ανάπτυξη και να μετουσιώσει τα εθνικά του όνειρα σε αγώνα κατά της αποικιοκρατίας. Πολύ πριν από την 1ην Απριλίου 1955 ο Κυριάκος Μάτσης, ενώ εργάζεται ως γεωπόνος στο αγρόκτημα των Κουκλιών Αμμοχώστου, έχει έτοιμη και την ομάδα του τόσο για τη μεταφορά και απόκρυψη οπλισμού όσο και για τις πιο επικίνδυνες αποστολές εναντίον στρατιωτικών στόχων. Ο Κυριάκος Μάτσης είναι ήδη ηγετικό στέλεχος της ΕΟΚΑ.

Αρχικά ορίζεται από τον Αρχηγό Διγενή ως Τομεάρχης Αμμοχώστου για να αναλάβει στη συνέχεια από τον Αύγουστο 1955 ως τον Φεβρουάριο 1956 την αρχηγία των συνδέσμων της ΕΟΚΑ και να γίνει ο προσωπικός σύνδεσμος του Διγενή. Στις 9 Μαρτίου 1956 συλλαμβάνεται στο αγρόκτημα του Αχερά, όπου είχε στο μεταξύ αναλάβει εργασία, και μεταφέρεται στα ανακριτήρια της Ομορφίτας. Είναι ο πρώτος που ανακρίνεται εδώ με φρικτά και απάνθρωπα βασανιστήρια, τα οποία σταμάτησαν μόνο μετά από εντολή του Κυβερνήτη, που πήγε να τον συναντήσει στα ανακριτήρια. Από την Ομορφίτα μεταφέρεται στα Κρατητήρια Κοκκινοτριμιθιάς, από τα οποία δραπετεύει ντυμένος ως εργάτης, μαζί με έξι άλλους αγωνιστές, στις 13 Σεπτεμβρίου 1956. Ύστερα από σύντομη παραμονή στο Παλαιχώρι και στου Μόρφου μεταβαίνει ως Τομεάρχης στον τομέα της Κερύνειας, τον οποίο κατευθύνει υποδειγματικά ως την ημέρα του ηρωικού του θανάτου σε κρησφύγετο του Δικώμου στις 19 Νοεμβρίου 1958.

Ως αγωνιστής ο Κυριάκος Μάτσης διακρίνεται για την ανιδιοτελή και μέχρις αυτοθυσίας προσήλωσή του στα ελληνικά ιδεώδη και τους σκοπούς του Αγώνα. Από την προσήλωση αυτή εξεπήγαζε το παραδειγματικό αγωνιστικό του ήθος, που εκδηλωνόταν ως βαθιά πίστη στην επιτυχία του αγώνα και ως υπέρβαση οποιασδήποτε ιδιοτέλειας, ως ανδρεία και τόλμη, ως σύνεση και προσοχή, ως εκούσια προσφορά και πάνω απ' όλα ως ετοιμότητα για αυτοθυσία. Θα περιορισθώ σε μερικά μόνο από πληθώρα γεγονότων, που αποδεικνύουν το αγωνιστικό και ηρωικό ήθος που χαρακτήριζε τον Κυριάκο Μάτση ως αγωνιστή της ελευθερίας.

Πίστη στον αγώνα και ανιδιοτέλεια

Σε μια επιστολή προς συναγωνιστή του γράφει:

«Το ξέρω πως ο δρόμος είναι δύσκολος, μα είμαστε κι εμείς ακούραστοι. Δεν σου λέω, είναι στιγμές που νιώθουμε κάποιο κλονισμό. Άνθρωποι είμαστε όλοι, έχουμε τις αδυναμίες μας, σωματικές και ψυχικές. Όμως πιο πάνω από κάθε αδυναμία στέκεται η δύναμη της πίστης. Αυτή δίνει παλμό στην πνοή μας και μετατρέπει σε γίγαντα τ' αδύναμο κορμί που σκοπό του έταξε στην πάλη να μη λυγίσει».

Και το κορμί δεν λύγισε. Δεν λύγισε ούτε από τις κακουχίες του καταζητούμενου αγωνιστή, ούτε από τα φορτικά βασανιστήρια στα οποία είχε υποβληθεί στα ανακριτήρια Ομορφίτας, μετά τη σύλληψή του στο αγρόκτημα του Αχερά. Ο Κυριάκος Μάτσης γνώριζε πού βρισκόταν ο Αρχηγός Διγενής. Κι' αυτό ήθελαν να μάθουν οι ανακριτές του. Για τέσσερις μέρες τον κρατούσαν άγρυπνο και τον βασάνιζαν ποικιλοτρόπως, κάμνοντας χρήση και ηλεκτροσόκ. Την πέμπτη μέρα τον επισκέφθηκε προσωπικά ο Κυβερνήτης Χάρτιγκ. Του πρόσφερε το τεράστιο για την εποχή εκείνη ποσό των £500.000 λιρών και τη μεταφορά του στο εξωτερικό, αν υποδείξει πού βρίσκεται ο Διγενής. Αυθόρμητα ο Κυριάκος χτύπησε τη γροθιά του στο τραπέζι και απάντησε στον άναυδο Κυβερνήτη και τους κατάπληχτους ανακριτές:

—«*Εξοχότατε, ου περί χρημάτων τον αγώνα ποιούμεθα, αλλά περί αρετής*», και απεχώρησε από την αίθουσα.

Μετά το επεισόδιο αυτό ο Κυβερνήτης διέταξε να σταματήσουν τα βασανιστήρια και τον μετέφεραν στα Κρατητήρια Κοκκινότριμιθιάς.

Για το γεγονός τούτο ο Μάτσης έγραψε στον Διγενή:

«Υπέστημεν δοκιμασίαν, αλλά ο Θεός μας βοήθησε. Εξήσκησαν τρομεράν πίεσιν σε μας παντός είδους. Πάντως πήραν μάθημα Ελληνικής Ψυχής και το ωμολόγησαν».

Ανδρεία και τόλμη

Μεταφέροντας πυρομαχικά με ένα τζιπ που ήταν όμοιο με εκείνα των Άγγλων στρατιωτικών πέρασε κατ' επανάληψη από οδοφράγματα χωρίς να του γίνεται οποιαδήποτε έρευνα. Διατηρώντας πάντα την ψυχραιμία και το θάρρος του χαιρετούσε τους στρατιώτες ως να ήταν Άγγλος στρατιωτικός και εκείνοι, εξαπατημένοι τόσο από το τζιπ όσο και από τη φυσιογνωμία και το θάρρος του, του ανταπέδιδαν τον χαιρετισμό και του έκαναν μέρος να περάσει. Σ' όλες όμως τις περιπτώσεις, όπως αναφέρουν συναγωνιστές του που τον συνόδευαν, ήταν προετοιμασμένος, ώστε σε περίπτωση οποιασδήποτε ατυχίας, να πυροβολήσει ή να ρίψει χειροβομβίδες και αναπτύσσοντας ταχύτητα να διαφύγουν.

Παρόμοιο θάρρος επεδείκνυε και σε περιπτώσεις τυχαίας συνάντησής του με «δυνάμεις ασφαλείας». Μεταβαίνοντας τον Σεπτέμβριο 1958 από το Πέλλα-Παΐς στην Κερύνεια συνάντησε σε απόσταση τριάντα μέτρων αυτοκίνητο με Άγγλους στρατιώτες. Τότε ο Μάτσης λέγει στον οδηγό του αυτοκινήτου:

«Τράβα ίσια με ψυχραιμία και χωρίς να αλλάξεις ταχύτητα. Εάν οι στρατιώτες σου κάμουν νόημα να σταματήσεις, στάσου απότομα και θα τους θερίσομε μέχρι του τελευταίου. Προτιμώ να πεθάνω πολεμώντας, παρά να παραδοθώ».

Σύνεση και προσοχή

Την ανδρεία και την τόλμη πάντα συνόδευε η σύνεση και η προσοχή. Τη σύνεση ως στοιχείο της αγωνιστικότητάς του επιβεβαιώνουν η προσεκτική εξέταση των χώρων που επέλεγε για την κατασκευή κρησφυγέτων, η μελέτη τρόπων διαφυγής σε περίπτωση άμεσου κινδύνου, η λήψη προληπτικών μέτρων σε περίπτωση μετακινήσεων και η αποφυγή να εκτίθεται σε άσκοπους κινδύνους. Υπόδειγμα σύνεσης και αγωνιστικού ήθους αποτελεί η ακόλουθη περίπτωση. Μετά την απόδραση του από τα Κρατητήρια, και πριν μεταβεί για να αναλάβει ως τομεάρχης στην επαρχία της Κερύνειας, αρρώστησε και παρέμεινε για λίγο χρόνο στο Παλαιχώρι. Από το σπίτι που έμενε μπορούσε να βλέπει το σπίτι του αδελφού του, από το οποίο περνούσαν κάθε βράδυ οι γονείς του. Ο Κυριάκος, όταν πλησίαζε η ώρα που θα επέστρεφαν από τους αγρούς, έπαιρνε θέση σ' ένα δωμάτιο και τους παρακολουθούσε. Σε υπόδειξη της νοικοκυράς να πάει να τους συναντήσει για λίγο, ο Κυριάκος απάντησε:

«Θα ήταν ωραία να πήγαινα. Νομίζεις δεν το θέλω. Αλλά όταν εμείς, που είμαστε σαν τους ψευτοαρχηγούς, δεν αντέχουμε, τι παράδειγμα θα δώσουμε; Τα άλλα παιδιά νομίζεις δεν έχουν γονιούς»;

Και ο Κυριάκος, παρά την αφοσίωση προς τους δικούς του και την ιδιαίτερη αγάπη που έτρεφε προς τη μητέρα του, δεν τους επισκέφθηκε. Αργότερα, ως τομεάρχης στην Κερύνεια, όταν τον ρώτησε συναγωνιστής του γιατί δεν πήγε να δει τη μάνα του αφού είχε τόσο μεγάλη επιθυμία, η απάντησή του ήταν κατηγορηματική:

—«Δεν επιτρέπεται σ' εμάς να φανερωμόμαστε στους δικούς μας».

Ετοιμότητα για προσφορά και αυτοθυσία

Ο Κυριάκος Μάτσης ήταν πάντα έτοιμος να υποστεί οποιαδήποτε κακουχία για την ελευθερία της Κύπρου. Αξιωματιμότερο είναι το ακόλουθο περιστατικό που συνέβη όταν πήγε στην περιοχή Μόρφου για να ετοιμάσει κρησφύγετα. Η είσοδος ενός κρησφυγέτου που έκαμε στη Ζώδια, και στο οποίο έμεινε για κάποιο διάστημα, είχε την είσοδό του από το παράπαχνο του γαϊδάρου. Αστειευόμενος ο ιδιοκτήτης της οικίας με τον οποίο κατασκεύαζε το κρησφύγετο, του είπε:

—«Πού σε καταξίωσε ο Θεός να κοιμάσαι με τον Καπλάνιο». Καπλάνιος ήταν το όνομα του γαϊδάρου.

— «Ξέρεις ποιος είμαι εγώ»; απάντησε ο Μάτσης.

— «Ε! Σταμάτα. Δεν σε ρώτησα να μάθω ποιος είσαι», απάντησε ο ιδιοκτήτης της οικίας.

— «Εγώ που με βλέπεις, συνέχισε ο Κυριάκος, εγεννήθηκα σε φτωχόσπιτο σαν αυτό, με στάβλους και γαϊδούρια, έζησα σε πολυκατοικίες με χαλιά και πολυτέλειες, αλλά για την ελευθερία της Κύπρου μας όχι μόνο με τον Καπλάνιο, αλλά με οποιονδήποτε καταδέχομαι να συγκατοικήσω».

Το πιο βασικό στοιχείο όμως του αγωνιστικού ήθους του Κυριάκου Μάτση ήταν η ετοιμότητά του για αγώνα μέχρις εσχάτων. Οι στίχοι:

*«Αν είναι να πεθάνομε για την Ελλάδα, θεία είν' η δάφνη.
Μια φορά κανείς πεθαίνει».*

αποτελούσαν το προσωπικό του σύνθημα που συνεχώς επανελάμβανε. Κι αυτό το σύνθημα εφάρμοξε στην πράξη όποτε του δινόταν η ευκαιρία. Τον Σεπτέμβριο 1955, αναφέρει ο Διγενής στα Απομνημονεύματά του, ο Μάτσης, που εκτελούσε τότε καθήκοντα αρχηγού των συνδέσμων της Οργανώσεως, τον επεσκέφθη σ' ένα απομονωμένο σπίτι στην Κακοπετριά. Τη στιγμή εκείνη έφθασαν στην Κακοπετριά 50 περίπου Άγγλοι στρατιώτες. Ο Διγενής είπε τότε στον Μάτση, που δεν ήταν ακόμη καταζητούμενος, να φύγει με το αυτοκίνητό του. Ο Μάτσης αρνήθηκε, πήρε ένα αυτόματο και ακολούθησε τον Αρχηγό. Μόνο όταν έφθασαν σε ασφαλές μέρος δέχθηκε να αναχωρήσει.

Αποκορύφωμα όμως της ετοιμότητάς του για κάθε θυσία ήταν η εμμονή του να παραμείνει στο Δίκωμο, όταν η περιοχή άρχισε να κυκλώνεται από Αγγλικά στρατεύματα και ο κίνδυνος ήταν άμεσος.

— «*Κατ' ουδένα λόγο δεν εγκαταλείπω τες θέσεις μου*», ήταν η απάντησή του στους συνεργάτες του που τον προέτρπεαν να καταφύγει προσωρινά στη Λευκωσία. Και όταν αργότερα το κρησφύγετό είχε επισημανθεί, έδωσε και πάλι μάθημα Ελληνικής Ψυχής, πλπτοντας ένδοξα στις επάλξεις του αγώνα για την ελευθερία της Κύπρου, αφού ευθαρσώς απάντησε στους Άγγλους που είχαν περικυκλώσει το κρησφύγετό του:

— «*Θα εξέλθω πυροβολών και μαχόμενος. Δεν θα με συλλάβετε ζωντανόν*».

Τον ηρωικό θάνατο του Κυριάκου Μάτση εξήρε ο Αρχηγός Διγενής με τη διαταγή «*Ζητώντας οι Αγωνιστάι μας*», στην οποία εκτός άλλων αναφέρει: «*Ο ηρωικός θάνατος του Κυριάκου Μάτση... διαλαλεί ανά τον πεπολιτισμένον κόσμον με ποία ιδανικά, ποίαν θυσίαν, ποία ηθικά εφόδια κοσμούνται οι μαχηταί της Κυπριακής Λευτεριάς*».

Ο θάνατός του ήταν μια νίκη. Η νίκη της ελληνικής ελευθερίας.

ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ ΜΑΡΑΘΕΥΤΗΣ

Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ ΚΥΡ. ΜΑΤΣΗΣ

Το να προσπαθήσει ένας κοινός θνητός να σκιαγραφήσει την επιστημονική προσωπικότητα ενός αθάνατου, ενός γίγαντα στις σκέψεις, στη διάθεση προσφοράς προς το σύνολο, στις πράξεις, στη δράση και τη δημιουργία, είναι πολύ ριψοκίνδυνο και παράτολμο (και μάλιστα μέσα σε λίγα λεπτά). Γι' αυτό δεν θα διακινδυνεύσω και δεν θα αποτολμήσω ένα τέτοιο εγχείρημα. Θα προσπαθήσω όμως μέσα από τα δικά του γραπτά κείμενα που άφησε ο ήρωας και μέσα από τις διηγήσεις των φίλων και καθηγητών του, που είχαν την ευτυχία και την τύχη να γνωρίσουν τον ενθουσιώδη και ιδεολόγο Κ. Μάτση τα δύσκολα εκείνα χρόνια του εμφυλίου πολέμου του 45-49 και της ανασυγκρότησης της Ελληνικής πολιτείας, να δώσω επιγραμματικά μερικά από τα στοιχεία που συνέθεταν τον επιστημονικό χαρακτήρα αυτού του ανυπότακτου αγωνιστή, του ιδεολόγου μαχητή, του λάτρη της Λευτεριάς του Κ. Μάτση.

Ο Κ. Μάτσης δεν αποφάσισε έτσι τυχαία και απροβλημάτιστα να σπουδάσει Γεωπόνος. Ούτε και η απόφασή του πήγαζε απλώς και μόνο από ένα εγωισμό για να γίνει κάτι ή από απλούς υστερόβουλους υπολογισμούς για εξασφάλιση μιας άνετης και καλύτερης ατομικής ζωής. Η απόφασή του ήταν αποτέλεσμα έντονου και σοβαρού προβληματισμού. Αγαπούσε τη γη ο Μάτσης μα και τους ανθρώπους που μοχθούσαν να την σκάψουν ποτίζοντάς την με τον τίμιο ιδρώτα τους. Γι αυτούς αποφασίζει να ακολουθήσει το Γεωπονικό επάγγελμα ο Μάτσης, κι όχι για τον εαυτό του. Για να τους βοηθήσει να εξασφαλίσουν μια καλύτερη ζωή, όπως ο ίδιος σημειώνει. «Θα αγωνιστώ για τον λαό. Τον βλέπω αμόρφωτο και θέλω να τον μορφώσω τον βλέπω αδικημένο και θέλω να τον δικαιώσω». Σαν άλλος Ρήγας ο Γεωπόνος Μάτσης θέλει να σπείρει τον σπόρο της Λευτεριάς και της Εθνικής συνείδησης, γιατί πιστεύει πως η πραγματική καρποφορία της Γης και των ψυχών μόνο κάτω από Λεύτερο ουρανό μπορεί να γίνει.

Έτσι το 1946 βρίσκει τον Μάτση στη Θεσσαλονίκη, πρωτοετή φοιτητή της Γεωπονολογικής Σχολής. Η περίοδος των σπουδών του στην Θεσσαλονίκη είναι για τον ήρωα ένα προσκύνημα που το γεύεται αχόρταγα και αδιάκοπα. Είναι ένα αναβάπτισμα μέσα στον κόσμο των πιο ακριβών του ονείρων. Σημειώνει στο προσωπικό του ημερολόγιο «Τα μαθήματά μας στο Πανεπιστήμιο άρχισαν και συνεχίζονται κανονικά. Διάπλατα ανοίγονται μπροστά μας οι πόρτες της ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ για να σκορπίσουν σε μας το ανέστερο φως της ΓΝΩΣΗΣ, το φως που ξεπήγασε από την ίδια μας τη χώρα. Ανήσυχοι αφήνουμε τη σκέψη μας να ερευνήσει τα μυστικά της ζωής. Φέροντας κι εμείς τα βήματά μας στα γνώριμα μέρη π' αντίκρυζε ο Αριστοτέλης, βαθειοί παρατηρητές της ζωής, όπως κι εκείνος, ζητούμε λίγο από το φως που η υπέροχή του διάνοια σκόρπισε στον πνευματικό κόσμο».

Απ' το παράθυρό μου διακρίνω τις χιονισμένες βουνοκορφές του Ολύμπου. Κλείει μέσα του θρύλους και παραδόσεις ζωντανούς από αιώνες τώρα. Ζωντανούς στη ψυχή μιας φυλής που πίστεψε στον εαυτό της και στη δυναμικότητά της και που στάθηκε ικανή να μπει βαθειά στο νοήμα της ζωής και της αλήθειας. Κληροδότησε γι' αυτό ένα παρελθόν μοναδικό στην Ιστορία των λαών. Το παρελθόν αυτό μας καθοδηγεί στο παρόν και μας δείχνει το δρόμο για το μέλλον. Ο δρόμος της Ελληνικής γενιάς ανήκει βαθειά στο παρελθόν εκείνο. Γι' αυτό η σπουδάζουσα νεολαία μας έχει

επιτακτικό καθήκον να ριχτεί με ζήλον στην Επιστήμη για ν' αναζητήσει το φως της γνώσης.

Πέρασε ένας ακριβώς μήνας εξετάσεων μήνας γεμάτος αγωνιών τόσο γιατί ήσαν οι πρώτες μας εξετάσεις όσο και γιατί θα αναμετρούσαμε τις πνευματικές μας δυνάμεις στην προκαταρκτική μάχη για την κατάκτηση της Επιστήμης».

Από αυτά μπορεί κανείς να διακρίνει την αγωνία και την προσπάθεια του Μάτση να κατακτήσει την Επιστήμη, να κάνει κτήμα του και βίωμα τις γνώσεις της, να οπλιστεί με τα εφόδια εκείνα που θα του άνοιγαν το δρόμο της κατάκτησης του ανθρώπου, και θα τον βοηθούσαν να βοηθήσει με τη σειρά του, τον βασανισμένο Κύπριο Αγρότη, εκπληρώνοντας έτσι το μεγάλο του όνειρο, τον στόχο και τον σκοπό της ζωής του, που έταξε μπαίνοντας στη Γεωπονική Σχολή. Είναι βαθύς γνώστης των δυσκολιών, και δεν αφήνεται να παρασυρθεί από κάποιες επιτυχίες. Γι' αυτό και σημειώνει «Μέσα στην πιο άγρια πάλη για την κατάκτηση της επιστήμης αγωνιζόμαστε ενάντια σ' όλες τις αντιξοότητες με πίστη και πεποίθηση. Ο δρόμος δεν είναι ανθόσπαρτος και οφείλουμε να είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε κάθε δυσκολία. Μόνο έτσι θα πετύχουμε στον τιτάνιο αγώνα της ζωής».

Ο Μάτσης ήταν ανήσυχο πνεύμα, και προσπαθούσε να εμβαθύνει στα μυστικά της επιστήμης, με την γνώση και την έρευνα, κι όχι με απλή αποστήθηση κάποιων κανόνων, και με αβασάνιστη αποδοχή κάποιων θεωριών. Γι' αυτό και σημειώνει στο ημερολόγιό του. «Παράλληλα με την Ορυκτολογία συμπληρώνομεν τη Γενετική Βιολογία η οποία ανοίγει μπροστά στα μάτια μας απέραντους ορίζοντες των αμφιβολιών που αφήνει στην εξέτασή των, ο ανθρώπινος νους και ενδυναμώνουν την άποψη της υπάρξεως ενός Μεγαλοδύναμου Όντος. Το να πιστεύουμε όμως μοιρολατρικά είναι καθαρά ανοησία. Πραγματική λατρεία είναι να ερευνούμε με θέληση και υπομονή τα αριστουργήματα της Φύσεως προς τελείαν της αληθούς Επιστήμης συμπλήρωσιν».

Τα πιο πάνω επιβεβαιώνονται και από τον καθηγητή του Κων/τίνο Κανιάτσα και μετέπειτα δικό μου καθηγητή, ο οποίος γράφει για τον Μάτση. «Ο Μάτσης ήταν μεγάλο ανήσυχο για επιστημονικά προβλήματα. Ήταν φιλόπρονος και εργατικός, παρακολουθούσε ανελλιπώς τις παραδόσεις και τις εργαστηριακές ασκήσεις και τις εκπαιδευτικές εκδρομές. Όσον αφορά την επίδοσή του ήταν καλός φοιτητής, τακτικός και επιμελής. Διέθετε ένα μέρος του δυναμισμού του, για τα πατριωτικά ζητήματα. Παρόλα αυτά δεν παραμελούσε τα μαθήματά του, και ήταν συνεπής στα φοιτητικά του καθήκοντα. Ο Κυριάκος γνώριζε καλά πώς να κατανέμει την δυναμικότητά του στις διάφορες δραστηριότητές του».

Από την μαρτυρία του καθηγητή μας βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα πως ο Μάτσης παρέμεινε πιστός στις πεποιθήσεις και τις αρχές του, από τα μαθητικά του χρόνια. Δεν ήθελεν τον άνθρωπον απλώς ένα τέρας μορφώσεως, ένα κορυφαίο Επιστήμονα, χωρίς συναισθήματα, χωρίς αρχές και αξίες, χωρίς την ανθρώπινη φύση που ενσταλάζει στη ψυχή, την αγάπη, την αφοσίωση και την προσφορά στον συνάνθρωπο.

21 Ιουνίου 1952 και ο Μάτσης σημειώνει στο προσωπικό του ημερολόγιο. «Εγκαταλείπουμε την γλυκειά μας Θεσσαλονίκη. Πόσα όνειρα, πόσους καημούς, πόσες ελπίδες δεν δημιουργήσαμε σ' αυτή τη γωνιά της γης. Και πόση αγάπη δεν κλείσαμε στην ψυχή μας γι' αυτή. Σήμερα ενώπιον του Πρωτάνεως κ. Λειβαδά και του Κο-

σμήτορος κ. Ι. Κορωναίου, δώκαμεν τον νενομισμένον όρκον και ελάβομεν τον τίτλον του Γεωπόνου. Αλλά ο τίτλος δεν κοσμεί τον άνθρωπον, ο άνδρας δικαιώνει τον τίτλον».

Πράγματι πόσση αλήθεια κρύβουν αυτά τα λόγια! Πόσο βαθύ και στοχαστικό νόημα περιέχουν και τί υπέροχο πνεύμα αποκαλύπτουν! Κι' αυτά ο Μάτσης δεν τα σημείωνε για να εντυπωσιάσει και να επιδείξει πνεύμα, αλλά τα πίστευε, τα ζούσε, τα βίωνε καθημερινά, κι ήθελε να τα κάνει πράξη στη ζωή του, και πράγματι αξιώθηκε και τα κανε πράξη στην ζωή του.

Για δύο χρόνια ο Μάτσης εργάζεται σε αγρόκτημα που ανήκε σε συγγενικό του πρόσωπο. Και παρ' όλο που συνέβαλε στην πρόοδο και ανάπτυξη του αγροκτήματος, με την αναδιοργάνωση των καλλιεργειών, με την μηχανοποίηση, με την αύξηση της παραγωγικότητας, και με την εφαρμογή νέων επιστημονικών μεθόδων, αυτό δεν ικανοποιεί τον Μάτση, δεν ήταν ίδιον του χαρακτήρα του η προσωπική του επιτυχία, κι ούτε ήταν αυτή η επιδίωξή του. Γι' αυτό εγκαταλείπει τη θέση του, στο αγρόκτημα, για να βρεθεί ανάμεσα στους ανθρώπους με τα ηλιοκαμένα πρόσωπα και τα ροζιασμένα χέρια, ανάμεσα σ' αυτούς για τους οποίους αποφάσισε να σπουδάσει Γεωπόνος, τους Αγρότες. Ο υπέροχος χαρακτήρας και η επαναστατημένη συνείδηση του Μάτση, και η αγάπη του για τους ανθρώπους της Γης φαίνεται και από το πιο κάτω απόσπασμα μιας επιστολής του προς φίλο του εις Θεσσαλονίκη. «Η γη ξέρει να εκδικείται σκληρά αυτούς που την κλέβουν από τους άλλους. Ναι Βαγγέλη. Γιατί έχεις να παλαίψεις κοντά στα άλλα και με τη συνείδησή σου που εναντιώνεται σε μια τέτοια κατάσταση που ορθώνεται σαν στρίγγλα μέσα στην κοινωνία. Το να κάνεις μια δουλειά που εναντιώνεται στην απαίτηση του γύρω κόσμου που αγωνίζεται για τη ζωή είναι πρόστυχο. Αυτή η θέση που έχω σήμερα είναι θέση μεσαιωνικού Φεουδάρχου, που λίγο συνταιριάζει με τις απόψεις μου και τον χαρακτήρα μου. Τίποτε δεν μ' έδεσε πιο πολύ από τούτο το δεσμό με τη γη. Κι όταν λειτουργός σε κάποιο ξέχωρο δημιούργημα ρίζωνα τα δένδρα πάνω σε μια γη που ποτέ δεν την πίστεψα, με κανένα τρόπο δική μου, πάντα ρίζωνε μέσα μου και η πίστη πως πλάι στη δημιουργία έκαμνα και ένα ανοσιούργημα. Επαναστατημένο στεκόταν το πνεύμα. Ανήθικη μου φαινόταν η Δημιουργία. Βραχνάς μου στεκόταν το φούντωμα του πρασίνου πάνω στην κατάξερη γη. Ναι πάντα ονειρευόμουν ένα φούντωμα, μα όχι τέτοιο. Τό 'θελα σφικτά ταιριασμένο μέσα σε κάποια άλλα καλούπια».

Κι' αυτό το φούντωμα που ονειρευόταν ο Μάτσης, και το χιλιοτραγούδησε στους φιλοσοφικούς του στοχασμούς δεν άργησε να 'ρθη, και τον παράσυρε, τον συνεπήρε, τον μετουσίωσε σε Ιστορία και Θρύλο. Θρύλο για να πλανιέται αιώνια στις απροσκήνυτες βουνοκορφές του Πενταδακτύλου, που ακούραστα νυχθημερόν δρασκελούσε, και τις έκανε μετερίζι της Λευτεριάς και Ιστορία για να προβληματίζει και να διδάσκει εμάς τους σημερινούς Έλληνες (ας μου επιτραπεί η φράση της καλοπέρασης και της ευμάρειας) και τις επερχόμενες γενιές πως η Λευτεριά δεν δωρίζεται, δεν παραχωρείται ως αντάλλαγμα, δεν ζητιανεύεται γιατί εκείνος που τη ζητιανεύει μένει πάντα ζητιάνος και δούλος, αλλά κερδίζεται, διεκδικείται και αποκτάται με αγώνες και θυσίες με δάκρυ και αίμα.

Ο ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ, Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ, Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ, Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ-ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΑΤΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ

Όταν ασχολούμουν με το σημερινό μας θέμα, συγκίνηση με διακατείχε από την αρχή ως το τέλος.

Έγραφα ζώντας σε ατμόσφαιρα έξαρσης, αλλά και εθνικής μελαγχολίας για τον απαρράμιλλο ηρωισμό και τη θυσία του ήρωα, που τιμούμε σήμερα, για τον οποίο όχι μόνο ως Έλληνας αλλά και ως άνθρωπος νοιώθει κανείς θαυμασμό. Θαυμασμό και οδύνη. Θαυμασμό γι' αυτό που υπήρξε, οδύνη γι' αυτόν που χάθηκε. Οδύνη για «των ιδεών το άνθισμα που θάφτηκε μέσ' στο χώμα», όπως ο ίδιος γράφει σε ποίημά του γραμμένο το 1958, σαν πρόωρο επιτάφιο για τη θυσία του.

Θα προσπαθήσω όμως να αποφύγω τη συναισθηματική φόρτιση που μπορεί να αποβεί σε βάρος ίσως της ουσίας και της ευπρέπειας που θα ήθελε ένας Μάτσης.

Αγωνιστής

Η προετοιμασία του αγώνα της ΕΟΚΑ βρήκε τον Κυριάκο Μάτση έτοιμο από κάθε άποψη, ψυχολογική, πολιτική, ηθική και εθνική.

Ποια θα ήταν η στάση, η θέση, η δράση, η προσφορά και το ήθος του, όταν έπαιρνε τον όρκο να αγωνισθεί για την ελευθερία της Κύπρου, είναι φανερό από την προσωπικότητά του, όπως διαμορφώθηκε από τα μαθητικά και φοιτητικά του χρόνια.

Μέσα από τα ανείπωτα βασανιστήρια που υπέστη στην Ομορφίτα βγήκε από τα χείλη του το γνωστό «ου περί χρημάτων τον αγώνα ποιούμεθα αλλά περί αρετής».

Η νεανική ιδέα πως μέσα στον άνθρωπο υπάρχει κάποια ακατάλυτη δύναμη, το πνεύμα, δοκιμάστηκε και θριάμβευσε μέσα στο άντρο των βασανιστηρίων.

Στην πρώτη επιστολή που κατορθώνει να στείλει στον Διγενή, τον πληροφορεί πρώτα για ό,τι αφορά την οργάνωση και στην τελευταία παράγραφο σημειώνει:

«Υπέστημεν δοκιμασίαν, αλλά ο Θεός μας εβοήθησε. Εξήσκησαν τρομεράν πίεσιν σε μας παντός είδους. Πάντως πήραν μαθήματα Ελληνικής ψυχής και το ομολόγησαν».

Από την επιστολή του αυτή προς τον Αρχηγό Διγενή, εντύπωση προκαλεί το μάς: Η ταύτιση του με το σύνολο των συναγωνιστών, με την ίδια την ιδέα του Αγώνα. Είχε προ καιρού ξεπεράσει το «εγώ». Ήταν ο άνθρωπος που από νωρίς κατόρθωσε με βουβό προσωπικό του αγώνα να σπάσει το φράγμα του «εγώ» και να λειτουργεί συνεχώς στο χώρο του «εμείς».

Πώς ένοιωθε σαν αγωνιστής και πώς αντιλαμβανόταν την αποστολή του, φαίνεται καθαρά σ' ένα απόσπασμα από επιστολή προς τον μικρό εξάδελφό του Συμεών και ένα άλλο από επιστολή που έστειλε στους γονείς του τα Χριστούγεννα του 1957.

Είναι πολύ χαρακτηριστικά για τα όνειρα και τα κίνητρα που κυριαρχούσαν στο πνεύμα του.

...«Πρέπει να ξέρεις, αγαπητέ μου Συμεών, πως δεν υπάρχει μεγαλύτερη χαρά από εκείνη που αισθάνεται ένας σαν βλέπει να μετατρέπονται σε πραγματικότητα τα όνειρα και οι ελπίδες και τα ιδανικά του. Πλάσαμε δυνατά μέσα μας κάποια τέτοια όνειρα και ζήσαμε με την ελπίδα για μια πραγματοποίησή των και χαιρόμαστε τώρα γιατί μια όμορφη μοίρα μάς έταξε στρατιώτες για την νίκη των.

Το ξέρω πως ο δρόμος είναι δύσκολος, μα είμαστε κι εμείς ακούραστοι. Δεν σου λέω, είναι στιγμές που νιώθουμε κάποιο κλονισμό. Άνθρωποι είμαστε όλοι, έχουμε τις αδυναμίες μας, σωματικές και ψυχικές. Όμως πιο πάνω από κάθε αδυναμία στέκεται η δύναμη της ΠΙΣΤΗΣ. Αυτή δίνει παλμό στην πνοή μας και μετατρέπει σε γίγαντα τ' αδύναμο κορμί...».

Κι από την επιστολή προς τους γονείς του.

«Πιστεύουμε ότι κάθε θυσία μας δεν πηγαίνει άδικα κι εσείς πρέπει να είστε περήφανοι για μας. Αν ο καλός Θεός μας επιφυλάσσει την λαμπράν τύχην να δώσωμεν την ζωήν μας για την πατρίδα, τότε η χαρά σας πρέπει να είναι απέραντη. Δεν ξέρω αν μπορεί να ονειρευθεί ένας άνθρωπος καλύτερη τύχη από αυτή. Και δεν μπορώ να σκεφθώ γονείς που να είναι πιο περήφανοι για τα παιδιά τους παρά αυτών που έπεσαν για την πατρίδα.

Και υπογράφει: Με αγάπη, Κυριάκος, Παραμονές Πρωτοχρονιάς 1958 – Κάπου εν Κύπρω.

Πολιτικός

Η ολοκληρωμένη προσωπικότητα, το ηθικό σθένος, η ευστροφία του πνεύματος, η πηγαία ανθρωπιά και η ειλικρίνεια του Κυριάκου Μάτση έκαμαν μεγάλη εντύπωση στους ανώτερους αξιωματούχους της αποικιοκρατικής Κυβέρνησης, όταν στάθηκαν έκπληκτοι απέναντι του στην Ομορφίτα. Όταν κατάλαβαν πως είχαν μπροστά τους μια ηγετική φυσιογνωμία τεραστίων διαστάσεων.

Από αλληλογραφία του Κυριάκου με τον Διγενή καταγράφονται οι συζητήσεις που είχε με τον αποικιακό γραμματέα Ρέταγουεη, για τις διάφορες πτυχές του Κυπριακού και για σχέδιο λύσης.

Με διορατικότητα σπάνια για τα δεδομένα της εποχής εκείνης, διέδε με μια ματιά παγκοσμιότητας πως ο απελευθερωτικός μας αγώνας δεν ήταν αυτοσκοπός, πως θα έπρεπε έγκαιρα να διαπραγματευθούμε γιατί οι Άγγλοι θα έφευγαν μεν, αλλά ότι φεύγοντας θα μας ενέπλεκαν σε όλεθρο και συμφορά.

Οι «συνομιλίες» (σε εισαγωγικά), τερματίζονται με επιστολή του Διγενή που τοποθετείται πως μόνο με την απελευθέρωση του Μακαρίου (που ήταν τότε εξόριστος στις Σεΰχελλες) και με συνομιλίες μαζί του, μπορεί να λυθεί το Κυπριακό.

Όταν κάποτε αποκαλυφθούν όλα τα σχετικά έγγραφα από τα αρχεία του Διγενή και της αποικιοκρατικής κυβέρνησης θα φανεί, νομίζω, πλήρως η ενδιαφέρουσα πτυχή της πολιτικής διάνοιας και της φωτισμένης προσωπικότητας του Κυριάκου Μάτση.

Από το 1950, φοιτητής ακόμα στη Θεσσαλονίκη ασχολείται με την εκεί επίσκεψη της Κυπριακής Εθνικής Προσβείας και διατυπώνει σκέψεις:

«Η Θεσσαλονίκη επεφύλαξε σήμερα μια αφάνταστον υποδοχή εις την Κυπριακή Εθνική Πρεσβείαν, ήτις αγωνίζεται ερρωμένως και εν μέσω απογοητεύσεων εις αυτήν ταύτην την Ελληνική Πρωτεύουσα διά την ευόδωσιν των ιερών σκοπών της.

Δυστυχώς από τον Ελληνικό ορίζοντα εκλείπει ο νεφεληγερέτης νους ενός Βενιζέλου και οι Έλληνες Πολιτικοί πιστεύοντες εις τον τόσα επισωρεύσαντα κακά επί της Ελλάδος μας μύθον της Αγγλο-Ελληνικής φιλίας, δεν τολμούν να θέσουν σθεναρώς το ζήτημα». (της Κύπρου εννοείται).

Το 1956 σε επιστολή του, γραμμένη από τα κρατητήρια της Κοκκινότριμιθιάς προς κουμπάρους του στις Σέρρες, προσδιορίζει τον Ηγέτη και τις σχέσεις του με το λαό. Διαβάζω:

«Χρειάζεται άνθρωπος εις το τιμόνι τίμιος και δυναμικός, ο οποίος να μη παρυσύρεται από κόμματα και κομματίδια αλλ' ούτε να παραβλέπει τας νηνεμίας, άνθρωπος, ο οποίος σθεναρά να πιστεύει ότι ο διαβολεμένος Αίολος, που κρατά στα χέρια του τους ασκούς των ανέμων του κακού, είναι πρόθυμος να τους εξαπολύσει εναντίον των μικρών και αδυνάτων οιανδήποτε στιγμήν νομίσει, ότι το συμφέρον του το απαιτεί και δια τον αδιαμφισβήτητον αυτόν λόγον, να είναι πάντοτε έτοιμος όχι μόνον να τους αντιμετωπίσει αλλά και να τους ανατρέψει. Προς ένα αποβλέπω εσαεί τέρμα. προς μια λύσιν. προς ένα λιμένα. Αντιλαμβάνεσθε ότι ουδείς επιτρέπεται ενδοιασμός, ουδεμία παρέκκλισις. Μια στραβοτιμονιά και νά το όχημα στο βάραθρον. Μεγάλη γι' αυτό η ευθύνη του τιμονιέρη.

Θα μου πεις. Το μεγάλο τιμόνι το κρατάει η αλύγιστη μάζα το σύνολο, ο κόσμος. Είναι γι' αυτό που είμαι αισιόδοξος. Αυτός ο μεγάλος άγνωστος, αυτός ο ταπεινός που δεν υπολογίζεται. αυτός στ' αλήθεια είναι εκείνος που δεν συνθηκολογεί, που δεν συμβιβάζεται, που δεν δεσμεύεται, που δεν λυγίζει. Πίσω του πανίσχυρος σύμμαχος στέκεται το πνεύμα του Θεού».

Φιλόσοφος

Η πίστη του στον άνθρωπο και την πορεία του προς την ηθική τελείωση εκφράζεται στο ίδιο γράμμα μέσα από το φιλοσοφικό του στοχασμό.

«Πνεύμα ο Θεός. Κι αυτό το πνεύμα δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο από το πνεύμα του δικαίου, το πνεύμα του αληθινού, το πνεύμα που γεννά τα έργα τα μεγάλα, τους στοχασμούς τους ξεχωριστούς, τις θυσίες για το σύνολο. Κι αν προχωρήσουμε πιο θαρρετά, θα πρέπει να μη διαμφισβητήσουμε πως κάθε άνθρωπος που έχει μέσα του τις αρχές αυτού του πνεύματος και δίνεται γι' αυτές, έχει παράλληλα μέσα του και κάτι το θεϊκό, είναι ένας απόστολος αυτού του Θεού, είναι ένας μικρός Θεός»...

Συνεχίζοντας για τον Κυριάκο Μάτση φιλόσοφο θά 'θελα να αναφερθώ στην ιδιαίτερη ευαισθησία του απέναντι στη Γη. Η ευαισθησία αυτή αποκτά ένα μυστικιστικό και μεταφυσικό χαρακτήρα σε μια επιστολή που απευθύνει προς τον εξάδελφο, φίλο και συναγωνιστή του Κώστα Κυριάκου. Η γη έχει χαρακτήρα ιερό, δεν είναι μόνο ύλη αλλά και πνεύμα. Ανήκει σ' αυτούς που την δουλεύουν και ξέρουν να τη χαίρονται σαν ελεύθεροι άνθρωποι, έστω κι αν καλλιεργώντας παραβιάζουν την ιερότητα της. Διατυπώνει τις ιδέες του ο Κυριάκος:

«Όμως ν' αγωνιστεί πρέπει ο καθένας. Να πλάσει ο ίδιος κάτι και με το κορμί, με την καρδιά, με το πνεύμα, με το γέλιο να το χαίρεται...».

Δεν με νοιάζει αν αυτός που θα χαρεί την αγαλλίαση του συνδέσμου της ύλης Γης με το πνεύμα Γη θα σταθεί μόνο στα ωφέλη που προσπορίζεται από την υλική πλευρά, ή έχει την δύναμη να νοιώσει πέρα για πέρα τη χαρά της έξαρσης που χαρίζει η πνευματική. Απλούστατα ο ένας ζει πιο πλατειά, πιο θεϊκά (αν το δέχεται) μια κατάσταση της οποίας ο άλλος αδράχνει μόνο ελάχιστες πτυχές. Όμως ζουν και οι δύο. Ζουν αληθινά, ζωντανά, σκληρά και χαίροντας ο καθένας με το δικό του τρόπο.

«Να γιατί δε νοιάζομαι αν τη γη της ζουν Τούρκοι και Έλληνες, Εβραίοι για... Εκείνο πούχει αξία είναι να τη ζουν αυτοί που την ποτίζουν με τον ιδρώτα τους και να περιπατούν ελεύθεροι πάνω της, διαφευντευτές της, κυρίαρχοί της. Ν' αναπνέουν περήφανοι τον αέρα της που νάναι αέρας δροσιάς, ομορφιάς, λεβεντσύνης. Όχι πνίχτης...».

Αυτή τη δύναμη της σκέψης του που υπερβαίνει αντιθέσεις και φτάνει ως την αντίπεραν όχθη του στοχασμού, τη συναντούμε και στην περίπτωση της ιδεολογίας. Η σκέψη του Μάτση είναι τόσο ώριμη ώστε να ξεπερνά και το περιεχόμενο της ιδεολογίας. Η ύπαρξη ιδεολογίας στη ζωή του ανθρώπου είναι αρκετή για να θεωρήσει ο Κυριάκος έναν άνθρωπο συναθλητή. Και τον θεωρεί συναθλητή, έστω κι αν η δική του ιδεολογία ως προς το περιεχόμενο είναι ακόμα και αντίθετη. Και τούτο με έργα το απόδειχνε. Μάλιστα και με κίνδυνο της ζωής του, όπως στην περίπτωση της δίκης του Ιωάννη Δρουσιώτη (συμφοιτητή του στη Θεσσαλονίκη) που κατά τον εμφύλιο πόλεμο είχε συνταχθεί με τους αντάρτες και μετά τη σύλληψή του θα δικαζόταν από στρατοδικείο.

Ο Κυριάκος Μάτσης ήταν ελληνοκεντρικός ενθικόφρονος ιδεολόγος και πολέμιος του κομμουνισμού από τα μαθητικά του χρόνια. Ουδέποτε όμως άφησε το φανατισμό να παραμερίσει την ανθρωπιά του. Γνώριζε πως έπρεπε να πολεμά τι ιδέες και όχι τους ανθρώπους.

Μόλις πληροφορήθηκε την σύλληψη του Δρουσιώτη, άρχισε ένα πραγματικό αγώνα για να τον σώσει από το θάνατο.

Γράφει με ημερομηνία 24 Ιουνίου 1948 ανάμεσα σε άλλα και τα ακόλουθα:

«Έμαθα πάντα στη ζωή ν' αγαπώ και να εκτιμώ τους ιδεολόγους αγωνιστές που ξέρουν ν' αγωνιστούν για ένα ιδανικό – αδιάφορο ποιο είναι αυτό – αρκεί να το πιστεύουν. Και ο Γιάννης Δρουσιώτης το πίστευε».

Η ιδιότυπη σχέση του με τη γη τον οδήγησε στο να ξεπεράσει την αντινομία ύλης και πνεύματος. Διαβάζω πάλι από την επιστολή που απευθύνεται προς τον Κωστάκη Κυριάκου:

«Όμως για τη γη θα σου μιλήσω τώρα αγαπητέ. Τη γη που κρύβει μέσα της το πιο μεγάλο μυστικό και μαζί το πιο ωραίο, τη γοητεία που δίνει η δύναμη της ύλης. Τίποτε δε μ' έδωσε πιο πολύ από τούτο το δεσμό».

Εδώ θέλω να αναφερθώ στον τόπο του θανάτου του, σε κρυσφήγετο σκαμμένο μέσα στη γη και το συμβολικό για μένα τρόπο της θυσίας του: Μέσα από τα σπλάχνα της γης, της ιερής γης που τόσο αγάπησε, μετουσίωσε στην πράξη, με την έσχατη πράξη του την ύλη σε πνεύμα.

Στο έγγραφο της θανατικής ανάκρισης, όπου καταγράφονται οι τελευταίες του στιγμές διά μέσου της κατάθεσης του Τούρκου διερμηνέα έχουμε την εξής περιγραφή:

«Και τότε η φωνή είπε...

Και τότε η φωνή απάντησε...

Και τότε η φωνή ακούστηκε...»

Η απάντηση βγήκε από τα έγκατα (σπλάχνα) της Γης, από την Κύπρο την ίδια...

Η «φωνή», η φωνή του, έγινε η φωνή της Κυπριακής Γης.

«Μολών λαβέ, ελάτε αν τολμάτε να με πάρετε. Ζωντανός δεν πέφτω στα χέρια σας. Αν θα βγω θα βγω πυροβολώντας».

Κι ήταν μόνο 32 χρόνων.

Ανθρωπιστής

Και απευθυνόμενος προς τους Άγγλους στρατιώτες:

«Εάν δεν θέλετε να πολεμήστε είναι καλύτερα να φύγετε από το δωμάτιο».

Όχι περιττούς ή τυχαίους θανάτους.

Η ζωή είναι πολύτιμη.

Ο θάνατος πρέπει νά'ναι συνειδητός.

«Έκλεξε όσο μπορείς τον τρόπο του θανάτου σου, (υπογραμμίζει) ένας ωραίος θάνατος είναι συνήθως η ευγενεστέρα πράξις της ζωής σου».

Μια πολύ προχωρημένη θεώρηση της ηθικής, όπου οδήγησε τον Κυριάκο ο βαθύς στοχασμός του.

Και τούτο είναι υπέροχο. Να κρατάς το όπλο και να του μεταδίνεις τον εξαγνισμό του σκοπού σου.

Για τον Κυριάκο η ζωή δεν υπήρξε πολύπλοκη. Ήταν απλός, με αρετήν και με τόλμην, κάτοχος δηλαδή των συστατικών της ελευθερίας.

Ο ίδιος νοιάζεται για το δίκαιο και για τα δικαιώματα του ατόμου και του συνόλου κι' αγωνίζεται γι' αυτά μέχρι τέλους.

Αγωνιστής της ελευθερίας και αξιοπρέπειας, κι αγωνιστής με πανανθρώπινα οράματα.

«Θα ριχτώ στον αγώνα. Θα πολεμήσω τίμια και παλληκαρίσια. Θ' αγωνιστώ για το λαό. Τον βλέπω αμόρφωτο και θέλω να τον μορφώσω, τον βλέπω αδικημένο και θέλω να τον δικαιώσω».

Το οξύτατο αίσθημα δικαιοσύνης που τον διακατείχε, η ανθρωπιιά και αγάπη γίνονται φανερά σε επιστολή του προς τον Διγενή, όπου δίδεται αναφορά για συλληφθέντα μέλη της Οργάνωσης που μίλησαν κατόπιν βασανιστηρίων.

Σημειώνει προσπαθώντας να ελαφρύνει τη θέση τους:

«Όλα αυτά τα παιδιά ηργάσθησαν διά την Οργάνωσιν με αυτοθυσίαν και προέβησαν εις πράξεις αληθινού ηρωϊσμού πιστεύω εντίμως ότι ουδείς επρόδωσε διότι ήθελε

να προδώσει. Είτε ευρέθησαν προ συντριπτικών κατηγοριών και μαρτυριών, είτε παρεπλανήθησαν. Βέβαια δεν θέλω να τους δικαιολογήσω. Σκεφθείτε όμως ότι είναι όλοι παιδιά από 17-20 ετών με ολίγες εξαιρέσεις μεγαλύτερας ηλικίας (28 και 25 ετών).

Σε άλλη του επιστολή ενισχύει με πάθος, στηρίζει και ενθαρρύνει συναγωνίστριά του, που είχε άδικο κατηγορηθεί.

«Είναι τόσο μεγάλο το ιδανικό μας, η πίστη στον δίκαιο αγώνα μας ώστε να μας κάνει να υπομένουμε καρτερικά τα πάντα.

Βέβαια δεν είμαστε και υπεράνθρωποι. Είναι στιγμές που κάθε άνθρωπος λυγίζει. Αλλοίμονο όμως σ' αυτόν που θα αφήσει τον εαυτό του να παρασυρθεί στην απελπισία και το ψυχικό μαρασμό και να γκρεμιστεί σε ερείπια. Θα θερίσει τον όλεθρο και θα καταντήθει το κορμί του, αντί για περήφανο φρούριο μιας ψυχής, αξιοθρήνητο κιβούρι της.

Σταθείτε περήφανη αντίκρου στις αντιξοότητες. Όταν προπάντων η συνείδηση σας είναι ήσυχη. Τίποτε ας μή σας κλονίσει. Μη σκύψετε μπροστά σε τίποτε».

Αγαπητές φίλες και φίλοι.

Κατά τη γνώμη μου, κάποιοι άνθρωποι γεννιούνται με προορισμό την εξύψωση του ανθρώπινου γένους.

Ένας από αυτούς τους λίγους ήταν ο Κυριάκος Μάτσης. Ηγετική μορφή, λαμπρή, πνεύμα τελειοποιημένο, έχει αφήσει ανεξίτηλη τη σφραγίδα του σε όσους τον ε γνώρισαν. Κι όλοι αυτοί συμφωνούν: θα ήταν άλλη η ιστορική πορεία της Κύπρου αν ο Κυριάκος Μάτσης ζούσε.

Στη γλώσσα την Ελληνική είναι μια λέξη που σε κανένα ξένο λεξικό δεν τη βρίσκουμε. Η λέξη «λεβέντης». Αυτή τον προσδιορίζει. (Αυτή). Και το θαύμα του θανάτου του: Κατέβηκε ο λεβέντης σ' ένα λάκκο, το κρησφύγετο βάραινε απάνω του, κι αυτός από την τρύπα εκείνη θωρούσε το φως της Ανάστασης.

Είναι γι' αυτό που μας παίρνει τώρα το παράπονο, όπως είπα και στην αρχή. Γιατί δεχτήκαμε την ευλογία του θαύματος της θυσίας του, για να καταλάβουμε ύστερα «πώς τα μεγαλύτερα θαύματα δεν μπορούνε ν' αλλάξουν την ανθρωπίνη μικρότητα».

Αλοίμονο Κυριάκο Μάτση που τέλειωνες την αντιφώνησή σου σαν τελειόφοιτος του Γυμνασίου λέγοντας: «Άς σταθούμε στο ύψος της ιστορίας μας: περήφανοι και αξιοπρεπείς».

Κι ας ρωτήσουμε: Σταθήκαμε στο ύψος μας;

ΡΟΥΛΑ ΜΑΤΣΗ

ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΜΑΤΣΗ

[Προσεγγίσεις και σχόλια]

Η θυσία των γενναίων για την Πατρίδα δεν είναι απώλεια αδικοχαμού και αφανισμού. Απεναντίας είναι ευλογία ύψιστης καταξίωσης και θείας δικαίωσης. Η προσφορά στο θυσιαστήρι του χρέους των εκλεκτών και μοναδικών της φυλής δε σημαδεύει τον πρόωρο θάνατο των ευπατριδών με θρήνους και μοιρολόγια οριστικού χωρισμού. Γιατί οι ήρωες δε χάνονται, όσο πρόωρος κι αν λογίζεται ο θάνατός τους. Οι αγώνες τους για ελευθερία της γης τους και οικουμενική δικαιοσύνη τους οδηγούν στο πάνθεο του αφηρωισμού και της αθανασίας στο άνωθεν προκαθορισμένο πλήρωμα του χρόνου και της θείας εντολής. Αν ωστόσο η πρόωρη απώλεια των ηρωικών παλικαριών είναι ανάληψη στους ουραμούς της δόξας και της μακαριότητας, ο θάνατος μερικών ηρώων, όσο κι αν ταυτίζεται με την αθανασία και τη μελλοντική ανάσταση του τόπου και του κόσμου είναι πραγματική απώλεια. Όχι του κορμιού βέβαια που έγινε ένα με το χώμα και επέστρεψε στα σπλάχνα της μάνας γης ούτε της ψυχής που φτερούγισε ανάμεσα στις άλλες επίγειες ψυχές των συμπατριωτών και τις εμψύχωσε ανάβοντας τη φλόγα των σκυταλοδρομών, αλλ' είναι στ' αλήθεια απώλεια του πνεύματος. Ενός πνεύματος που ακτινοβολεί το φως, που όσο ανάβει γίνεται από ταπεινά λυχνάρι πυρσός και ήλιος φωτοδότης, όχι μονάχα για τα αξεπέραστα κατορθώματα της τιμής και της μεγαλοσύνης, αλλά και για τα άλλα τα πνευματικά αγωνίσματα του νου και της σκέψης, της ένθεης φλέβας και της κλίσης, του δαιμονικού ταλάντου και της ανεξήγητης μυστικής χάρης, που δίνει τα δώρα της ευγλωττίας και της λογοτεχνικής γραφής.

Τέτοια είναι η περίπτωση του Κυριάκου Μάτση, που έστω κι αν ο προδοτικός θάνατος του ολοκαυτώματός του του έκοψε το νήμα της ζωής στα 32 του χρόνια, το έργο που κληροδότησε σε μας και στις επερχόμενες γενιές δεν αποτελεί μόνο μια ιερή παρακαταθήκη αγωνιστικού χρέους ενάντια στη σημερινή κατοχή και σε όποια μελλοντική εχθρική επιβουλή, αλλά κι ένα μέγιστο καθηκον σπουδής και μελέτης ενός ανεξάντλητου και αξιόλογου λογοτεχνικού θησαυρού.

Έτσι, το εύλογο ερώτημα που απορρέει αβίαστα και αυθόρμητα από τους μελετητές του έργου του συνοψίζεται στο εξής. Αν στα νεανικά του χρόνια μας άφησε ένα τόσο πληθωρικό έργο δημιουργικής πνοής, τι και πόσο θα δημιουργούσε αργότερα στα χρόνια της πλήρους ενηλικίωσης και ωριμότητας, όταν το λογοτεχνικό του δαιμόνιο συνεχώς θα τροφοδοτείτο και θα ανανεώνετο με την αλληπάλληλη μελέτη και τριβή, την ακαταπόνητη αφοσίωση στα γράμματα και την εμπειριστατωμένη εμβάθυνση στην Τέχνη του Λόγου.

Δικαιολογημένα τα ερωτήματα που επαναφέρουν όχι μόνο τον πόνο και τη θλίψη της απότομης διακοπής και της πρόωρης φυγής από το προσκήνιο μιας τέτοιας έντονης πνευματικής δράσης, αλλά και το δέος. Το αληθινό δέος που προκαλεί ρίγη συγκίνησης για την μέχρι τούδε ποσότητα και την ποιότητα της γραφής αλλά και τη μελλοντική λογοτεχνική του παραγωγή, που ποιος ξέρει, θα ξεπερνούσε οπωσδήποτε κάθε αναμενόμενη προσδοκία τόσο σε ύψος και βάθος όσο και σε έκταση και που θα άντεχε

αναντίλεκτα στη φθορά και τη διαφοροποίηση του χρόνου. Γιατί οπωσδήποτε θα ήταν άτρωτη από τα οποιαδήποτε βέλη της πιο επιφυλακτικής και αυστηρής κριτικής. Εξάλλου το έργο που μας κατέλιπε ο ήρωας, πολύπτυχο και πολυδιάστατο μέσα στην πολλαπλότητα και πληθωρικότητά του, επαληθεύει την πρόβλεψη προδικάζοντας την προέκταση και την κατάληξη της πεμπτουσίας του. Για τούτο αναδιψώντας ένα τέτοιο έργο, όσο είχαμε την τύχη να έχουμε στη διάθεσή μας και ενδιατριβώντας μέσα στα φωτοτυπημένα φυλλάδιά του, όσα ευγενώς μας παρεχώρησε ο αδελφός του κ. Γιαννάκης Μάτσης, δε δοκιμάσαμε μόνο την έκπληξη και την απορία και την κατάνυξη, αλλά και γευτήκαμε τη γλυκύτητα μιας πανδαισίας και μιας σπάνιας αισθητικής απόλαυσης. Δεν παραλείπουμε ωστόσο να εξωτερικεύσουμε κι ένα αίσθημα πικρίας, καθώς και μια σκέψη προβληματισμού για τη μη ταξινόμηση ακόμα του έργου, τη θεματική του συγκρότηση, το σχολιασμό και την ανάλυσή του σε βιβλία μελέτης και αναφοράς, όπως και σημαντικής πηγής για τα χρόνια του επικού μας αγώνα, “τα έργα και τις ημέρες” του.

Μέσα από κάποια σκόρπια κείμενα λοιπόν του μεγάλου μας ήρωα μπορούμε να ανιχνεύσουμε τη δυναμική του ύφους και του ήθους του συγγραφέα, τη λογοτεχνική του κατάρτιση, την αυτάρκεια και την ωριμότητα της γραφίδας του. Μπορούμε να εντοπίσουμε ακόμα το λυρισμό μιας πρωτόφαντης ευαισθησίας και τους λεπτούς κραδασμούς ενός ανθρωπιστικού ψυχισμού. Τίποτε δεν απόμενε που να μην τον εγγίζει και να τον γεμίζει, να τον εμπνέει και να τον σφυρλατεί στο αμόνι της σκέψης και στο αλώνι της πάλης του ανθρώπου με τις δυνάμεις της ζωής. Για τούτο μέσα από το λογοτεχνικό του έργο αναδύονται όχι μόνο νοσταλγικές μελωδίες και διακριτικοί ψίθυροι, αλλά και εκπορευόνται έντονοι κραυγές διαμαρτυρίας για το άδικο και παράλογο, καθώς και μεγαλόπνοα μηνύματα οικουμενικής και πανανθρώπινης σημασίας.

Γι’ αυτό, μέσα στα στενά πλαίσια μιας ομιλίας, για την παρουσίαση των πολυποίκιλων πτυχών ενός τόσο σπουδαίου έργου, το εγχείρημα ενός μακρόσυρτου σχολιασμού ή έστω της πιο σύντομης κριτικής ανάλυσης και αποτίμησης θα απέβαινε σε βάρος και της πιο ακροθιγούς συνολικής παρουσιάσής του. Για ν’ αποφύγουμε λοιπόν την ιεροσυλία της χρονοκλοπής του και να γίνουμε όσο το δυνατό λιγότερο ανεπαρκείς και ελλιπείς στην προβολή του πολυδύναμου έργου του, θα αρκεστούμε μόνον στην εκδίπλωση μερικών χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τα περισσότερα είδη του γραπτού λόγου, με τα οποία συστηματικά και εμπειριστατωμένα αλλά και με περισκεψη και φροντίδα πολλή ασχολήθηκε ο ήρωάς μας. Σε μερικά, ίσως ελάχιστα, θα μπορούσε να μας επιτραπεί κάποιο αυθόρμητο σχόλιο αντικειμενικής παρατήρησης ή ένα ταπεινό αναφώνημα θαυμασμού και ευγνωμοσύνης για το ξάφνιασμα του περιεχομένου τους.

Αρχίζοντας από την ποίηση, τη διηγηματογραφία και την κριτική ανάλυση και φτάνοντας ως το ημερολόγιο, την ομιλία, την αρθρογραφία, την ταξιδιωτική εντύπωση, την επιστολογραφία και την ανθολόγηση του Κυριάκου Μάτση φέρνουμε στο νου συνειρμικά τους πρώτους πεζούς στοχασμούς από τους “Ελεύθερους Πολιορκημένους” του εθνικού μας ποιητή: “Εφάρμοσε εις την πνευματική μορφή την ιστορία του φυτού, το οποίον αρχινάει από το σπόρο, και γυρίζει εις αυτόν, αφού περιέλθει ως βαθμούς ξετυλιγμού, όλες τες φυτικές μορφές, δηλαδή, τη ρίζα, τον κορμό, τα φύλλα, τ’ άνθη, και τους καρπούς».

Πώς θα μπορούσε στ' αλήθεια ένας γεωπόνος, όπως ήταν ο ήρωας λογοτέχνης, να μην ξετυλίξει όλες τις πνευματικές μορφές της λογοτεχνίας ταυτίζοντάς τις με όλες τις φυτικές μορφές της ιστορίας του φυτού, που τόσο θα αγάπησε, αφού ήταν γέννημα της πολυαγαπημένης γης. Μια αγάπη βαθιά, αφειδώλευτη, ζωογόνα και πέρα για πέρα δημιουργική, που απλωνόταν σ' όλα τα γραφόμενά του από την πρώτη ως τη στερνή τους λέξη.

Ας αφήσουμε όμως πρώτα τον ποιητή να μας μιλήσει:

ΠΑΡΑΞΕΝΟ ΤΟ ΜΙΛΗΜΑ ΤΩΝ ΛΟΥΛΟΥΔΙΩΝ
ΠΟΥ ΣΠΕΡΝΟΥΝΕ ΣΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ

Λουλούδια πας στο μνήμα των
να σπείρεις θέλεις τώρα
που των ιδεών το άνθισμα
θάφτηκε μέσ' το χώμα;

Σπείρε τα.
Πιο δυνατά θα πεταχτούν
και πιο όμορφα θα λάμπουν
σαν απ' το χέρι σου κυρά
καλή φροντίδα θάβρουν.

Κι όσο φουντώνει η φυλωσιά
και πιο πολύ φυτρώνει
τόσο και πιο πολύ βαθειά
η ρίζα των θ' απλώνει.

Ωσπου να φτάσει στο κορμί
κάτω που θα σαπίζει
πιο περισσά για να τραφεί
και πιο πολύ ν' ανθίζει.

Αλλά κι άλλα λούλουδα πλέκει στεφάνι ο ποιητής μετά τον ηρωικό θάνατο των
τεσσάρων του Λιοπετρίου:

Κι από τ' αμάραντα τα λούλουδα
κι από τα μαραμένα
στεφάνι πας στο μνήμα της
θα πλέξω παλικάρια.
Έχουν κι αυτά την ευωδιά
έχουν κι αυτά τη χάρη
Μοιάζονε με τα θρύψαλα
που στα ερείπια βρίσκεις
σα θύμηση και σαν παλμό
δροσοσταλίδα του όμορφου.

Κυνηγητές σταθήκατε ω αθάνατοι
 και των αμαράντων
 κι αυτών που μάραναν, στου δυνατού
 τα χέρια
 και κάποιοι αίμα ζήτησαν για να θεριέψουν πάλι
 κι από τη σκιά ξεφεύγοντας
 που σα βραχνάς τα πνίγει
 να ξανανθήσουν θελήσανε
 κάποιων ήλιων κάλλη.

Σ ένα άλλο ποίημα που το επιγράφει «Τα φτεράκια» εύχεται και ποθεί με ρομαντική αφέλεια αλλά και βαθιά φιλοσοφική διάθεση:

ΤΑ ΦΤΕΡΑΚΙΑ

Μακάρι τα παιδιάτικά σου
 νάχα τα φτεράκια
 για να πετώ στα χαμηλά
 μαζί με τα πουλάκια,
 να κελαϊδώ στις ρεματιές,
 να τραγουδώ στους κάμπους,
 νάρχομαι στις ακρογιαλιές
 να παίζω με τους άμμους.

Τώρα που τούτο το μυαλό,
 αετού θέλησε φτερό
 να πάρει να πετάξει
 τρώμαξε πάνω στα ψηλά
 που πήγε να φωλιάσει·
 κρυφοκοιτάζει χαμηλά
 ρίχνει με δέος τη ματιά
 ψάχνοντας κάπου μια γωνιά
 να βρει να ξαποστάσει.

Μια άλλη φιλοσοφημένη σκέψη ωστόσο σιωπηλής οδύνης και σπαραγμού ξεπηδά από τους ακόλουθους στίχους:

Κάλιο από κάθε στόμα μας μιλά
 η ψυχή η σιωπηλή
 που διαλαλεί απ' τα βάθη της
 τα πιο μεγάλα πάθη της.

Ο Κυριάκος Μάτσης δεν είναι μόνο ποιητής, αλλά κι ένας ανατόμος της ψυχής από τα πρώιμα νεανικά του χρόνια. Με το αλάθητο νυστέρι της ενοραματικής του όρασης και το λεπτό αισθητήριο της όσφρησής του θέλει να ιχνηλατήσει βαθιά την ανθρώπινη ψυχή και ν' ανακαλύψει τα μυστικά της.

Ποιος ποιητής όμως θ' απόφευγε να εκφράσει κάποια ερωτικά συναισθήματα που ξεχείλισαν για μια στιγμή και τον πλημμύρισαν βρίσκοντας απήχηση σ' ένα κρυφό χαρτί της μυστικής του ζωής;

«Ωρα καλή εκεί που πας
 μια κι έπαιψες να μ' αγαπάς
 ας χωρίσουμε σαν φίλοι
 στο στερνό αυτό μας δείλι.

Όσο ζω θα σε λατρεύω
 τη μορφή σου θα γυρεύω
 στη θλιμμένη μου ζωή
 θα προσμένω για να ρθεις».

«Τι κι αν μακρυνά σου βρίσκομαι
 και τα μενεξεδένια τα μαλλιά σου δεν τα βλέπω
 Τι κι αν δεν μπορώ μέσα στα χέρια μου
 Να τάχω και γλυκά να τα χαϊδεύω».

Αλλά και στη σατιρική ποίηση με το καυτό και πηγαίο χιούμορ, που στηλιτεύει και γελοιοποιεί, φαίνεται να τα κατάφερε ο Μάτσης, αν κρίνουμε από το ποίημά του «Σκρα», και που αν επιδιόταν στο είδος θα άφηνε δείγματα τελειότητας.

«Ξημέρωσε η αυγή 17 Μαΐου
 διαταγή εδόθηκε παρά του στρατηγίου
 να προελάσει ο στρατός
 το Σκρα να καταλάβει
 γιατί μας το εμόλυναν οι Γερμανοβουλγάροι.
 Βαράει το πυροβολικό, τα σύρματα
 και το γενναίο πεζικό (χαλάει)
 αμέσως προχωράει.

Κι ο βούλγαρος στρατηγός
 με την πλατειά τη μύτη
 καφέ εθέλησε να πιει
 μες στη Θεσσαλονίκη
 κι εμείς του ετοιμάσαμε
 και γιαούρτι
 και σφαίρες από μάλλιχο
 με άκαπνο μπαρούτι.

Κι έτσι τραβούμε για το
 ηρωικό Σκρα. Μια φωτεινή
 οπτασία προβάλλει στο μυαλό μας
 Όχι δεν είναι όνειρο, ούτε φαντασία».

Αλλά και με τη δροσιά μερικών άλλων μικρών ποιημάτων του Μάτση μπορούμε να ξεδιψάσουμε την ψυχή και ν' απαλύνουμε την καρδιά από την αναλγησία και την ολιγωρία του σήμερα, την άτεγκτη και μεγαλόσχημη εγωιστική σκληρότητα των ημε-

ρών μας. Στους στίχους δε θ' αναζητήσουμε ασφαλώς τους υψηλούς τόνους μιας άφογης ποιητικής, αλλά την τρυφεράδα και την ανθρωπιά μιας μοναδικής ευαισθησίας:

Η ΕΙΚΟΝΟΥΛΛΑ

Μου χάρισες καλή μου δέσποινα
της Παναγιάς την εικονούλλα
και μούπες:

Πάντα στις δύσκολες στιγμές
κοντά της κυνηγούσα
τη λύτρωση να βρω
γοργόκλιναν τα πόδια μου
μπροστά της γονατώντας
μαζύ με το μυαλό.

Έτσι και συ παιδάκι μου
σύρνε σ' αυτή το βήμα
σε κάθε σου σκοπό.
Ζήτα σ' αυτή παρηγοριά
σαν σε κτυπά η συμφορά
σε κάθε σου καιρό

Και τώρα Παναγίτσα μου
για τη ψυχή γυμνή
γέρνει μπροστά σου ταπεινή
σαν το χαμένο ναυαγό
που στον πλατύ ωκεανό
τη σωτηρία αναζητεί

ΘΛΙΜΜΕΝΗ ΝΥΧΤΙΑ

Μεσ' τη νυχτιά
ο γκιώνης τραγουδούσε
και μέσ' τη σιγαλιά την απαλή
η καρδιά σιγοθρηνούσε.

Κι ήτανε το κλάμα της
πικρό και πονεμένο
γιατί πονούσε μέσα της
πλασματάκι αγαπημένο.

Ένα πουλάκι κάθησε
στην τριανταφυλιά
κι είπε και τραγούδησε
με γλυκιά λαλιά.

Βραδάκι ήτανε ωραίο
πορφυρένιος δροσερός
ήτανε κι ο ουρανός
ο μυρωδιαμαντοπλουτισμένος.

*Και το τραγούδι 'τανε
τρανά μελωδικό
και στην ψυχή μας έφτανε
υπέροχα γλυκό.*

*Γιατί 'τανε τραγούδι
αγάπης τρυφερής
Γιατί 'τανε τραγούδι
αγάπης ξωτικής.*

*Αλήθεια πού
Είσαι ω λουλούδι
που μαραίνεται
με την αυγούλα
κι ας το στολίζει
η δρόσος;*

Η φλέβα του ποιητή ρέει αστείρευτη, ασταμάτητη και γίνεται δροσερή πηγή, όπου ο ίδιος νοτίζει το βλέμμα και αντλεί δύναμη και αντοχή για πιο δυνατά σκιρτήματα. Οι πρώτοι παλμοί θα ζωντανέψουν το αίμα.

Το ποίημα για τον Κυριάκο Μάτση δεν είναι μόνο ένα κρυφό ποτάμι δακρύων χαράς και λύπης ή μια πλατιά θάλασσα συναισθημάτων που δεν καταλαγιάζουν εύκολα, αλλά κι ένας τρόπος ζωής απόλυτα πνευματικής, αφού τη ζωή την είχε ταυτίσει με τους υψηλούς στόχους του στοχασμού, του μεστωμένου προβληματισμού, της αέναης φιλοσοφικής απορίας και της ασίγαστης σκέψης.

Ας ακούσουμε με προσοχή το ακόλουθο ποίημα:

*Άγγιξες καμά φορά τη
χαρωπή πεταλουδίτσα;
Μη δοκιμάσεις γιατί θα
της χαλάσεις τα φτερά.*

*Άγγιξες καμά φορά τη
δρόσο που τα λουλουδάκια ραίνει;
Μη δοκιμάσεις γιατί θα
τη σκορπίσεις σε νερό.
Άγγιξες καμά φορά το
μαργαριτάρι στη λαμπερή φωτιά;
Μη δοκιμάσεις γιατί
θα δεις πως είναι κάρβουνο.*

*Άγγιξες καμά φορά τα
μεγάλα μυστήρια της ζωής;
Μη δοκιμάσεις γιατί
θα δεις πως είναι πλάνα.*

Η ανθρωπιά όμως σ' όλα τα συστατικά της στοιχεία και τις προεκτάσεις της δε φαίνεται μόνο στην ποίηση αλλά και στα διηγήματά του.

Θα μπορούσαμε να παραθέσουμε αποσπάσματα από τα διηγήματά του «Μια ζωή – μια τραγωδία», «Τα κτήνη», «Χριστούγεννα στην Ξενιτιά», «Τα Χριστούγεννα ενός φυλακισμένου», «Ο αδούλωτος δούλος». Θα αρκεστούμε όμως σε ένα, κι αυτό σαν δείγμα μιας λιτής και ανεπιτήδευτης γραφής με υπόθεση πλοκής και ανάγλυφη διαγραφή των χαρακτήρων: «Ήταν φτωχή η κυρά Στάσω. Ξυπνούσε, επιδιώρθωνε την καλύβα της, ετοίμαζε φαΐ για την ημέρα και πριν ακόμη καλοχαράξει το φως βρισκόταν στο ξένο σπίτι για δουλειά. Γιατί ξενοδούλευε η κυρά Στάσω. Από τον καιρό που πέθανε ο άντρας της κι έμεινε μόνη με τη λατρευτή της μοναχοκόρη, ένα απαίσιο μαρτύριο άρχισε για τη ζωή της. Πέρασε μαύρες μέρες. Έρημη και απροστάτευτη κατάλαβε πως έπρεπε μόνη της να εργαστεί. Και δούλεψε γιατί ήξερε πως η δουλειά ντροπή δεν έχει. Δούλεψε για να μορφώσει το παιδί της, για να το αναθρέψει και να το κάμει άνθρωπο.

Είχε γερή καρδιά. Στάθηκε βράχος ακλόνητος στις μοίρας τις συμφορές. Και τες συνήθισε τόσο, που απόκτησε γερή καρδιά και σπάνια αγανακτιζόταν».

Είπαμε όμως πως ο Κυριάκος Μάτσας ασχολήθηκε και με την κριτική ανάλυση λογοτεχνικών έργων. Ιδιαίτερα το συγκίνησε ως φαίνεται η διαλεκτική ποίηση του Δημήτρη Λιπέρη:

«Ο Λιπέρης δείχνει πως δεν είναι απλώς ένας γνώστης της Απολλωνίου τέχνης. Ακόμα πιο βαθιά σαλεύουν μέσα του τα αισθήματα και οι πόθοι του λαού αυτού, αι αντιλήψεις και τα έθιμα του, αι προλήψεις και αι δεισιδαιμονίες του.

Νομίζεις πως ακούς τους ίδιους τους στίχους του Ρήγα, που ενώ δεν έχουν βαθύτεραν λογοτεχνικήν πνοήν, δονούν τόσο έντονα ώστε να προκαλούν αυθόρμητον την ψυχικήν συγκίνησιν».

Ποιους στίχους προέτασε άραγε ο Μάτσας στην κριτική του αυτή αποτίμηση; Ποιους άλλους βέβαια από τους μελοποιημένους πια δικούς μας στίχους, σύνθημα διθραμβικό του καρτερικού μας αγώνα;

*«Καρτερούμε μέραν νύχταν να
φυσήσει ένας αέρας
στούντον τόπον πον' καμένος
τζ' εθ' θωρεί ποττέ δροσσιά».*

Τι να πρωτοδιαβάσει ύστερα κανείς από το ημερολόγιό του που δε διαπνέεται μόνο από το λογοτεχνικό του στίγμα αλλά και είναι μια αστείρευτη πηγή πολιτικοκοινωνικών πληροφοριών και μια ζώσα μαρτυρία των εμπειρικών του βιωμάτων. Μεταφέρουμε εδώ δυο χαρακτηριστικά ημερολογιακά κείμενά του χωρίς το παραμικρό σχόλιο, αφού αυτούσια μας μιλούν τόσο εύγλωττα και παραστατικά:

ΒΑΡΩΣΙ (9/7/47)

Ξαναβρήκα το Βαρωσάκι όπως τ' άφησα. Βέβαια έχει αλλάξει σημαντικά.

Νέα κίνηση, νέα σπίτια, νέος ζωντανός δημιουργικός κόσμος.

Πνεύμα προόδου χαρακτηριστικό. Με τες κρίσιμες στιγμές που περνά σήμερα γενικότερα η πατρίδα μας και με την Κύπρο να ζητάει επιτέλους την λευτεριά της μέσα στην επιβλητική κοσμογονία ξεχωρίζει μια ζωντανή κίνηση.

Παράλληλα όμως και η κοσμική κίνηση είναι ζωντανή και γενικά το Βαρώσι μας μπαίνει στην πρώτη θέση ανάμεσα σ' όλες τες Κυπριακές.

Χωρίς αμφιβολία σε δέκα χρόνια μέσα θάναι ίσως η μεγαλύτερη σε πληθυσμό.

(4/9/49)

Ένας χρόνος που λείπω μακριά από την Κύπρο. Σαν πέρυσι τέτοια μέρα άφισα τα γαλάζια της νερά για την όμορφη πατρίδα μας.

Σαν σήμερα από μια ζωντανή γωνιά της, που τη γλυκοφιλάει κι αυτή το χαρωπό κύμα και την κοιμίζει τ' αμπέλι και την ευωδιάζει η μυρωδιά του πορτοκαλιού άφηνα τη σκέψη νοσταλγικά να πετάξει σε γνώριμους τόπους σε αγαπητά πρόσωπα σε κορφοβούνια...
σε λαγκαδιές...

B.E.Σ.O
Ελαιοτριβείον

Ο Κυριάκος Μάτσης, το αηδόني της Κύπρου όπως τον αποκαλούσε ο αείμνηστος Γεώργιος Παπανδρέου, μας άφησε ακόμη φλογερές ομιλίες πατριωτισμού, γεμάτες εθνικό οίστρο για αφύπνιση και σύσσωμο ξεσηκωμό της γενιάς του. Έτσι αρχίζει μια ομιλία του με τίτλο «Ω Μέρα Ελληνική, Μέρα μεγάλη» και με ημερομηνία 25 Μαρτίου 1946:

«Στη ώρα που ροβόλησε η Λευτεριά, βασιλεύει ακόμα το σκότος της μαύρης της σκλαβιάς. Η μπότα του Ασιάτη καταχτητή πιέζει τα φιλελεύθερα στήθη των παιδιών της Ελλάδος. Βαριαστενάζουν οι δούλοι και μαραίνονται οι ευγενικές καρδιές των μεγάλων φιλελλήνων γι' αυτό το θλιβερό κατόντημα. Κλαίει ο Βύρων δίπλα στον Παρθενώνα και τ' Απολλώνια αγάλματα. Και η καρδιά σου η οποία διασπάται, μόνη από μεγαλειώδη συναπλάσματα υμνολογεί τη χώρα στην οποία «και τα τραγούδια των μουσών, γι' αλήθειες τα περνάς» παράλληλα πλημμυρίζει με πόνο γιατί όπως λέει ο ίδιος, οι Έλληνες ξεχνούν πως οι Τούρκοι βεβηλώνουν τα ιερά της Ελλάδος».

Μια άλλη αξιοπρόσεχτη και ενδιαφέρουσα πτυχή του έργου του είναι ασφαλώς οι ταξιδιωτικές του εντυπώσεις για τα μέρη που επισκέφθηκε και περιδιάβασε και που άφησαν στην ψυχή του την ανεξίτηλη σφραγίδα τους.

Σαν άλλος ταξιδευτής κι ανειρήνευτος Οδυσσέας γράφει μετά το ταξίδι του προς την Ιθάκη:

«Νοσταλγικοί αναπλάσται της αίγλης της τρανής περιφέραμεν το βλέμμα στην άγονη γη με την ξεχωριστή ομορφιά. Λίγες ελιές, αμπέλια και γίδια είναι ο μόνος πλούτος του νησιού. Γύρω του όμως απλώνεται η θάλασσα. Κι αυτή είναι η ζωοδότρα. Καπετανέους ξακουστούς έχει βγάλει. Το Δεύτερο στην Εμπορική ναυτιλία προπολεμικά. Κι όμως δεν είναι φτωχό. Τρέφει τες 6,000 ψυχές που μένουν πιστές στη γη του. Η θάλασσα του αγκαλιάζει στοργικά από παντού. Στην ομορφιά όμως παραβγαίνει πρώτη η «αμφιάλος» ακτή του Ομήρου. Θέαμα μοναδικό, μαγευτικό, συναρπαστικό, επιβλητικό. Θέαμα που σε ξυπνά και σε συγκλονίζει».

Μέσα σ' όλα αυτά δεν παράλειψε ο Μάτσης να γίνει κι ένας μικρός Λαογράφος, αφού με ακαταπρόσηπη φροντίδα συνέλεγε και κατέγραφε έθιμα και παραδόσεις της ιδιαίτερής του πατρίδας. Με τις συστάσεις και οδηγίες του καθηγητή του κ. Χατζηιωάννου, όπως αναφέρει στο ημερολόγιό του ο ίδιος στις 16.2.1944, «έγραψε μερικά Λαογραφικά σημειώματα της Πιτσιλλιάς με σκοπό να τα δημοσιεύσει».

Ο Κυριάκος Μάτσης ενδιαφέρεται για το κάθε τι που τον συγκινεί και τον μορφώνει, του διανοίγει τους ορίζοντες της πνευματικής του συνείδησης και του διαπερνά ως τα τρίςβαθα την ψυχή και τη σκέψη. Είναι ο χαλκέντερος μελετητής και τρυγητής του καλού, του ωραίου και του υψηλού, που θέλει συνεχώς να τροφοδοτεί και ν' ανανεώνει τις δαιμονικές δυνάμεις ενός ανήσυχου κόσμου. Έτσι συνεχώς αφηγείται, γράφει δικούς του στοχασμούς και καθημερινές σκέψεις, αλληλογραφεί και νουθετεί, εκθέτει εισηγήσεις, εκφωνεί λόγους και πανηγυρικούς, ρητορεύει και πολιτικολογεί ασχολούμενος με τα κοινά της πολιτείας και της πατρίδας, καταγράφει, συλλέγει και ανθολογεί.

Ανάμεσα στα πολλά σταχυολογήματά του λοιπόν ξεχωρίζει και μια κρίση του Παλαμά για την ποίηση: «Από τη στιγμή που ένας κριτής μου θα μου πει ότι ένα μου ποίημα είναι θαυμάσιο και δεν θυμίζει τίποτα προηγούμενο, αμέσως θα υποψιασθώ ή ότι εγώ δεν αξίζω ή ότι ο κριτής μου δεν αξίζει».

Μπορεί ωστόσο να πει κανείς πως τα δημιουργήματα αυτά δεν έχουν άμεση σχέση με το λογοτεχνικό έργο του ήρωα. Κι όμως, χωρίς αυτά δεν θα εμπλούτιζε το λογοτεχνικό του τάλαντο, δε θ' αποκτούσε τις εμπειρίες για να το καλλιεργήσει κι ύστερα δε θ' άφηνε σημεία αναφοράς της βαθύτερης ερμηθείας του. Ίσως ακόμα να μην ήθελε να μείνει ο μονόχωντος και αυτοεγκλωβισμένος λογοτέχνης. Εξάλλου η πίστη του στη ζωή, τη δράση και τον αγώνα του υπαγόρευε τούτη την πληθωρικήτητα της πολυπραγμοσύνης.

Η Λογοτεχνία για τον Κυριάκο Μάτση ήταν ζωή που μεταμορφωνόταν σε άπειρα πρωτεϊκά πρόσωπα. Ήταν ένα ασίγαστο κι ακατανίκητο πάθος έκφρασης για λύτρωση, όπως ακριβώς ήταν και το μεγαλύτερο πάθος του για αγώνα, λευτεριά και δικαίωση. Και τα δυο τούτα πάθη όχι μόνο τον καταξίωσαν και τον καθιέρωσαν στις συνειδήσεις αλλά και τον ανύψωσαν στο πάνθεο της αθανασίας. Αν υπάρχει κάτι που μας λυπεί, ωστόσο, είναι τα κάποια γραπτά του που δεν περισώθηκαν και τα όσα δεν πρόλαβε να δημιουργήσει μετά τα τριανταδύο του χρόνια, αφού τον πρόλαβε ο θάνατος, αν θάνατος λογίζεται των ένδοξων ηρώων κι ο «ύπνος των Γενναίων», για να θυμηθούμε τον Ελύτη.

Για τον Κυριάκο Μάτση, τον μεγάλο ήρωα-Σταυραετό του Δικώμου και του Πεταδακτύλου, το μεγάλο ποιητή και το μεγάλο λογοτέχνη, ας είναι κάποιοι στίχοι του Νομπελίστα μας ποιητή μνημόσυνο κι αφιέρωμα στην αιωνία του δόξα.

«Αλλά συ μες στο χέρι μας το λύχνο
του άστρου με το λόγο σου άναψες».

ΧΡΥΣΟΘΕΜΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λούλλα Κ. Χρυσάνθη: Εισαγωγική όμιλία	6
Μιχαλάκης Μαραθεύτης: 'Ο Κυριάκος Μάτσης ως αγωνιστής	13
Νίκος Καλλής: 'Ο επιστήμονας Κυρ. Μάτσης	18
Ρούλα Μάτση: 'Ο αγωνιστής, ο πολιτικός, ο φιλόσοφος, ο άνθρωπος Κυριάκος Μάτσης μέσα από τις επιστολές του	21
Χρυσόθεμις Χατζηπαναγή: Τό λογοτεχνικό έργο του Κυριάκου Μάτση	27

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

2	Λοιλά Ε. Χρηστής - Εργασιακή Σύμβαση
13	Μηχαλάκης Νικόλαος - Νέοι και Εργασιακή Σύμβαση
18	Πάρος Κωνσταντίνος - Ο εργαζόμενος και η Σύμβαση
21	Τσίλια Μακρή - Ο εργαζόμενος, ο εργοδότης, ο εργατικός νόμος και η Σύμβαση
27	Χουδαρέλης Χρήστος - Το λογισμικό είναι του εργαζόμενου ή του εργοδότη;

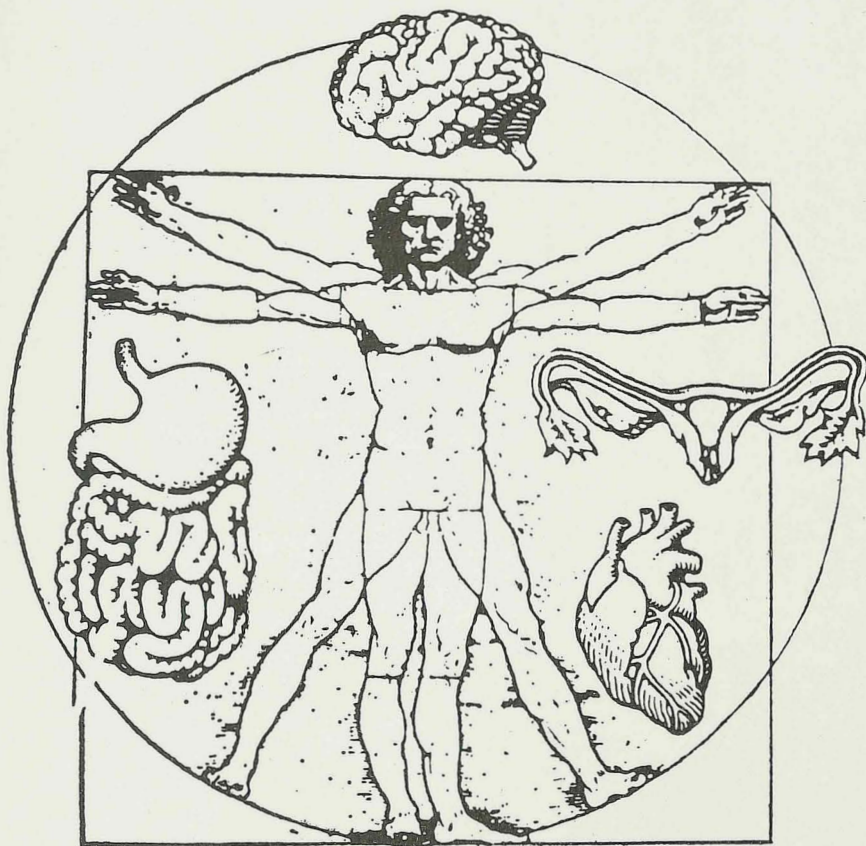
Τυπώθηκε στα
Τυπογραφεία - Λιθογραφεία
«ΘΕΟΠΡΕΣ» Λτδ.,
Τηλ. 444940 - 448883, Λευκωσία

For the many dimensions of anxiety

ATIVAN*

(lorazepam, Wyeth)

A single anxiolytic

provides deeper, more selective anxiolytic relief

**in both functional and organic disorders
with low-dosage safety
compatible with standard treatment regimens**

Wyeth
Wyeth International Limited
Philadelphia, Pa. 19101 U.S.A.

*trademark

ΑΙΣΘΗΣΗ ΑΠΟΛΑΥΣΗΣ